

HET GESLACHT VAN NISPEN

f. k. m. van nispens tot Pannerden (redactie)

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Geslacht

Het geslacht van Nispen: genealogische en historische bijdragen aan een familiechroniek / red. F.K.M. van Nispen tot Pannerden.

Met. lit. opg.

ISBN 90-70879-46-8

SISO 902.5 UDC 929.52

Trefw.: genealogie

© 1986, copyright bij de auteurs van de artikelen

Behoudens uitzonderingen door de Wet gesteld, mag zander schriftelijke toestemming van de rechthebbende op het auteursrecht c.q. de rechthebbende gemachtigd namens deze op te treden, niet uit deze uitgave worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt d.m.v. druk, fotokopie, micro-film of anderszins. No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, micro-film or any other means without written permission from the publisher.

Druk: Kanters Offset Alblaserdam

ISBN 90-70879-46-8

INHOUD	
Voorwoord	6
M. J. C. van Nispen tot Sevenaer: 25 Jaar Van Nispen Vereniging	9
H. L. Kruiemel De familie Van Nispen in het maatschappelijk leven van de zestiende eeuw	13
P. J. W. Beltjes Over enige Gelderse kwartieren der Van Nispens	19
R. Wartena Herinneringen aan de inventarisatie van het familiearchief	24
A. J. M. van Nispen tot Pannerden Nicht Euphemie vertelt	31
F. K. M. van Nispen tot Pannerden De Onderwijswet van 1857: een stukje parlementaire en familiegeschiedenis	36
H. J. C. M. van Nispen tot Pannerden H. C. J. M. van Nispen tot Sevenaer	43
A. M. A. van der Willigen Clandestien postvervoer per diligence	56
F. K. M. van Nispen tot Pannerden en S. F. M. Plantinga Tussen duel en duet	60
Bijlagen:	64
- Beknopte Bibliografie	
- Statuten	
- Huishoudelijk reglement	
- Tijd en plaats van samenkomst	

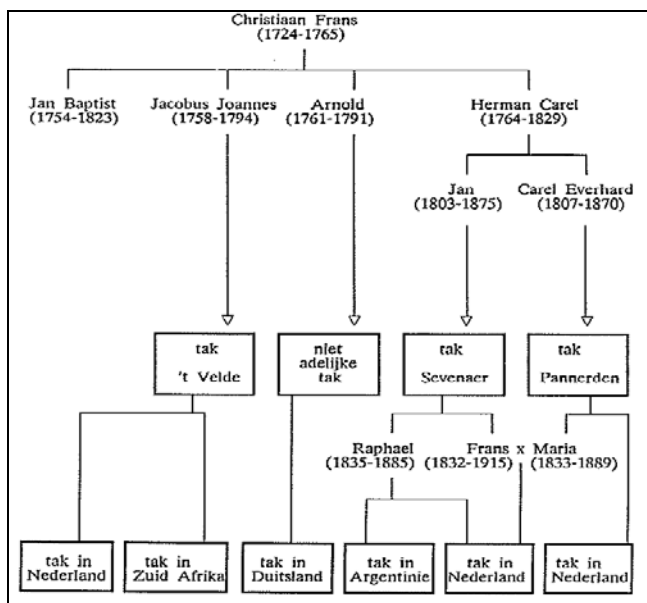

Ter herinnering aan Buurt van Nispen tot Pannerden

VOORWOORD

Het geslacht Van Nispen heeft vogels van verschillende pluimage voortgebracht. Zo is in eerdere publicaties verhaald over een aantal kamerleden¹, landrentmeesters in allerlei soorten en maten² en een pastoor³. Bekend zijn ook de publicaties van en over een kweker van onbespoten groente te Zevenaar. Berucht zijn zelfs de reactionaire publicaties van een Van Nispen uit de omgeving van Dordrecht⁴, waarmee weliswaar niet in de mannelijke lijn, maar wel in de vrouwelijke lijn een relatie valt te leggen.⁵ De publicaties van een familielid in Zuid-Afrika doen hier nauwelijks voor onder.⁶ Het geslacht Van Nispen heeft echter ook nakomelingen voortgebracht, die in hun studententijd ongehoorde staaltjes van oeverloze kroegjool uithaalden, waarbij het meubilair tot wrakhout werd verpulverd⁷, een procureur-generaal die als een maecenas bankbiljetten ronddeelde op een station in Rotterdam⁸ en zelfs een prins der Nederlanden⁹. Ook het kleurrijke leven van deze telgen van ons geslacht verdient het om voor het nageslacht bewaard te blijven. Om die reden heeft het bestuur van de Vereniging van het geslacht Van Nispen gemeend om ter gelegenheid van haar vijftienvig jarig bestaan een jubileumbundel te moeten samenstellen, bestaande uit (reeds gepubliceerde) verhandelingen over vertegenwoordigers van het geslacht Van Nispen. Daarbij gingen de gedachten aanvankelijk uit naar verhandelingen à la Buurt, doch al spoedig bleek dat dat wel een fraai, doch tevens betrekkelijk saai geheel zou opleveren dat ongelezen op de boekenplank zou worden gezet. Daarom heeft het bestuur in overleg met de archievencommissie besloten om naar een meer gevarieerd, luchtiger geheel te streven. Als gevolg daarvan zult u in de jubileumbundel enerzijds doorwrochte verhandelingen, anderzijds meer op anecdotes gebaseerde bijdragen aantreffen. Het bestuur spreekt de hoop uit dat het voor de ouderen onder ons aanleiding moge zijn om ook hun anecdotes op schrift te stellen. Het moet echter niet zo zijn dat dat ten koste gaat van de Van Nispens, die zich (enkel) als brave burger hebben gedragen. Voorts zal nog veel werk moeten worden verricht om het archief, dat tot een van de grootste familiearchieven van ons land behoort, te ontsluiten.

Een en ander betekent niet dat niet is getracht een zekere systematiek in de jubileumbundel aan te brengen, doch deze systematiek zal op het eerste gezicht weinig herkenbaar zijn, waar zij is gebaseerd op de op zich weinig systematische, centrifugale en centripetale ontwikkelingen, die zich hebben voorgedaan na de dood van onze gemeenschappelijke voorvader Christiaan Frans (1724-1765), die werd vermoord omdat hij op de hooiberg een boerenknecht in een ongeoorloofd samenzijn met een dienstmeisje betrapte.¹⁰ In zijn horloge zou een papiertje zijn gevonden met sporen van zijn bloed.¹¹

Een en ander heeft tot de volgende bijdragen geleid. De bundel opent met een bijdrage van M.J.C. van Nispen tot Sevenaer over *Vijfentwintig jaar Vereniging van het geslacht Van Nispen*. In de daarop volgende bijdrage van H.L. Kruiemel over de *Familie van Nispen in het maatschappelijk leven van de 16^e eeuw* wordt -vanuit Christiaan Frans bezien- een terugblik in de tijd geworpen. Hetzelfde geldt voor een bijdrage van P. J. W. Beltjes over de *Gelderse kwartieren der Van Nispens*. De auteur van deze bijdrage is op zijn beurt weer voorwerp van de herinneringen van R. Wartena aan de *Inventarisatie van het familiearchief*, gevolgd door enige herinneringen van tante Mies, c.q. nicht Euph van Nispen van Sevenaer, welke zijn ontleend aan een aantal vraaggesprekken, die Buurt van Nispen tot Pannerden met haar heeft gevoerd in de jaren zestig. Op deze plaats past een woord van dank aan mevr. A. F. van de Does-Bouman, die deze vraaggesprekken heeft uitgetypt en sindsdien meer van het geslacht Van Nispen weet dan menig familielid! De relatie van de tak Sevenaer met de tak Pannerden is voorwerp van een bijdrage van mijzelf over de *Lagere Onderwijswet van 1857*. Daarna volgt een bijdrage van de onlangs overleden Huib van Nispen tot Pannerden over *Hubert van Nispen tot Pannerden (1836-1897)*, praeses van de St. Josef Gezellen te Amsterdam, met wie hij niet alleen zijn voor- en achternaam, maar ook zijn roeping gemeen had. In de daarop volgende bijdrage van A.M.A. van der Willigen wordt ingegaan op het *Clandestiene postvervoer in de vorige eeuw*, waarvan de Van Nispens, zoals uit het bijgevoegde bewijsmateriaal mag blijken, niet vies bleken te zijn. De bundel wordt afgesloten met een bijdrage, waarin ik samen met S. F. M. Plantinga enige episodien uit het leven van Reginald Alphons van Nispen (tot 't Velde) [1832-1874], die een 'belangrijke rol in die ontluikende muzieklevens van Transvaal gespeeld heeft', belicht. Tenslotte spreek ik de hoop uit dat door deze jubileumbundel een in de jaren zestig ontstane, maar met het overlijden van mijn vader -aan wie ik deze bundel opdraag weer verwaide traditie een nieuw leven wordt ingeblazen.

Frans van Nispen tot Pannerden

Seghwaert, juli 1986

NOTEN

1. Nispen tot Pannerden, A. J. M. van & E. van Raalte, *De Van Nispens als kamerlid*, z. pI. 1966. Zie tevens J. Th van den Berg, *De toegang tot het Binnenhof De maatschappelijke herkomst van de Tweede Kamerleden tussen 1848 en 1970*. Van Halkema en Warendorf, Weesp, 1983, p. 43 en G. Puchinger, *Colijn en het einde van de coalitie, de geschiedenis van de kabinetsformatie 1918-1924 (deel I) en 1925-1929 (deel II)*. Kok, Kampen 1969 en 1980.
2. Nispen tot Pannerden, A. J. M. van, *De koop en verkoop van Pannerden in 1801-1803*, z. pI. 1968.
3. Nispen tot Pannerden, A. J. M. van, *Abraham alias Amandus van Nispen (1646-1694) Pastoor van Walcheren te Middelburg, van Zuid-Beveland te Goes en van Zoetermeer*, z. pI. 1973.
4. NRC Handelsblad d.d. 20 augustus 1985.
5. Kruiemel, H. L. De oudste generaties van het geslacht Van Nispen en hun verwanten, de geschiedenis van een onderzoek, in *De Nederlandsche Leeuw* 1983 [jubileumnummer], p. 239, alsmede H.L. Kruiemel. *De familie Van Nispen in het maatschappelijk leven van de 16e eeuw*, opgenomen in deze bundel Tevens A. J. M. van Nispen tot Pannerden, *De oudste generaties Van Nispen te Bergen op Zoom.*, z. pI. 1967, p. 13
6. Nispen, R. A. van, *Aan de kiezers van Benoni*, Archief A. J. M. van Nispen tot Pannerden.
7. Jubileumnummer van de Leidsche Courant ter gelegenheid van het vierhonderd jarig bestaan van de Leidse Universiteit, d.d. 8 februari 1975.
8. Interview met E. R. M. van Nispen van Sevenaer d.d. 11 aug. 1961, p. 11
9. Wartena, R. *Herinneringen aan de inventarisatie van het familiearchief opgenomen in deze bundel*.
10. Dalen, A. G. van & A. J. M. Nispen tot Pannerden, *De Van Nispens en Bergh in de 18^e en 19^e eeuw*, z. pl. 1969, p. 25.
11. Interview met E. R. M. van Nispen van Sevenaer d.d. 11 augustus 1961, p. 8.

Het eerste bestuur

25 JAAR VAN NISPEN-VERENIGING

door

M. J. C. van Nispen tot Sevenaer

Inleiding

Wat is er nu precies gebeurd op die historische dag, zo'n 30 jaar geleden, en wie stelde er wie aan wie voor? Niemand weet het met zekerheid te zeggen. Vast staat alleen dat twee onbekende heren elkaar ontmoetten en tot hun verrassing ontdekten dat ze allebei 'Van Nispen' heetten en dat, op dat moment, het idee werd geboren tot het oprichten van een familievereniging 'Van Nispen'. Het doel dat haar initiatiefnemers, Eugène van Nispen tot Sevenaer uit Den Haag en Gneomar van Nispen uit Rotterdam, zich voor ogen stelden was: "het bevorderen van de band en het leggen van contact tussen de vele leden van het geslacht Van Nispen onderling."¹

De eerste bijeenkomst

Op 21 mei 1960 is het dan zover en vindt in 'Royal' te Arnhem de oprichtingsvergadering plaats. Het eerste bestuur bestaat uit:

Otto van Nispen tot Pannerden uit Hillegom, voorzitter;
Gneomar van Nispen uit Rotterdam, penningmeester;
Carel M. O. van Nispen tot Sevenaer, 't Suideras, Vierakker, lid;
Huub L. M. van Nispen van Sevenaer, huis Sevenaer, Zevenaer, lid en
Marie-Louse van Nispen tot Pannerden uit Doorwerth, secretaresse.

Helaas overlijdt de secretaresse in oktober 1960; haar plaats in het bestuur wordt ingenomen door Marie-Josée (Masée) van Nispen tot Sevenaer uit Leiden.² De eerste daad van het jonge bestuur is: het sturen van bloemen aan Herman van Nispen tot Pannerden 'van de Kastanjelaan' te Arnhem voor zijn 85e verjaardag, aan Euphémie van het Huis Sevenaer voor haar 80e verjaardag en het laten lezen van H. Missen voor de overleden van Nispen tot Pannerdens van 't Hoek in Zevenaer. Het leven 25 jaar geleden heel wat goedkoper was dan nu. Zo kostte het verzenden van drukwerk 4 cent (nu 75 cent), bedroegen de secretariaatskosten over de jaren 1962 t/m 1966 (5 jaar) totaal slechts f 52,60 en betaalden we voor de maaltijd in restaurant Beenen te Zevenaer f 6,-p.p. Die maaltijd bij Beenen besluit in 1961 de eerste familiebijeenkomst op het Huis Sevenaer, waar de statuten en het huishoudelijk reglement worden besproken³ en er een heftige discussie plaats vindt tussen Buurt (A.J.M.) van Nispen tot Pannerden uit Den Haag en Taan (Chr.F.J.M.) van Nispen tot Sevenaer uit Leiden over de vraag of we nu een vereniging (Buurt) dan wel een stichting (Taan) moeten worden.⁴

De contributie wordt vastgesteld op f 5,-voor enkelingen en f7,50 voor echtparen, kinderen beneden de 21 jaar inbegrepen. Dat was niet veel. De toen 91-jarige 'tante Pia' Van Nispen tot Sevenaer-Serraris (douairière Jhr. Mr. Octave van Nispen tot Sevenaer, de oud-gezant en Kamervoorzitter) schrijft dan ook: "De jaarlijksche contributie, huishoudelijk reglement onder artikel 1 van de 'Vereniging van leden van het geslacht Van Nispen' zijnde 5 gulden per persoon wil ik tot 10 gulden bepalen en vrij blijven in een wellicht te storten hoogere som indien zulks noodzakelijk blijkt."⁵

Vijfentwintig jaar in vogelvlucht

Wat hebben we in die 25 jaar gedaan en welke problemen hielden de gemoederen bezig? Laat ons eens te rade gaan bij de notulen en zien wat die ons te zeggen hebben. Die notulen voeren ons in 1965 naar de bijeenkomst van de vereniging in de Eerste Kamer van de Staten Generaal waar we ons geconfronteerd zien met de vraag: Wat moeten we zijn:

een gezelligheidsvereniging, waarbij het contact tussen de leden onderling voorop staat of een vereniging die zich vooral bezig houdt met geschiedkundig onderzoek?

Deze vraag zal het 'leitmotif' vormen van de bijeenkomst.⁶ Buurt, die zeer in genealogisch onderzoek is geïnteresseerd is en de familie hiervoor warm hoopt te maken en zelfs aan het werk te zetten, heeft hiertoe een enquêteformulier rondgezonden, waarin hij zijn plannen ontvouwt.⁷ Die worden echter door het gros van de vergadering te ambitieus en te duur gevonden. Een deel van de leden kijkt meer naar het verleden (geschiedkundig onderzoek), een ander deel meer naar de toekomst (bijvoorbeeld financiële bijdrage geven voor een promotie). Een voorstel tot contributieverhoging ten einde het programma van Buurt te kunnen realiseren wordt afgewezen, want men wil de contributie voor jeugdige leden betaalbaar houden. De gedachte, die uiteindelijk uit de vergadering naar voren komt is 'het bestuur moet maar doen wat zijn hand te doen vindt'.

En dat is het wat het bestuur die 25 gedaan heeft: het heeft getracht beide stromingen aan bod te laten komen. Enerzijds heeft het ernaar gestreefd de onderlinge banden te verstevigen en ontmoetingspunt te zijn, anderzijds heeft het ook de basis en de grondslag van onze vereniging niet vergeten: het tot één familie behoren.

Gezelligheidsvereniging

Het bestuur heeft getracht het contact tussen de leden onderling te bevorderen door aandacht te besteden aan het lief en leed van de familie nu, door het herdenken van overleden familieleden en het zenden van bloemen of een andere attentie aan degenen, die in het ziekenhuis liggen.⁸ Voorts heeft zij getracht de familieband te versterken door de jaarlijkse bijeenkomst af en toe in het teken te stellen van het werk en de talenten van de leden: daarom bezochten we de Flevopolders (1969), waar Dof (A.M.) van Nispen tot Pannerden uit Lelystad werkzaam is en ons plichtsgetrouw langs alle plaatsen voert waar de werknemers van waterstaat in weer, wind, storm en regen staan te ploeteren; bezochten we Den Bosch, waar Leo (L.L.M.) van Nispen tot Sevenaer zich met 'nieuw leven in oude gebouwen' bezig houdt (1976) en het Catharijne Convent te Utrecht (1979) waar Desirée Bouvy uit Bussum de scepter zwaait en organiseerden we een 'kunstwerken-tentoonstelling met ballet en muziek' te Doddendaal (1983), waar we genoten hebben van de talenten van onze artistiek wat meer begaafden.

De Van Nispen moeders kinderen

In 1969 is er bij een aantal Van Nispen jongeren en Van Nispen moeders het idee opgekomen voor een feest van jongere leden van het geslacht Van Nispen (van 16-26 jaar) en kinderen van dezelfde leeftijdsgroep van 'Van Nispen moeders'. Dit heeft tot resultaat dat er een jeugdcommissie/bestuur wordt benoemd, bestaande uit Huub van Nispen tot Sevenaer (student te Leiden), Lodewijk van Nispen tot Pannerden (Vught) en Annemiek van Nispen tot Pannerden (Bemmel), om deze gedachte nader uit te werken. Dit resulteert in een eerste feestweekend op 13 en 14 april 1970, in 'de toren in het bos van de familie Bouvy' te Bussum. Dat feest is een groot succes geworden en vanuit de bijeengekomen jeugd gaat een verzoek uit naar de voorzitter om voortaan ook de kinderen van Van Nispen moeders tot de vergadering toe te laten.

Het bestuur besluit om, ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van de vereniging, tevens 90e verjaardag van tante Clara van Nispen tot Pannerden -Van Hövell tot Westerfliet op dit verzoek in te gaan: ook de Van Nispen moeders kinderen worden in Hartenstein te Oosterbeek uitgenodigd. En dit is zo gebleven: sinds 1970 zijn ook zij welkom op onze bijeenkomsten.

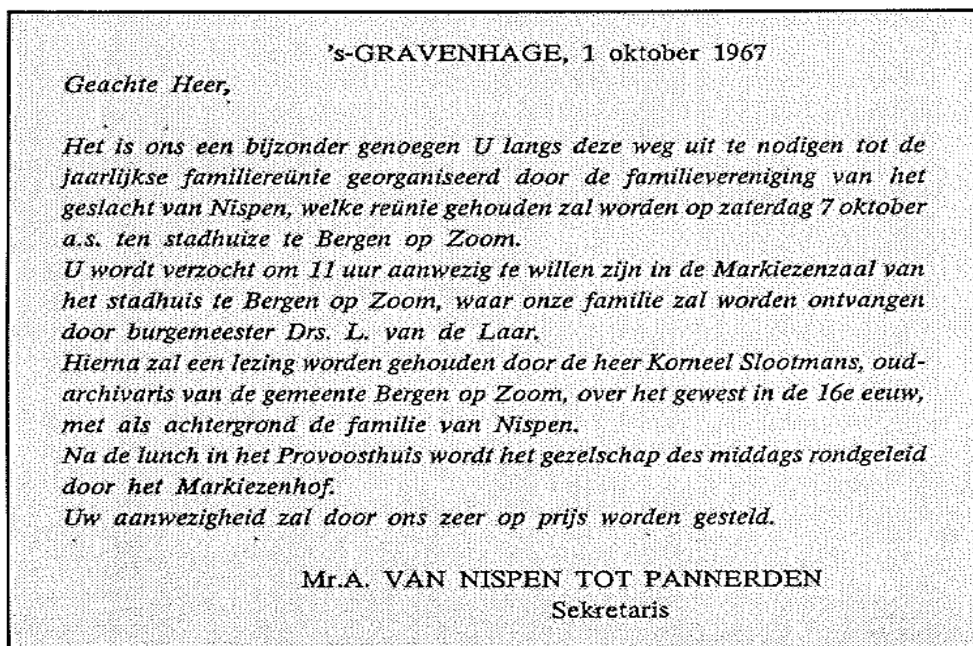
Helaas is het met de jeugdbijeenkomsten minder rooskleurig verlopen: ondanks grote inspanning (o.a. van Reinier Bouvy) is er in 1977 een einde aan gekomen. Is de groep jongeren in onze familie toch te klein en te heterogeen om een jeugdbijeenkomst levensvatbaar te doen zijn?

Geschiedkundige Vereniging

Teneinde de stukjes familiearchief te kunnen centraliseren in het Rijksarchief te Arnhem wordt in 1972 te Beusichem besloten een archievenfonds op te richten als hommage aan de overleden Buurt, terwijl - mede dank zij de financiële steun van de vereniging- de uitgave mogelijk is geworden van de bekende 'boekjes van Buurt', te weten:

1. De Van Nispens als Kamerlid (1966)
2. De oudste generaties Van Nispen te Bergen op Zoom in de 16e eeuw (1967)
3. Koop en verkoop Pannerden (1968)
4. De Van Nispens te Bergh (1969)
5. Abraham alias Amandus van Nispen (1972), aangeboden aan de leden door Trees, douairière Jhr. Mr. A.J.M. van Nispen tot Pannerden-Weve.

Geïnspireerd door onze familiegeschiedenis kiezen we de plaats voor onze bijeenkomsten. In het voetspoor van 'de Van Nispens als kamerlid' komen we in 1965 bijeen in de Eerste Kamer der Staten Generaal; geïnteresseerd in de relatie tussen de Van Nispens en Bergh houden we onze vergadering in Kasteel Bergh te 's Heerenberg en zaten er in de zestiende eeuw geen Van Nispens in Bergen op Zoom?

Die Van Nispens voeren ons in 1967 naar Bergen op Zoom, waar burgemeester Van de Laar ons in de Markiezenzaal van het stadhuis, dat uit 1611 dateert, zal ontvangen. De carnavalsvereniging heeft daar echter lucht van gekregen en op mooi geschept papier allerlei in Bergen op Zoom wonende 'Van Nispens' in de Markiezenzaal uitgenodigd, die -als wij binnen komen- al vergenoegd op ons zitten te wachten: een rijwielhandelaar, de eigenaar van botsautootjes op de kermis, een schipper, een vrachtrijder. etc. Ook de rubriek 'Actualiteiten' van de radio blijkt van onze familiedag op de hoogte te zijn en wijdt er 's morgens vroeg aandacht aan, evenals het Algemeen Dagblad, dat penningmeester Paul interviewt. Met veel zwier begroet burgemeester Van Laar dan ook de Van Nispens tot Sevenaer, tot Pannerden, tout court en de thans ontdekte Van Nispens, terwijl hij met instemming de radio citeert: "Laten de Van Nispens trouwen met een meisje uit Bergen op Zoom, dan komen er Van Nispens tot Bergen op Zoom bij."⁹

Het tot een familie behoren vormt de basis en de grondslag van onze vereniging. Vele malen hebben we dan ook geluisterd naar wat de deskundigen op het gebied van archieven en genealogie -zoals P.

Beltjes, R. Wartena, E. van Raalte, H.L. Kruiemel en vele anderen -ons aan wetenswaardigs over de familie te melden hebben. Vooral interessant is wat de heer Kruiemel ons vertelt over Anna van Nispen Gerritsdochter, gehuwd met Adriaen Adriaens, die -via Abraham Adriaens haar zoon en Christiaen Abrahamz haar kleinzoon die zich naar zijn grootmoeder 'Van Nispen' noemt -de stammoeder is van ons geslacht.¹⁰

Tot Slot

Dit waren dan in vogelvlucht vijftientig jaar familievereniging. Met verdriet om degenen die heengingen en die we herdachten, en vreugde om de vele prettige dingen die ons ten deel vielen, ons een familie wetend door de gezamenlijke band, die ons bindt met het verre verleden van Anna Gerritsdochter van Nispen.

NOTEN

1. Uit de speech van Gneomar van Nispen tot de aftredende voorzitter Otto van Nispen tot Pannerden, notulen Cannenburg, d.d. 1 oktober 1966
2. Otto, aanvankelijk burgemeester van Hillegom, wordt benoemd tot Commissaris van de Koningin te Zwolle en treedt in 1966 uit het bestuur, evenals Huub van Nispen tot Sevenaer. Nieuwe bestuursleden zijn: Octave van Nispen tot Pannerden uit Doorwerth en Paul van Nispen tot Sevenaer uit Den Haag, die in 1967 penningmeester wordt in plaats van Gneomar. Carel wordt voorzitter. In 1972 wordt Pieter van Nispen tot Pannerden, lid van het Jeugdbestuur, in het bestuur opgenomen. In verband met zijn studie te Brussel ziet hij zich in 1977 genoodzaakt zich uit het bestuur terug te trekken. In 1981 overlijdt Gneomar. Zijn zoon Lodewijk neemt de opgevallende plaats van zijn vader in het bestuur in. In 1985 treedt Carel van Nispen tot Sevenaer af. Hij wordt benoemd tot erevoorzitter. Octave van Nispen tot Pannerden wordt benoemd tot voorzitter. Frans van Nispen tot Pannerden treedt in diens plaats.
3. Bij acclamatie goedgekeurd tijdens de vergadering in de Buunderkamp d.d. 23 juni 1962
4. Taan, gevraagd naar zijn beweegredenen, deelt het volgende mede: "Ik wilde een stichting omdat ik meer wilde dan activiteiten gericht op de familie (geschiedenis) en op gezellig bijeen komen. Ik had het oog op ideële activiteiten (goede doelen); daarbij in het achterhoofd dat ook niet adellijke Van Nispens op een of andere wijze benaderd zouden worden, zonder dat ze direct, en masse, zich konden opgeven voor de stichting, die haar weg nog moest vinden. Buurt zag die richting ook wel 'zitten' maar wilde zich eerst in ieder geval concentreren op 'geschiedenis' en 'bijeekomen'.
5. In 1971 wordt de contributie verhoogd tot resp. fl. 7,50 voor enkelingen en fl. 12,50 voor een echtpaar, inclusief kinderen beneden de 21 jaar en dat is nu dus al 14 jaar zo gebleven. De minimum leeftijd voor het lidmaatschap wordt bij de oprichting vastgesteld op 18 jaar; in oktober 1966 wordt deze verlaagd tot 16 jaar, terwijl er in september 1983 (bijeekomst Doddendael) een aspirant lidmaatschap van de vereniging vanaf 12 jaar wordt ingesteld, met recht tot bijwoning van de vergadering.
6. Notulen bijeenkomst Eerste Kamer van de Staten Generaal, d.d. 25 september 1965
7. Schrijven van Buurt aan de leden van de vereniging Van Nispen.
8. Eerst verzorgd door Eelco en Carla van Nispen tot Pannerden-Wilde uit Oosterbeek, later door Octave en Bu van Nispen tot Pannerden-van Grotenhuis tot Onstein uit Doorwerth.
9. Notulen Bergen op Zoom, 1967
10. De Heer Kruiemel acht het niet uitgesloten dat kleinzoon Christiaen zich 'Van Nispen' is gaan noemen uit piëteit tegenover de overleden broer van zijn grootmoeder, ook een Christiaen, die - als doopsgezinde - mogelijk omstreeks 1572 is omgebracht door de Bloedraad. Hij is naar alle waarschijnlijkheid de 'broeder Christiaen' waarover in de 'Martelaeren Spieghele' gesproken wordt als daar het testament van Marinus van Oosten geciteerd wordt. De Doopsgezinden spreken elkaar immers ook nu nog met 'broeder' aan. Het bewijs van goed gedrag (zoals in onze tijd een Ariëverklaring voor Joden), waarin gezegd wordt dat hij is "..... vry van eenige heresie voer goet en cattolyck" heeft hem dus niet mogen baten.

**DE FAMILIE VAN NISPEN
IN HET MAATSCHAPPELIJK LEVEN**

VAN DE ZESTIENDE EEUW *)

door

H. L. Kruiemel

In de kring van de familie Van Nispen moet het zoeken naar de herkomst van de familie zo langzamerhand een 'cause célèbre' zijn geworden. En niet alleen in de kring van de familie Van Nispen, maar stellig ook daarbuiten in de genealogische wereld. 'Waarom toch?' zullen velen zich hebben afgevraagd. Welhaast 200 jaren wordt er in de familie en daarbuiten gezocht naar de herkomst van de familie. Het einde lijkt daar, letterlijk en figuurlijk, zoek te zijn. Heel wat onderzoek werd gedaan en nog scheen men niet op overtuigende wijze tot een resultaat te kunnen komen. De resultaten van veel onderzoek werden vastgelegd in de talrijke publicaties over de familie Van Nispen. Liever nog zouden wij kunnen spreken over families. Want het was zonder meer duidelijk dat lang niet alle personen tot een en hetzelfde geslacht behoorden. Soms scheen de verklaring in het zicht en het einde van het onderzoek nabij. Een van de laatste nasporingen was die van A.J.M. van Nispen tot Pannerden, gedaan in samenwerking met het Centraal Bureau voor Genealogie te 's-Gravenhage. De resultaten werden neergelegd in een uitgave van de Familievereniging: *De oudste generaties Van Nispen te Bergen op Zoom in de 16de eeuw (1967)*¹. Uitgegaan was daarbij van een vondst van de heer De Waard in het poorterboek van Vlissingen, waaruit blijkt dat Adriaan Arents, komende van Bergen (op Zoom), poorter van Vlissingen is geworden op 2 april 1540. Onderzoek bracht nu aan het licht dat er inderdaad een Aerde Claeszoon (van Nispen) was geweest, die vóór 7 februari 1527 overleed met achterlating van vier kinderen bij een zekere Magdalena Petersdochter. Een van deze kinderen was 'een' Adriaan Aerd's. Deze Aerde Claesz. had inderdaad een broeder Jan Claeszoon van Nispen, timmerman te Bergen op Zoom, die voogd werd over de minderjarigen. Verder onderzoek bracht wel andere naamdragers Van Nispen aan het licht, maar van de kinderen van Aerde (= Adriaen) Claesz. geen spoor.

Het leek allemaal zo eenvoudig, doch er bleef twijfel bestaan. Blijkbaar ook bij de heer Van Nispen zelf, zoals blijkt uit een latere uitlating van hem aan E.O.M. van Nispen tot Sevenaer, die mede bijzonder geïnteresseerd in de geschiedenis van zijn familie was. In een brief schrijft hij "een jongere generatie zal de oplossing misschien wel vinden". Dus ook hij twijfelde nog.

Deze nieuwe 'oudste' generatie vond zelfs nog zijn weg naar een vermelding in het Nederlands Adelsboek, die gevoegelijk kan worden beschouwd als een momentopname. Dat geldt ook voor de verschillende vermeldingen in de stamreeksseries van Nederlands Adelsboek. Natuurlijk niet zonder kritiek, maar toch evenmin als vruchten van eigen onderzoek. Reeds wees ik er op dat de genealogie Van Nispen wellicht reeds 200 jaren het onderwerp was geweest van genealogische nasporingen. Dat heeft dan ook met zich meegebracht, dat verschillende onderzoekers er iets van hun eigen tijd in hebben verwerkt. De genealogie draagt daarvan dan ook de sporen. Wij behoeven er dan ook maar onze oude genealogen op na te slaan om te zien dat er met vele genealogieën op een zonderlinge wijze is omgesprongen. Niet zelden zien wij dat men er niet tegenop zag om mythologische figuren onder de voorouders te vermelden en deze genealogieën nog in druk te doen verschijnen ook! Het zou dan ook nog een paar eeuwen duren, voordat men er zich van bewust werd, dat bewijsvoering en bronvermelding noodzakelijk waren. Noodzakelijk, omdat talloze stambomen vol onduidelijkheden en mystificaties zaten, zonder dat het mogelijk was hierin verandering te brengen bij gebrek aan openbaarheid van vele archieven. Dit gebrek aan openbaarheid is dan wel mede de oorzaak geweest, dat er geknoeid kon worden, zonder dat het mogelijk was dit aan de kaak te stellen. Gelukkig waren er in de tijd, waar onze belangstelling naar uitgaat, ook bekwame genealogen als Van Gouthoeven, Van

Leeuwen en Van Buchell, maar ook dezen ontbrak het meestal aan de gelegenheid om hun gegevens te controleren. Daarnaast echter ook de beruchte knoeier De Launay, die ontzettend veel verwarring heeft gesticht. Wij kunnen niet meer inhaken op de stamreeks Van Nispen met de allianties Van Lanckriet, Van Schengen, Van Wissekercke en Van Oosten. Dit neemt echter niet weg, dat dit tot gevolg heeft gehad, dat er vele jaren tevergeefs gezocht is naar deze geslachten. Bij de talloze gegevens die over deze geslachten aan het licht werden gebracht is nimmer ook maar een gegeven gevonden dat betrekking had op een alliantie Van Nispen met deze geslachten.

Na de publicatie van *De oudste generaties Van Nispen te Bergen op Zoom in de 16de eeuw* is het lange jaren stil geworden om het onderzoek. Het helaas te vroeg heengaan van de samensteller A.J.M. van Nispen tot Pannerden en van E.O.M. van Nispen tot Sevenaer zal wel de voornaamste oorzaak zijn geweest van deze stilstand, want bevredigen deed deze laatste publicatie niet. Ook de laatste bijdrage in het maandblad 'De Nederlandsche Leeuw' in mei 1983, uitgegeven bij het 100-jarig bestaan van het Koninklijk Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde². Ik heb daarbij gesproken van 'De geschiedenis van een onderzoek'. Dit zal u niet meer verbazen na hetgeen ik U reeds heb verteld. Er was zo veel en zo vaak kundig met een nooit aflatende vasthoudendheid gezocht, maar nooit was het gelukt ook maar een akte te vinden, waarin een van de echtparen Van Nispen x Van Lanckriet, Van Schengen, Van Wissekercke en Van Oosten was genoemd. Aanvankelijk had men in het Nederlands Adelsboek nog vastgehouden aan een echtpaar Adriaen van Nispen x Maria van Oosten. Reeds eerder had ik mij te Dordrecht bezig gehouden bij onderzoek naar de mij persoonlijk verwante geslachten Van Cruyskercken, Brantwijck en De Gelder en daarbij leden van de familie Van Nispen gesignaleerd, die bij Matthys Balen in zijn beschrijving van Dordrecht ontbraken. Bovendien stond reeds vast dat een lid van de Dordtse familie, Cornelis van Nispen, zich te Antwerpen had gevestigd. Daarbij gevoegd, dat de stamreeks nu aanving met Abraham van Nispen in 1588 gehuwd met Digna Bollaert eveneens afkomstig van Antwerpen, leek een onderzoek Dordrecht/Antwerpen de beste kans te bieden. Bij herhaling was bovendien gebleken, dat Dordrecht ook met verschillende steden in Zeeland handelsbetrekkingen onderhield. De waterwegen waren bij uitstek veilige wegen om contacten te onderhouden. Een stelselmatig onderzoek in de schepenregisters van Dordrecht bracht dan ook tal van gegevens aan het licht. Helaas is van deze registers vóór 1535 weinig bewaard gebleven. Doch wat gevonden werd bleek een belangrijke aanvulling te zijn op hetgeen ons bekend was door de m.s. genealogieën van Van Gouthoven, Balen en burgemeester Schaep (van Amsterdam).

Wanneer de vestiging van de familie Van Nispen te Dordrecht plaats vond, weten wij niet. Schaep spreekt van 1512, wat heel goed mogelijk is. Gerrit van Nispen, Gerritszoon, was steenkoper. Na een kortstondig huwelijk met Catharina van Houten, huwde hij met Margriete Deyms. Dit laatste huwelijk wijst ongetwijfeld ook op Antwerpen, waar deze naam voorkomt. Akten, waarin beide vrouwen worden vermeld, werden niet gevonden.

Zes kinderen uit het tweede huwelijk werden gesignaleerd, waarvan drie zoons: Adriaen van Nispen, raad en schepen van Dordrecht, eerst gehuwd met Anna Oems, uit een invloedrijke Dordtse (misschien riddermatige) familie, vervolgens met Aleith Hendricksdr. van de Eyck. Zij werden de ouders van Hendrick van Nispen, schepen en raad van Dordrecht, doch beter nog bekend als muntmeester-generaal, gehuwd met Anthonetta van Ryswijck, eveneens uit een bekende Dordtse familie, ouders van Gerard van Nispen gehuwd met Agatha Schellarts, verder terug te vinden bij M. Balen en van twee dochters, Margaretha van Nispen, achtereenvolgens gehuwd met Johan van der Moelen en Adriaen Goudswaard en tenslotte Sophia van Nispen gehuwd met Jan van der Aa, gouverneur van Gorinchem. U vindt ze allen terug in het artikel in 'De Nederlandsche Leeuw' van 1983 (blz. 242).

Van meer belang zijn voor ons de beide andere zonen van de oude Gerrit van Nispen: Gerard van Nispen, Uw stamvader en tenslotte Cornelis van Nispen, stamvader van een tak te Antwerpen. Datzelfde geldt voor Gerard van Nispen, Gerardszoon (ook Gerrit van Nispen, Gerritszoon genoemd), lakenkoper te Dordrecht en voorkomend als deken van het Catharynegilde, gehuwd met Catharina van Teylingen, Christiaensdochter. Zij behoorde tot het Zuid-Hollandse geslacht van deze naam, hetzelfde

geslacht dat wij terugvinden in het Nederlands Adelsboek. Van haar weten wij heel weinig. Zij was geboortig van Rotterdam, blijktens een familieaantekening zou zij voorkomen in een transportakte van een huis te Rotterdam. Bij onderzoek werd dit helaas niet bevestigd. Balen vermeldt haar en evenzo een oud handschrift in de verzamelingen van het Centraal Bureau voor Genealogie, het geslacht Van Teylingen betreffende.

De kinderen van het echtpaar Van Nispen x Van Teylingen kennen wij, zowel Balen als Schaep en Gouthoeven noemen er, maar zij zijn geen van allen volledig; wij kennen er thans vijf. Dat er uit het huwelijk van Gerard van Nispen 'de oude', de lakenverkoper en Catharina van Teylingen, Christiaensdr., meerdere kinderen waren, zoals Balen en Schaep aangeven, blijkt duidelijk. Op 7 mei 1568 wordt te Dordrecht een verklaring afgelegd ten behoeve van Christiaan van Nispen en Pieter Tack, Corneliszoon, "beyde ingeboeren poiters". Er wordt verklaard dat zij zijn "eerlycke deuchdelycke jonggesellen, vry van eenige heresie voer goet en cattolyck"! Het tijdstip, waarop deze verklaring wordt afgegeven en de instelling van de Bloedraad te Brussel begin van dat jaar, geeft echter te denken. Deze "jong-gesel" blijkt echter in 1579 al niet meer in leven te zijn, meer nog, hij overleed nog voor zijn vader.

Een scheidingsakte van 11 juli 1579 (schepenregister van Dordrecht) spreekt van de nalatenschap van Gerrit van Nispen de oude en de jonge. Hieruit mogen wij afleiden dat de 'jonge' Gerrit van Nispen na zijn vader is overleden anders zou hij in diens nalatenschap niet meer hebben gedeeld. Dit laatste is wel het geval met de andere zoon, Christiaan van Nispen, die niet meer wordt genoemd en ongetwijfeld was genoemd naar grootvader Van Teylingen, die Corstiaan of Christiaan heette. De scheiding vindt plaats tussen de drie gezusters: Margriete van Nispen, gehuwd met Hendrick Thybouldt, wonende te Middelburg, Anna van Nispen gehuwd met Adriaen Adriaense, wonende te Middelburg en tenslotte Machteld van Nispen, overleden vóór 11 juli 1579, gehuwd geweest met Jacob Goverts, zoon van Govert Staes en Margaretha Queeckels. Van hun vier kinderen zijn er in 1579 nog twee in leven. Zij treden zelfstandig op, doch zijn nog wel bijgestaan door hun voogden. Daar zij reeds nagenoeg volwassen kinderen had, moet Machteld wel de oudste dochter zijn geweest. De familienaam van Jacob Goverts kennen wij niet, doch hij heeft zonder twijfel behoort tot een van de bekende Dordtse geslachten, daar zijn moeder tot het geslacht Queeckels heeft behoord. Geen van de eerder genoemde genealogen noemen haar en haar man. Zij behoort echter onbetwifelbaar hier. (zie ook Ned. Leeuw 1983, kolom 242-243).

Margaretha van Nispen, als eerste genoemd, was gehuwd met Hendrik Thibaut. Zij werden de stamouders van het Middelburgse regentengeslacht van deze naam. (zie Ned. Adelsboek 1952, blz. 364, dit geslacht stierf uit in 1854). Aldaar wordt Margaretha van Nispen vermeld als weduwe van Johan Pietersz. van Hesse, heer van Moich. Onderzoek te Dordrecht wees uit, dat hij echter Hans Hes heette! Hendrik Thibaut was haar tweede man. Dat hij een zoon was van een Chrétien Thibaut behoeft stellig nader bewijs. De naam komt regelmatig te Antwerpen voor, zelfs een Hendrik Thibaut ('onze' Hendrik Thibaut?).

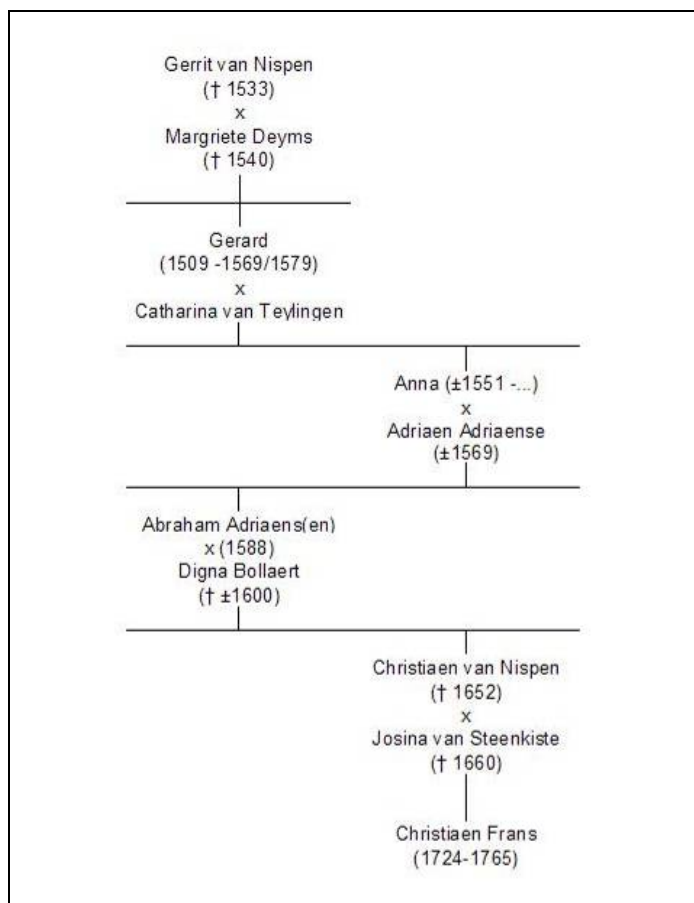
Nu nog Anna van Nispen, voor ons de belangrijkste. In 1579 woonde zij te Middelburg met haar man Adriaen Adriaens (evenals haar zuster Margaretha x Hendrik Thibaut). In hoofdzaak mag ik hier verwijzen naar mijn bijdrage aan het Jubileumnummer van 'De Nederlandsche Leeuw' 1983 (kolom 225-25). Het onderzoek werd in dit stadium verlegd naar Antwerpen, waar ook meer te vinden moest zijn over Cornelis van Nispen, de jongste zoon van Gerard van Nispen en Margaretha Deyms. Verrassend was het dan ook al vrij spoedig Adriaen Adriaens(e) en zijn vrouw Anna van Nispen terug te vinden met zijn moeder Margriete van Buyten, gehuwd met Francois des Pommeraulx en eerder weduwe van Daniel Adriaens(e). Onderzoek wees uit, dat Adriaen Adriaense, behalve een broer, vijf zusters had. Een overzicht van het gezin van Daniel Adriaense volgt thans; meer uitgebreid zult u hen allen terugvinden in meergenoemde bijdrage.

Daniel Adriaense, Danielszone, geboortig van Vlissingen, haringkoper te Antwerpen, alwaar hij poorter werd in 1544, huwde met Margriete van Buyten, geboren te Antwerpen, dochter van Willem van Buyten, geboortig van Breda en van Anna Wouters. Zij hertrouwde als weduwe met Francois de Pommeraulx, thesaurier van de stad Antwerpen.

Uit het eerste huwelijk werden zeven kinderen geboren, allen voorkomende met de familienaam Adriaense (met varianten). Deze zeven kinderen volgen thans.

1. Maria Adriaense, huwde Peter de Moucheron, koopman, geboortig van Middelburg, koopman te Antwerpen, later te Middelburg, broeder van Balthasar de Moucheron, de stichter van een belangrijk handelshuis. Zie op deze familie vooral ook *Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek*, deel VII, doch bepaald onjuist is, dat Maria Adriaansdochter (I) spoedig na hun huwelijk stierf. Zij werd de moeder van negen kinderen.
2. Adriaen Adriaense, trouwt Anna van Nispen.
Hun zoon Abraham Adriaense trouwt te Middelburg in 1588 met Digna Bollaert, die eveneens uit Antwerpen stamde.
3. Anna Adriaense, trouwt Charles de (van) Appelterre, raad van Zijne Koninklijke Majesteit (= Philips II), 'Heer' van de Rekenkamer te Ryssel.
4. Margriete Adriaense, trouwt Alexander van Eyewerve, geboortig van Brugge, behoorde tot een typisch Vlaams geslacht, dat weinig relaties met het Noorden heeft gehad. Opmerkelijk en van veel belang is, dat aangetoond kan worden, dat Alexander van Eyewerve en Digna Bollaert elkaar verwant waren, als achterkleinkinderen van Steven van Breuseghem en Petronella Vervloet. (Tabel in Ned. Leeuw 1983, kolom 251-252).
5. Magdalena Adriaense, trouwt Simon Talbot, koopman te Middelburg, eerder van Emerentia de Moucheron, zuster van Pierre en Balthasar de Moucheron, bovengenoemd. (Talbot, ook voorkomen als Taelbot).
6. Agneta Adriaense, trouwt Mr. Guillaume Curens, "raedt en meester van der Camere van rekeninghen van Hender Hoochheden van Hollant en Gelderlant" (worden bedoeld 'Hunne Hoogheden' Albertus en Isabella, de aartshertogen).
7. Daneel Adriaense, nog in leven in 1580, doch overleden vóór 26 okt. 1581.

Het is duidelijk dat in het gezin van Daniel Adriaense en Margriete van Buyten de gevoelens alles behalve eensgezind zijn geweest. Agneta en Anna (6 en 3) zijn met hun echtgenoten duidelijk Spaansgezind geweest. Hetzelfde geldt vermoedelijk voor Margriete met haar echtgenoot Alexander van Eyewerc, ook al kunnen wij deze laatste aanwijzen als een verre verwant (achterneef) van Digna Bollaert, met wie wij als de vrouw van Abraham Adriaense op vaste bodem staan. Geheel anders moet dit hebben gelegen met Maria, gehuwd met Peter de Moucheron, met Adriaen gehuwd met Anna van Nispen en met Magdalena, gehuwd met Simon Ta(e)lbot. Hoe Margriete van Buyten als de vrouw van François des Pommeraulx, thesaurier van de stad Antwerpen, tegenover dit alles heeft gestaan, weten wij niet, doch laat zich wel vermoeden.

Gelijk wij zagen gaat het huwelijk van Abraham Adriaense (de huwelijksintekenakte huldigt deze voor ons veelbetekenende schrijfwijze) op 7 augustus 1588 te Middelburg ook aan de bovenstaande personen niet spoorloos voorbij, al zouden wij graag een duidelijker bewijsvoering willen zien. Ik wees reeds op de verwantschap die er bestond tussen Digna Bollaert, als dochter van Anthony en Digna Pigger, en Alexander van Eyewerve. Tussen de families Pigger en Van Buyten kennen wij geen directe verwantschap, maar beide geslachten behoorden tot het regeringspatriciaat van Breda, al ligt de grote tijd van de familie Van Buyten aldaar reeds in de eerste helft van de vijftiende eeuw, terwijl de familie Pigger vooral pas in de tweede helft van de zestiende eeuw een rol van betekenis gaat spelen.

Blijft ons tenslotte ten aanzien van de Dordtse families Van Nispen nog over Cornelis van Nispen, reeds bij herhaling genoemd, denklijk jongste zoon van Gerard van Nispen, de steenkoper, en Margaretha Deyms. Hij was wellicht de eerste van deze familie die zich te Antwerpen vestigde, vermogend en succesrijk lakenverkoper aldaar, driemaal gehuwd. Allereerst met Anna van der Haghen, een gezeten familie aldaar, vervolgens met Anna van der Meer(e), dochter van Jan en van Margrieta van Hertsbeke, en tenslotte met Anna van Santvoort. Van zijn activiteiten, die stellig niet alleen de

lakenhandel betroffen blijkt uitgebreid in het artikel in de Nederlandse Leeuw 1983 (kolom 244). Nog in 1577 verwerft hij een huis in de Oudaenstraat door koop van Magdalena Deyms Dircxsdr., de oude familierelatie werkte blijkbaar nog na. Dat hij ook nog relatie met zijn familie in Dordrecht onderhield, blijkt ook uit het feit dat in 1547 Adriaen en Gerard van Nispen voogden waren over zijn dochtertje Margrieta van Nispen, het dochtertje uit zijn tweede huwelijk. Dit huwelijk bracht hem door zijn schoonmoeder Margrieta van Hertsbeke in contact met deze zeer uitgebreide familie, die deel had aan de stadsregering van Antwerpen. Tot deze familie behoorde ook Paulus van Hertsbeke, heer van Bruinisse in Zeeland, gehuwd met Elisabeth van Zuydland. Verschillende van hun kinderen waren gehuwd met Vroedschapsleden in Zierikzee. Een dochter was o.a. gehuwd met Jan Anthonisse de Jonge. Zij werden de grootouders van Cornelis de Jooge, heer van Ellemeet, ontvanger-generaal, bouwheer van een van de mooiste huizen op het Haringvliet te Rotterdam.

Cornelis van Nispen liet zeven kinderen na, waarvan de oudste dochter Margriete gehuwd was met de vermogende koopman Gillis Hooftman (de toevoeging 'Eichelberg' schijnt van latere datum te zijn; Gillis komt in geen enkele akte daarmee voor). Van hun kinderen deden er verscheidene goede huwelijken in de Zuidelijke Nederlanden (o.a. met Van Randenrode van der Aa en De Zoete van Lake). Ook de andere kinderen van Cornelis van Nispen uit zijn derde huwelijk met Anna van Santvoort kunnen wij volgen. Een dochter, Cathelijne van Nispen, huwde met François de Courcelles, als koopman te Frankfurt gevestigd, dus uitgeweken. Twee zoons, Jaspar en Balthasar, beide kooplieden, treffen wij afwisselend in Zeeland en zelfs te Amsterdam aan. Jaspar was te Middelburg gehuwd met Jobina van Pelanen, een dochter van Eustatius, 'raad der Staten van de Grafelijkheid van Zeeland', Deze tak is met zijn twee zoons uitgestorven. (verwezen mag worden naar bovengenoemd artikel en naar De Ned. Leeuw 1927, 1928 en 1947). Balthasar van Nispen, provoost van de Munt te Antwerpen en koopman aldaar, begraven in de St. Walburgiskerk te Antwerpen 18 jan. 1626, was gehuwd met Maria de Moy, dochter van de raad en secretaris van Antwerpen. Zij was eerder weduwe van Philips Rubens, een familielid van Peter Paul Rubens. Zij hadden geen kinderen.

Dames en Heren, hiermede ben ik wel aan het einde van mijn lezing, die misschien wel veel van U heeft gevergd. Het lag in de bedoeling een beeld te geven van de familie Van Nispen in de zestiende en zeventiende eeuw, een beeld dat wel erg was vervaagd; ik hoop daarin te zijn geslaagd.

Het laatste onderzoek, dat mij een aantal jaren heeft bezig gehouden, is voortgevloeid uit de herinnering aan de prettige samenwerking die er heeft bestaan met E.O.M. van Nispen tot Sevenaer en A.J.M. van Nispen tot Pannerden, een onderzoek dat wederom werd opgenomen door uw aller neef Carel van Nispen tot Sevenaer, met wie een hoogst plezierige samenwerking ontstond.

*) Tekst van een lezing gehouden te Dordrecht, 20 oktober 1984

NOTEN:

1. Nispen, A. J. M. van Nispen tot Pannerden. *De oudste generatie Van Nispens te Bergen op Zoom in de zestiende eeuw*, 's-Gravenhage, 1967
2. Kruimel, H.L., De oudste generatie van het geslacht Van Nispen en hun verwanten, de geschiedenis van een onderzoek. In: *De Nederlandse Leeuw*, maandblad van het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde, mei 1983.

OVER ENIGE GELDERSE KWARTIEREN

DER VAN NISPENS *

door

P. J. W. Beltjes

Op woensdag de 27 oktober van het jaar 1706 werd in de middeleeuwse St. Oswaldskerk te Zeddam, gelegen in het graafschap Bergh in Gelderland, een huwelijk bevestigd, dat zowel voor Gelderland als voor de Van Nispen van betekenis is geweest. De bruidegom was een 22-jarige jongeman uit Zegwaard in Holland, de bruid een Gelderse van 19 jaren, dochter van de drast Van Gendringen. Het waren -men kan het wel raden- Johan Adriaen van Nispen en Aurelia Wilhelmina ten Haeghen. Hij was geboortig van Leiden, doch opgevoed bij zijn Dom, de priester Amandus van Nispen te Zegwaard. Zij, een der dochters van Tileman ten Haeghen, zag in Gendringen het levenslicht.

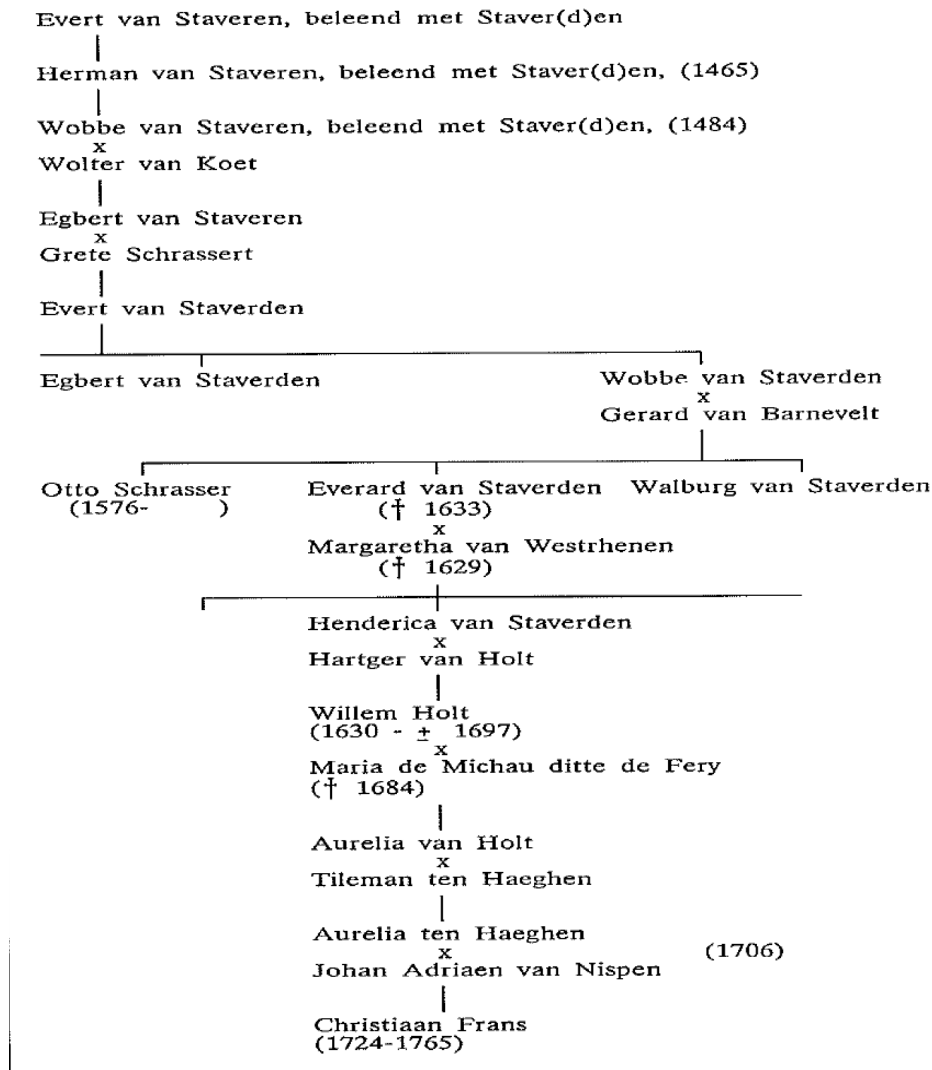
Zij werden -gelijk reeds gezegd- in de huwelijks staat bevestigd in de St. Oswaldkerk te Zeddam, die toen in handen van de Gereformeerden was. Na deze, bij 's Lands Placcaten voorgeschreven huwelijks-sluiting door de predikant, zullen zij naar de schuurkerk van de R. K. statie aldaar, tegenover de 15de-eeuwse torenmolen¹, gegaan zijn om het huwelijk naar de religie van de bruidegom te doen inzegenen. Hier moet het bruidspaar hebben opgezien naar de indrukwekkende altaarkast met gesneden voorstellingen uit het leven en sterven van Jezus Christus: een laat-gothisch meesterwerk van aangrijpende schoonheid en uiting van diepe religiositeit. Het retabel was Antwerps werk van omstreeks 1520 en schijnt van ouds tot de St. Oswaldskerk behoord te hebben. Bij de Reformatie hadden zorgzame handen het in veiligheid gebracht te Stockum, later was het weer naar Zeddam teruggebracht. waar het opgesteld werd in de schuurkerk der Rooms-Katholieken.²

Door dit huwelijk werd de band gelegd tussen de Van Nispens en Gelderland. A.J.M. van Nispen tot Pannerden ('Buurt') en A.G. van Dalen wezen hierop reeds in het in 1969 door de familievereniging uitgegeven boekje *De Van Nispens en Bergh in de 18^e en 19^e eeuw*. Zij gingen daarbij uitvoerig in op enige Gelderse families, waaraan Johan Adriaen door zijn huwelijk verwant weed. Zo delen zij tal van bijzonderheden mede over de Ten Haeghens en de Ten (later: Van) Holts, het Doetinchemse patriciersgeslacht, waartoe de moeder van Aurelia Wilhelmina ten Haeghen behoorde en waarvan de leden vanaf de eerste decennia van de 15e eeuw tot aan de Reformatie vrijwel onafgebroken zitting hadden gehad in de schepensbank van die stad. Bij de Reformatie, in 1580, Rooms-Katholiek gebleven, kwamen zij nadien daarvoor niet meer in aanmerking.³ In bedoeld werkje kan men veel over hen vinden en daarom behoeft er thans niet verder op te worden ingegaan. Het leek echter aantrekkelijk om hier eens stil te staan bij enige andere Gelderse Kwartieren van Aurelia Wilhelmina, dus ook van haar jongste zoon Christiaan Frans (1724-1765). Van hem stammen immers alle Van Nispens van de familievereniging af. De moeder van de bruid uit 1706 was -zoals bekend -Aurelia Wilhelmina van Holt, een van de dochters van Dr. Willem van Holt (1630-ca.1697) en Maria de Michau ditte de Fery († 1684), "*een joffer uit Frankrijk*", met wie hij -naar de woorden van het Geslachtsboek Stenderingh-Baerken- "tegen zijn ouders dank" was getrouwd.⁴ Willem van Holt was -ook dat is bekend- een zoon uit het tweede huwelijk van Hartger van Holt met Henderica van Staverden. Voor laatstgenoemde en haar voorgelachten moge hier enige aandacht gevraagd worden, want zij is -zoals zal blijken - een bijzondere schakel geweest in de verbondenheid van de Van Nispens met Gelderland. In ander verband heeft schrijver dezes zich eens moeten verdiepen in haar afstamming en tevens in de bijzondere functie, die voorvaderen van haar in het 15de-eeuwse Gelre hebben gehad. Het leek echter aantrekkelijk om de Van Nispens van de familievereniging, allen afstammelingen van haar, daarmede eens bekend te maken. Tevens kan dan gewezen worden op enige genealogische en heraldische merkwaardigheden bij haar voorgelacht.

Henderica van Staverden nu was een dochter van Everard van Staverden, advocaat, eerst bij het Hof van Utrecht, later bij dat van Gelre en Zutphen te Arnhem, en van Margaretha van Westrhenen, dochter van Jacob Jacobsz. van Westrhenen (uit het Amersfoortse regentengeslacht⁵) en Henria van Snoel.⁶ Everard van Staverden en zijn bruid waren, als Rooms-Katholieken, op 17 januari 1605 voor schepenen van Amersfoort in ondertrouw gegaan. Uit hun huwelijk zijn drie zoons en twee dochters geboren. Margaretha is overleden op 16 juni 1629, gelijk bleek uit het opschrift van een thans verdwenen, grote grafzerk in de St. Eusebiuskerk te Arnhem, waarop men ook het alliantiewapen Van Staverden-Van Westrhenen zag. Everard zelf stierf in 1633. Van zijn wapen vindt men een zeer fraaie afbeelding in het '*Liber Sodalitii Sancti Lucae*', de nog van vóór de Reformatie daterende Broederschap van Rechtsgeleerden van en bij het Hof van Gelre en Zutphen.⁷ Eveneens komt zijn wapen voor in het '*Liber Fraternitatis Sancti Jodoci*', de aanzienlijke Sint Joosten-broederschap te Arnhem. In beide boeken staat bij het wapen ook zijn naam, Everardus Staverdenus, met, in 'Anagramma'. zijn lijfspreuk "*Deus verendus aut erras*" (vrij vertaald: "Vreest God, opdat gij niet moogt afdwalen"). Het wapen is opmerkelijk: in een gedeeld schild (heraldisch) rechts drie rode lelies in zilver, links een zilveren pronkende pauw in blauw. Het helmteken is een rode lelie tussen een vlucht van rood en zilver. Zie de afbeelding. Het rechtse vak van het schild, met de drie lelies, moet Everardus eigen wapen zijn geweest. Dit blijkt onder meer uit het rouwbord voor zijn broeder, die op 3 februari 1630 als raadsheer in het Hof van Utrecht overleed. Het hing eertijds in de St. Janskerk te Utrecht en wij kennen het van een gekleurde tekening van Aernout van Buchell. Ook het manswapen op de eerder genoemde grafzerk in de St. Eusebiuskerk te Arnhem vertoonde alleen de drie lelies; daaronder stond op een lint: Staverden. Het vrouwelijke wapen was grotendeels afgehakt, maar toch kon men er het wapen van de Amersfoortse regeringsgeslacht Van Westrhenen nog in herkennen: in goud een ring van sabel, vergezeld van drie lelies van het zelfde. Op het lint daaronder stond Westrhenen. Ook Everards nakomelingen hebben -voorzover bekend- steeds alleen de drie lelies gevoerd.

De vraag rijst nu: 'waarom plaatste Everard van Staverden in het linker vak van zijn gedeelde wapen een zilveren pronkende pauw in blauw?' en ook: 'wie waren zijn ouders?'. Om het wat ingewikkelder te maken: zijn vader was -naar bleek - Gerardt Jansz. van Barnevelt, een geletterd man, die in de jaren 1574-1617 praeceptor aan de Latijnse School te Amersfoort is geweest. Hoewel men hem in die tijd te Amersfoort vindt, stamt zijn geslacht, gezien zijn achternaam, kennelijk uit Barneveld. Zou hij familie zijn geweest van Henrick van Barnefelt, die, afkomstig uit dit dorp, in 1542 door hertog Karel als vaandrig was aangenomen?

Uit een acte van 3 mei 1583, waarbij hem en zijn vrouw een huis in de Muurhuizen te Amersfoort -waar hij reeds woonde - werd getransporteerd, blijkt dat zijn vrouw Wobbe heette.⁹ Volgens het eerder genoemd rouwbord voor Everards broeder nu heette diens moeder Van Staverden en had zij tot wapen: in blauw een zilveren pronkende pauw. Dus, Wobbe van Staverden heette de vrouw van Mr. Gerardt van Barnevelt. Hun zoon Everard plaatste dus in het linker vak van het schild het wapen van zijn moeder (zulks kwam wel meer voor). En zijn achternaam ontleende hij kennelijk aan haar geslacht. Hij zal, naar een oud gebruik, bij zijn doop met voor- en achternaam vernoemd zijn naar een lid daarvan. Er zijn sterke aanwijzingen voor¹⁰, dat zijn grootvader van moederszijde Evert van Staverden is geweest, die een zoon was van Ecbert van Staverden en Grete Schrassert. Genoemde Evert bezat ook een zoon Egbert. Deze is in de jaren 1594-1604 leraar aan de Latijnse School te Amersfoort geweest. Over hem lezen wij in de *Beschryving der stad Amersfoort* door Abraham van Bommel (Utrecht 1760) onder het hoofd Vermaarde en Geleerde Mannen (uit die stad): "Egbertus van Staverden, Lib. Art. Mag. heeft in de Schoole t'Amersfoort publycq voorgelezen over de Philosophie. Daarna Geestelyk geworden zynde, is hy Guardiaan geworden tot Dusseldorp, en aldaar overleden" (p. 443). Zowel Everard van Staverden als zijn zuster Walburg, getrouwd met Jacob Petersz. van Westrhenen, hadden een zoon Egbert. Dezen zijn kennelijk naar hun vermaarde oom vernoemd).

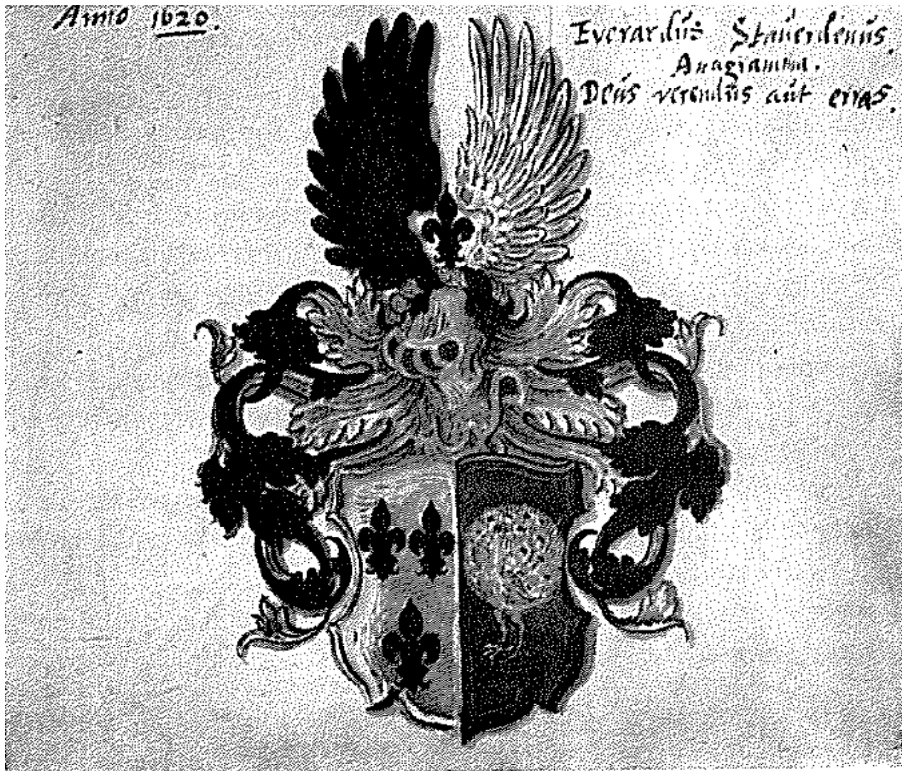

Genoemde Walburg heette ook Van Staverden, evenals haar broeder. Ook zij zal naar ene Van Staverden vernoemd zijn, waarschijnlijk naar haar moeder. Wobbe; Walburg is immers een verdefiting van Wobbe!¹¹ Welke mag de reden geweest zijn voor deze vernoeming? Wel, de naam Staverden (oudtijds ook Staveren geschreven) had in Gelderland een bijzondere, haast magische klank. Had graaf Reinald I niet in 1298, met keizerlijke toestemming, zijn hof te Staveren (waar hij ook een kapel bezat) tot oppidum verheven? (Gelukkig voor het natuurschoon daar heeft dit geen uitwerking gehad!) En had later op de leenmannen van Staveren niet de verplichting gedrukt een aantal witte pauwen te houden voor de staartvederen, waarmede het helmteken van de hertog van Gelre placht gestoffeerd te worden? (Dit was een met witte pauweveren omzoomd scherm met het wapen van Gelre, het scherm uitkomend uit een rood kussen, met blauwe uiteinden, waaraan zilveren (pauwe:⁷)veren.) En bestond het heergewaad voor de 'Hoff tot Staveren' niet uit een witte pauwenquast of -swans?

Vanaf 1400 (van daarvoor zijn geen beleningen bekend) vinden wij als leenmannen van het goed Van Staverens, die volgens Van Rhemen als wapen voerden: geschuinbalkt van 4 stukken, goud en rood, het helmteken was een goud-rode vlucht. Een Herman, zoon van Evert van Staveren, werd in 1465 beleend en in 1484, na zijn dood, zijn erfdochter Wobbe. Zij was toen getrouwd met Wolter van Koet (spreek uit Koot), uit een Veluws schoutengeslacht. Na zijn huwelijk werd hij ook wel Wolter van Staveren genoemd. Wobbe (zij was toen weduwe) en haar zoons Geurt en Ecbert (de eerder genoemde, die met Grete Schrassert getrouwd was en van wien Wobbe, de moeder van Everard van

Staverden, moet afstammen) en enige dochters van haar hebben Staveren tot 1521 bezeten. In dat jaar verkochten zij het aan hertog Karel.¹² Nadien is het in andere handen gekomen.

De herinnering aan de witte pauwen was echter kennelijk zo sterk, dat verschillende nakomelingen van Wolter en Wobbe -die eigenlijk tot het geslacht Van Koet (of Van Cooth) behoorden, in de loop van de 16de eeuw en ook nog daarna zegelden met een pronkende pauw. (Ook de Haersoltes, die Staverden van 1651 tot 1835 hebben bezeten, gebruikten dit wel als 'Heerlijkheidswapen' in een hartschild, zowel op hun zegels als anderszins).

Tekening van het wapen van Dr. Everhard van Staverden In het album van de St. Lucasbroederschap te Amhem, 1620. Rijksarcilief te Gelderland.

Hopelijk is de uitweiding over het kwartier (of beter de kwartieren) Van Staverden van de Van Nispens niet te lang uitgevallen. Toch was deze nog te kort, want er is nog steeds geen antwoord gegeven op de stellig gerezen vraag: 'hoe heette nu de broeder van Everard en van Walburg van Staverden, ofwel - anders gesteld -de andere zoon van Gerard van Barneveldt, wiens rouwbord uit 1630 reeds enige malen ten berde werd gebracht? Deze nu -men verwondere zich niet -schreef zich eerst, in 1599, wanneer hij de eed als advocaat bij het Hof van Utrecht aflegt, en in 1605 en 1606 bij zijn beide huwelijken, Otto Schrasser a Barneveldt,¹³ doch later altijd kortweg Otto Schrasser. Hij was in 1576 geboren, had in "Germania" rechten gestudeerd en was te Padua gepromoveerd.¹⁴ Na eerst advocaat bij het Hof van Utrecht te zijn geweest, werd hij -naar de woorden van Abraham van Bommel, die hem vermeldt onder de Vermaarde en Geleerde Mannen (van Amersfoort) - "niet tegenstaande hy van de Roomsche Religie was, evenwel om zyn excellerende geleerdheid en experientie gecommiteerd tot Raad in den Ed. Hove van Utrecht den 3 May 1627 N.S." (blz. 441). Behalve het rouwbord voor hem, hing in de St. Janskerk te Utrecht te zijner gedachtenis ook een 'tabula' met een uitvoerig latijns opschrift, waarin op zeer lovende wijze zijn leven beschreven werd.¹⁵ Zijn kennelijk bij de doop gegeven naam Otto Schrasser

leidt ons naar een van de kwartieren van Henderica van Staverden, want, was niet de tweede zoon van Wolter en Wobbe van Staveren, met name Ecbert, getrouwd geweest met Grete Schrassert, een der dochters van Otto Schrassert, lid van de Ridderschap van Veluwe en dijkgraaf van Arkenheen (bij Nijkerk)? Deze was geboren in 1470 en leefde nog te Nijkerk in 1551. Grete was een dochter uit zijn eerste huwelijk (ca. 1500) met Engele van Hollick, genaamd Dageraet.¹⁶ En zo zijn wij weer bij andere Gelderse kwartieren aangeland. Hierover is meer te vertellen, maar dan een andere keer.

Mage dit verhaaltje over enige Gelderse kwartieren van de Van Nispens hun aanleiding geven eens een bezoek te brengen aan de monumentale St. Oswaldskerk te Zeddam, alwaar hun band met Gelderland in 1706 werd beklonken. Dat zij dan getroffen en geestelijk verrijkt mogen worden door de aanblik van het aangrijpende beeldhouwwerk van de vroeg 16de-eeuwse altaarkast en daarbij terug zullen denken aan hun voorouders Johan Adriaen van Nispén en Aurelia Wilhelmina ten Haeghen. Daarnaast moge Staverden op de Veluwe hen noden tot een omzwerfing door het fraaie landschap daar. De witte pauwen - sinds het begin van deze eeuw zijn deze daar weer! - zullen hen herinneren aan de rol, die hun kwartieren Van Staver(d)en in de Gelderse heraldiek hebben gespeeld. Mogen zij daar dan dankbaar aan deze Gelderse kwartieren terugdenken, want zonder hen zouden zij in dit prachtige gebied niet hebben kunnen rondwandelen. Besluiten wij met de iijfspreuk van Everard van Staverden: '*Deus verendus aut erras*'.

* Voor de bronnen die hier niet in noten worden vermeld, zij verwezen naar: A.G. van Dalen en A.J.M. van Nispén tot Pannerden, *De Van Nispens en Bergh in de 18e en 19e eeuw* 1969, en naar: P.J.W. Beltjes, Over Staverden en de witte pauwen. Een verkenning, in: *Acht zwerfstenen uit het Gelderse landschap*, Arnhem, 1979, blz. 117 e.v.

NOTEN

1. A.G. van Dalen e.a., *Bergh, Heren, Land en Volk*, Nijmegen 1979ⁱⁱ, blz. 470 en 473.
2. Jaap Leeuwenberg, *De altaarkast te Zeddam*, in: De Liemers, Gedenkboek Dr. J.H. van Heek, Didam, 1953, blz. 108 e.v.
3. *Algemeen Nederlandsch Familieblad* 1903; vriendelijke mededeling van Jonkheer Mr. R.C.C. de Savornin Lohman te Zutphen.
4. *De Navorscher*, 59^e jg. 1910, blz. 231.
5. Waaruit het geslacht Van Westreenen van Tiellandt stamde; het werd in 1815 in de adelstand verheven.
6. Genealogische aantekening Mr. A.P. van Schilfgaarde: *Van Westrhenen*; zie ook: J.J. Hooft van Huysduynen, *Geschiedenis van het geslacht Van Damvan Isselt*, 1965, blz. 51.
7. Zie ook: Dr. A. Johanna Maris, *De Sint Lucasbroederschap te Arnhem, Een rechtsgeleerd gezelschap*, in: Gelders Mengelwerk, Zutphen 1979, blz. 69 e.v.
8. *Bijdragen en Mededeelingen van de Vereeniging Gelre*, deel XVI, 1913, blz. 88
9. Gemeentearchief Amersfoort, Resolutieregister; vriendelijke mededeling van Drs. J.G. Smit te Leidschendam.
10. Het materiaal was te uitgebreid en te ingewikkeld om hier mede te delen. T.z.t. hoopt schrijver dezes hierop terug te komen.
11. Zie Dr. J. van der Schaar, *Woordenboek van Voonamen*, Utrecht/Antwerpen 1964, blz. 263
12. Zie Mr. Johan Schrassert, *Stucken en documenten behoorende tot den Codex Gelro Zutphanicus*, Harderwijk 1740, blz. 209.
13. Vriendelijke mededeling Drs. J.G. Smit te Leidschendam.
14. Volgens de tekst op het gedachtenisbord voor hem in de St. Janskerk te Utrecht; zie noot 15.
15. Gemeentearchief Utrecht, Handschrift Engelen, Bibliotheek nr. 1841, blz. 127-128.
16. Zie: Mr. W. de Vries, *Bijdrage tot een genealogie van het Noord-Veluwse Geslacht Schrassert*, in: *De Nederlansche Leeuw*, 58e jaargaallg 1940, kol. 206-207.

HERINNERINGEN AAN DE INVENTARISATIE

VAN HET FAMILIEARCHIEF *)

door

R. Wartena

Het zal nu ruim vijftig jaar geleden zijn, dat Pieter Beltjes mij meenam naar het Huis Sevenaer om het archief te bekijken, dat ik zou gaan ordenen. Het werd een onvergetelijke dag! Alleen de aanblik al van het bureau in de studeerkamer, dat zo groot was, dat het zelfs ruimte bood voor kastjes aan de zijkant. En alle laden en alle planken waren vol, boordevol gestouwd met boeken en losse papieren. Met de grootste moeite had onze gastheer -het zij mij veroorloofd ter besparing van drukkosten een ieder verder bij zijn voornaam te noemen -met de grootste moeite had Huub in een la de papieren zover opzij weten te duwen, dat hij er voor zichzelf een pen, een paar potloden en een klein lineaalje in kon opbergen. Ja, oom Louis, die tijdens zijn leven niet het veld had willen ruimen voor het gemeentebestuur, liet zich na zijn overlijden nog niet gemakkelijk terzijde schuiven.

Maar ook de kluis in de studeerkamer, die ver achter het behang doorliep, bleek boordevol archief. Achter troffen wij een ijzeren geldkist aan, waarvan ook Huub het bestaan niet had geweten. Op slot! En geen sleutel bleek te passen. Intussen verlustigden Pieter en ik ons met de perkamenten oorkonden, waarvan de oudste nog uit de veertiende eeuw waren. En wij vonden een stapel effecten! Dat 'Russen' en 'Oostenrijkers' intussen waardeloos zijn geworden, was ons bekend. Maar dat ik later van mijn bank moest horen, dat ook de aandelen in de tram te Boedapest -of was het Boekarest? -en in de spoorlijnen in Zuid-Amerika niet meer als waardepapieren beschouwd moesten worden, was toch wel een teleurstelling. "Kom", zei Huub, zich met moeite afwendend van de nog steeds gesloten geldkist.¹ "Kom, er is nog meer". Even later waadden wij door het graan op de zoldervloer naar een kast, waarin plank na plank vol stond met boeken. De bruine leren bandjes waren heel aantrekkelijk, maar verder? Het past mij niet te zeggen dat de inhoud van boeken van religieuze aard uit de vorige eeuw waardeloos is. Maar archief was het niet en in zoverre voor Pieter en mij toch wel een teleurstelling. Bemoedigend sprak Huub ons echter toe. "Kom, er is nog meer". En voerde ons de badkamer binnen. Mijn aandacht werd vooral getrokken door de grote petroleumgeyser, die met veel glanzend gepoetst koper boven het bad uittorende. "Er is nog meer", herhaalde Huub en deed een deur van een grote kast open. Eerlijkheidshalve moet ik zeggen dat er enige plaats was ingeruimd voor badhanddoeken, maar alle andere planken lagen vol papieren. Terecht, want daarvoor was de kast ook gemaakt, een echte negentiende-eeuwse loketkast. Achter de andere deur zagen wij uitsluitend papieren. Het archief van Carel Herman van Nispen en diens zoon Jan als hoofdschout en districts-commissaris van het district Doesburg en Zevenaar. Met moeite lieten Pieter en ik ons meetronen. "Kom, er is nog meer", zei Huub, die er kennelijk plezier in begon te krijgen. Op een van de zolders hielden wij stil voor een kast, waaruit de papieren ons direct in de armen gleden, toen Huub een van de deuren opende. Nadat wij met veel moeite alles weer teruggeduwd hadden, zodat de deur weer dicht kon, moesten wij weer verder. "Er is nog meer", sprak Huub op droge toon en opende de deur van een zolderkamer. Als een volmaakt acteur had hij toegewerkt naar dit hoogtepunt. Bij de deur lagen de papieren maar een halve meter hoog, om verder de kamer in naar het raam en de muren toe op te rijzen tot meer dan een meter hoogte. Het is de enige keer in mijn leven geweest, dat ik op archieven heb gestaan en rondgelopen!

Het behoeft wel enige verklaring. In de oorlog werden Duitse soldaten op het Huis Sevenaer ingekwartierd. Omdat de planken van de zoldervloer toch wel hard en koud waren, hadden zij hun legerstede verzacht door er archiefstukken, boeken en andere materialen over uit te strooien. Na de oorlog hadden de freules alles in deze kamer bijeen laten brengen. Bij elkaar enige kubieke meters

boeken, losse papieren, kartonnen dozen of wat daarvan restte, vuil, modder en strohulzen van wijnflessen, waarin menig nest jonge muizen was grootgebracht. En wat U, o lezer, zich hierbij ook mag voorstellen, ik kan U verzekeren, het was nog veel erger. Gedrieën hurkten wij bovenop deze berg neer en grepen dan dit en dan datl. Pieter zat met een pakje brieven van Monseigneur Van Vree in zijn handen; Huub haalde voorzichtig een oude landkaart uit de massa te voorschijn; ik zat op een bepaald moment met een aantal kassabonnen van V&D in mijn handen. Zij voelden vreemd stijf aan. Ertussen zat een klein stukje perkament, half bedrukt, half beschreven. Het was een aflatbrief uit 1502!

Hoeveel tijd zou het wel gaan kosten om dit archief volledig te inventariseren? Er was zelfs geen grove schatting te maken. Maar achteraf bezien is het wel erg tegengevallen, want het is nog niet klaar. Wel was het duidelijk wat allereerst moest gebeuren. Alle losse papieren moesten in portefeuilles bijeen gepakt worden, zodat transport mogelijk werd. En ook dat was al een groot werk. Veertien uur heb ik gehurkt in de zolderkamer doorgebracht, de gedrukte boeken uit de bibliotheek op stapels zettend, resten karton, stro, kalk en modder in oude dozen gooiend en alle losse brieven, kwitanties en andere papieren op stapels leggend en in portefeuilles bindend. Toen ik eindelijk klaar was bleef een dikke laag vuil op de vloer achter. Met een bezem heb ik die nog heen en weer geveegd en telkens kwamen er nog weer een brief of kwitanties onder het vuil uit omhoog dwarrelen. Zo trok ik zaterdag na zaterdag naar Zevenaar in mijn oudste kleren, die ook al gauw mijn vuilste waren, zelfs al wist ik, dat ik aan tafel zou worden genodigd. Maar hoe ontspannen was het, vuil en moe, te kunnen luisteren naar de verhalen van Tante Mies, die ons steeds weer wist te vermaken met mooie verhalen uit vroeger jaren. Zij op haar beurt genoot ervan, wanneer ik kon vertellen hoe mijn dochttertje van vier jaar mij 's morgens voor mijn vertrek alweer ernstig vermaand had: "Pappa, zal je netjes eten". Slechts een keer ben ik op een avond naar Zevenaar gegaan. Er lag een dik pak sneeuw en het vroom hard. Maar toen ik de dienstbode gemststellend verzekerde, dat het niet mijn plan was op de ijsskoude zolder te werken, maar het archief in de badkamer in te pakken, raakte zij zichtbaar in verwarring. Aarzelend antwoordde zij: "Ja, mijneer Wartena, maar dat gaat, denk ik, toch wat moeilijk". Na enig moeizaam zwijgen kwam het hoge woord eruit. "De freule moet in bad". Ach, ook op zolder was nog veel te doen. Maar het was wel koud.

Het moet hier gezegd worden. Niet alleen de Duitse soldaten hadden schuld aan de chaotisch toestand, waarin het archief verkeerde. Jan van Nispen had in zijn leven een ware hartstocht ontwikkeld voor het bewaren van papier waarop iets geschreven stond. Brieven, kwitanties en zelfs notities op de achterkant van enveloppen, alles werd bewaard. Hij bewaarde zelfs dat, wat niet zijn eigendom was, maar slechts tijdelijk aan hem ter inzage was gegeven. Namens Huub heb ik dan ook een pak archivalia aan het Rijksarchief in Gelderland terug kunnen geven, die 125 jaar tevoren daaruit te leen waren gekregen! Maar Jan's liefde voor oud papier ging helaas niet gepaard met enig gevoel voor systematiek. Soms bewaarde hij de brieven en nota's van leveranciers in chronologische volgorde, om ze dan weer een tijdje alfabetisch te leggen op naam van de afzender. Soms bundelde hij de brieven van belangrijke personen, zoals de bisschoppen, om die andere jaren weer weg te stoppen tussen stukken van geheel andere aard. Eens trof ik zelfs een pak aan waarop stond: "van het billard genomen 23 augustus 1865" (de werkelijke datum herinner ik mij niet meer). De inhoud van dit pak vertoonde dan ook geen enkele samenhang. Was het een wonder, dat hij wel eens iets niet vinden kon? Het verbaasde mij dan ook niet couponbladen van een inschrijving in het Grootboek van Nationale Schuld aan te treffen, waarvan sedert 1869 de rente niet meer was geïnd. Kennelijk onvindbaar geworden in de chaos.

Wanneer U dan bedenkt, dat veel van dit alles was leeggeschud over de zoldervloer en later gestort in de zolderkamer, dan begrijpt U, dat er moed, beleid en doorzettingsvermogen voor nodig waren hieraan te beginnen. En juist deze drie eigenschappen zijn niet degene waarom ik bekend sta! Ik ben dan ook nooit klaargekomen met de inventarisatie van het archief.

Toen Huub en zijn herdershond de eerste auto vol archief naar Amhern hadden overgebracht, kon ik beginnen. Iedere avond nam ik een of twee pakken mee naar huis. Over tafels werd een oud beddelaken uitgespreid en daarop werden de archiefstukken aan een eerste inspectie onderworpen. Mijn vrouw zocht er de kwitanties en de brieven uit en schreef met potlood de datum op de voorzijde van iedere brief ter wille van de latere ordening. Ik zocht uit het overige de stukken op die op zichzelf stonden en maakte daarvan een beschrijving volgens de regels van de archivaliek. [Vond ik later toch nog erbij behorende stukken, dan verbeterde ik de beschrijving. Dit bleek, echter zoveel tijd te kosten, dat ik tenslotte hiervan afzag met het idee, dat doe ik later wel. Voor Mevrouw Bolten, die een paar jaar geleden de inventarisatie van het archief heeft hervat, een minder prettige ontdekking]. Wat overbleef na een eerste onderzoek kwam in portefeuilles met het opschrift: 'later uitzoeken'.

Naarmate wij het archief beter leerden kennen, konden deze portefeuilles opnieuw ter hand worden genomen. Dan werd het een kwestie van grof sorteren naar onderwerpen die je al had leren kennen. Pachtcontracten, belastingzaken, districtscommissariaat, polderdistrict De Liemers, onderwijzer Janssen, die een scheve schaats had gereden, De Tijd, Provinciale Staten, lidmaatschap Kamer, de melkzaak, de steenfabrieken, de mislukte poging als baron erkend te worden, Elise Gräfin von Scheulenburg. De rest zal ik U besparen, maar iedere avond werd na afloop van het werk het beddelaken zorgvuldig bijeen genomen om alle stof, kalk, modder en muizekeutels in de tuin uit te schudden. Na enige maanden ging het grasveld er zichtbaar op vooruit.

Het duurde niet lang of ook de oudsten van mijn kinderen konden worden ingeschakeld. Je hoeft nog niet te kunnen lezen om opgevouwen, samen gefrommelde en opgerolde brieven en kwitanties uit te vouwen en netjes op elkaar te leggen. De beloning was een dubbeltje per kwartier. Tengevolge van de inflatie en toenemende leeftijd werd de bezoldiging later opgetrokken tot een kwartje per kwartier. Want langer dan één, hooguit twee kwartier hielden zij het ook niet vol. Maar zij deden het graag!

Na enige jaren keek ik aan tegen een hoeveelheid brieven, die inmiddels was aangegroeid tot zeker een meter planklengte. Wat moest ik hiermee beginnen? Het leek het beste om ze per afzender te sorteren. En hiermede wilde mijn vader zich gaarne belasten. En na enige jaren was het resultaat, dat uit de grote massa waren uitgesorteerd de brieven van 17 verschillende ministers, 30 kamerleden, leden van de Nederlandse Adel, alle familieleden, pleegkinderen, van 6 vicarissen-generaal en apostolische internuntii, van de bisschoppen Van Vree, Van Wijckerslooth, Zwijsen en Wilmer en van 80 pastoors, kapelaans en andere geestelijken, verbonden aan kerken en kloosters in het hele land. Een verdere opsomming zal ik U besparen. Voor mij bleef nog de taak de brieven van Jan's vrouw en kinderen op volgorde te leggen. Mijn afkeer van Jan, die toch al groeiende was, nam nu met sprongen toe. Als hij dan toch van plan was geweest alles te bewaren, had hij zijn vrouw en kinderen dan niet kunnen leren een datum boven een brief te zetten? Wat had ik er aan te lezen, dat men op donderdagavond begonnen was met een brief, wanneer ik niet wist op welke donderdag tussen 1825 en 1875! Maar tenslotte kon ik aan de hand van uiterlijke kenmerken de meeste brieven toch tot op een paar jaar nauwkeurig dateren: in die jaren schreef zijn vrouw op ruitjespapier, om daarna het papier met brede rouwrand in gebruik te nemen, gevolgd door het smalle rouwrandje, het glanzende papier, het fijne, goud op snee, weer een rouwrand enz. En vele, vele brieven heb ik gelezen, al was het ondoenlijk alles door te werken. Het aantrekkelijke van het inventariseren van familiearchieven en van het lezen van brieven ligt vooral hierin, dat je de mensen, hoe lang geleden ze ook gestorven mogen zijn, soms zo goed leert kennen, dat het is alsof je hen persoonlijk gekend hebt. Wat nog niet wil zeggen, dat je ze altijd aardig gaat vinden. Jan van Nispen is mij althans nooit sympathiek geworden. Maar van hemzelf zijn ook niet veel brieven bewaard gebleven. Zijn zucht tot bewaren zal zijn vrouw en kinderen er misschien toe gebracht hebben zoveel mogelijk weg te gooien! Op mij en mijn vrouw heeft het zeker wel een dergelijke uitwerking gehad.

De oudste serie brieven die wij in het archief van het Huis Sevenaer aantreffen, zijn die welke Carel Herman schreef aan zijn zoon Jan, toen deze in Gent studeerde. Hoewel Jan katholiek was, werd hij daar als Noord-Nederlander rond 1820 niet geaccepteerd. Hoe graag had hij Gent niet willen verlaten. Maar dat was voor hem helaas onmogelijk. Daarvoor stonden er te grote belangen op het spel. Zijn vader, Carel Herman, was in 1810 voogd geworden over Isabella en Christina Hoevel, de in 1804 en 1806 geboren dochtertjes van Johannes Nepomucenus Hoevel uit diens derde huwelijk met de in 1807 reeds overleden Adriana van Wambeke. De beide weesjes waren vermogend, zeer vermogend en Carel Herman had twee zonen. Lag hier voor een vader niet de plicht het lot enigermate bij te sturen? Jan ging in Gent studeren, de beide meisjes werden geplaatst in het pensionnaat Berlaymont bij Brussel. Moeder-overste kreeg zeer duidelijke instructies. Brieven van hun voogd moesten aan de meisjes ongeopend ter hand worden gesteld, maar andere brieven mochten zij niet krijgen en uiteraard in het geheel geen bezoek, met uitzondering van hun pleegbroeder Jan. Dit alles tot woede van de veel oudere halfzusters van de weesjes, die hierdoor plannen van hun kant vrijdeld zagen.²

Tot onmiddellijke resultaten leidde dit toch niet, hoezeer het pad voor Jan geëffend was. Hij was niet altijd even tactisch en kreeg meermalen voor zijn domme handelen een berisping van zijn vader, maar tevens schriftelijke instructies hoe hij moest handelen om het hart van Isabella te veroveren. Er was ook wel enige haast geboden. De zaak moest beklonken zijn voor haar opvoeding in Berlaymont voltooid was. Carel Herman was een wijs man. Het resultaat was uiterst bevredigend. Hoe verheugd de nonnen ook waren over dit jonge geluk, nu mocht Jan natuurlijk niet meer op bezoek komen. En evenmin kon een briefwisseling worden toegestaan. Had Carel Herman dit reeds veel eerder voorzien? Jan's brieven werden via hem doorgezonden. En ook Isabella gebruikte Carel Herman als postilion d'amour. Want de nonnetjes mochten ook de brieven van de meisjes aan hun voogd niet lezen! Carel Herman, een wijs man, moet met voldoening het huwelijk van zijn oudste zoon hebben bijgewoond. Of het huwelijk van zijn tweede zoon met het andere weesmeisje ook zijn regelende hand heeft behoeft, is mij onbekend gebleven. Toch was de verhouding tussen Jan en zijn vader niet optimaal. Toen het Huis Sevenaer te koop kwam, leek dit Jan een ideale woning voor hem en zijn jonge vrouw. Maar hij vertelde dit niet aan zijn vader. Evenmin als deze aan Jan onthulde, dat hij het plan had een woning voor het jonge paar aan te kopen en deze hen ten geschenke te geven. nl. het Huis Sevenaer. Volgens overlevering moeten hun stromannen op de veiling tegen elkaar op hebben geboden.³

De correspondentie krijgt pas zijn volle omvang, wanneer Jan als kamerlid in Den Haag gaat wonen, terwijl zijn vrouw en kinderen in Zevenaer verblijven. Zijn vrouw schreef hem minstens eenmaal per week, de kinderen en later de kleinkinderen alleen bij bijzondere gelegenheden. Toch zijn dat vaak de leukste briefjes. "Opa, er is iets vreselijks gebeurd. Wij zullen het U maar niet schrijven. U zult het wel zien als U thuis komt."

In de loop der jaren werd Jan meer en meer geplaagd door zware hoofdpijnen, waarvan nog menig recept voor medicamenten in het archief getuigt. En wellicht ook de talrijke codicillen die hij maakte. Soms zelfs op de achterkant van enveloppen, maar altijd met bepalingen van pieuze aard. Desondanks meende zijn vrouw hem te moeten schrijven dat de oorzaak van zijn hoofdpijn waarschijnlijk lag in het feit dat hij niet genoeg bad. Hoewel een pastoor hem schreef: "U moet niet zo vroom zijn"! Je vraagt je dan wel af hoe de sfeer op Huis Sevenaer was. Tekenend lijkt wel, dat de aartsbisschop een der dochters van geloften ontsloeg, omdat deze voor haar lichamelijk niet vol te houden waren.

Jan en Isabella hebben zich ieder op eigen wijze volledig ingezet voor de katholieke zaak. Met het grote vermogen, waarover zij beschikten, hebben zij veel goeds gedaan. Was er voor een kerk of een klooster geld nodig, dan deed men nooit een vergeefs beroep om hulp. Dit was kennelijk ook bij velen bekend. Het Gesticht te Zevenaer werd uit eigen middelen opgericht. Een paar jongens ontvingen hun opleiding op kosten van Jan. Maar zijn voorkeur ging er duidelijk naar uit jooge meisjes een goede opvoeding te geven. Aanvankelijk werden zij geplaatst in het klooster De Goede Herder te Zoeterwoude, later in het Gesticht te Zevenaer. Zeer regelmatig liet hij zich van hun gedrag en

vorderingen op de hoogte stellen door moeder-overste. En alle pupilen schreven op gezette tijden aan hun "lieve vader". En in geen brief ontbreekt de verzekering dat men voor hem zal bidden; daarop zullen de nonnen wel hebben toegezien. Ik durf het bijna niet te bekennen, maar enige tijd heb ik echt gedacht, dat Jan de werkelijke vader was van al deze dochters, ook al stonden zij niet in het adelsboek. Het zij mij vergeven, dat ik zoiets van Jan heb durven veronderstellen.

Ook in andere brieven komen wij de belofte van gebed voor Jan veel tegen. Mijn vader kon volgens zijn zeggen aan het aantal keren dat gebed weed toegezegd, exact bepalen om welk geldbedrag gevraagd zou worden: 10, 25, 50 of 100 gulden. Zij het, dat de oud-pupillen hun brieven begonnen met de mededeling, dat zij voor hun lieve vader zouden bidden, terwijl pastoors en kapelaans dit meer na het noemen van het gewenste bedrag plachten te vermelden. Zij waren ook wat spaarzamer met het toezeggen van hun gebeden, die uiteraard van meer gewicht waren. Eens kwam ik in een brief aan "mijn lieve vader" tot zeven keer toe de zinsnede "ik zal voor U bidden" tegen. Maar die brief was dan ook van een oud-pupil die absoluut niet deugde.

In het licht van hedendaagse paedagogische inzichten mag het welhaast een wonder heten, dat geen van de kinderen van Jan en Isabela uit reactie bewust het verkeerde pad zijn opgegaan. Maar Stanislaus dan, zult U denken. Nee, ook Stanislaus heeft gehandeld vanuit de hoge maatstaven, die hem thuis geleerd zijn. Dat alles zo anders gelopen is met hem, mogen wij hem niet volledig aanrekenen. En wellicht was de sfeer in het Huis Sevenaer minder bigot dan ik uit het archief meen op te moeten maken. Zoals het behoorde, ging Stanislaus rechten studeren in Leiden, waar hij kennis maakte met Elise Gräfin von Scheulenburg. Het werd van beide kanten een snel ontluikende liefde, die zij niet voor elkaar verborgen lieten. Gezien het toch wel grote verschil in stand, leek het beter eerst de vader van Elise tot toestemming over te halen, voordat Stanislaus zijn ouders op de hoogte zou stellen van zijn voorgenomen engagement. Hij was immers nog heel jong. De reactie van Elise's vader, de generaal Graf von Scheulenburg -haar moeder leefde niet meer -was nog veel erger dan zij in hun meest pessimistische verwachtingen hadden gedacht. In woede ontstoken over deze mesalliance verstootte de oude generaal zijn dochter. Ook haar beide broeders wilden of mochten geen contact meer met haar hebben. En wat misschien wel het ergste was, haar toelage werd stopgezet. Pogingen om althans iets van haar moederlijk erfdeel -grote bezittingen in het oosten van Duitsland- te verkrijgen, werden door haar vader met succes verijdeld. Wat moest Stanislaus doen? Was het niet zijn schuld, dat Elise geen enkel middel van bestaan meer had? Rustte op hem niet de morele verplichting haar 'standgemäss' te onderhouden? Gelukkig kon men in die tijd als student van goeden huize onbeperkt krediet krijgen van de Leidse winkelier. Zo kon Elise Gräfin von Scheulenburg blijven leven zoals zij gewoon was, gekleed blijven in japonnen en met handschoenen, passend bij haar stand. En geregeld vergezelde Stanislaus haar, vaak per rijtuig, tot naar Den Haag toe.

Of er bij dit alles nog veel tijd overbleef voor studie? Waarschijnlijk niet. Het duurde lang, voordat de eerste tekenen van bezorgdheid vanuit het verre Zevenaer Stanislaus bereikten. Hij wist zijn ouders gerust te stellen, maar steeds hardnekkiger werden de geruchten over Stanislaus' levenswandel. Tenslotte kreeg zijn oudste broer Carel opdracht zich met hem hierover te onderhouden. Daar Carel het niet nodig vond zelf naar Leiden te gaan -had hij het maar gedaan -ontbood hij Stanislaus bij zich in Den Haag. En hoewel bekend moest worden dat de studie verwaarloosd was wegens zovele sociale verplichtingen, kon Carel zijn ouders gerust stellen. Stanislaus had beloofd met vlijt te studeren. Toch moet het Stanislaus angstig om het hart zijn geworden. Hoe lang was dit nog vol te houden? Generaal von Scheulenburg liet zich niet vermurwen, ondanks alle smeekbeden van Elise. En hoelang nog zou hij de Leidse winkeliers bereid vinden krediet te verlenen? Hij kon Elise toch niet aan haar lot overlaten. Noblesse oblige, waarbij ik nog wil zwijgen over de mogelijkheid, dat zij hem uit dankbaarheid toch dat heeft toegestaan, waarover men niet sprak. Tenslotte barstte de bom. Een bekrompen Leids winkelier wendde zich met verzoek om betaling tot Papa in Zevenaer. Stanislaus werd veilig opgeborgen in een Brabants klooster, Elise week uit naar Duitsland. De nota's, sommige van ver boven de duizend gulden, stroomden binnen op het Huis Sevenaer. Van bakkers, banketbakkers, stalhouders,

wijnhandelaren, kleermakers, en nog vele anderen. Intussen maakte Stanislaus zich grote zorgen over het lot van Elise. Getroffen door het ongeluk, waarin de gelieven buiten hun schuld gestort waren, bleek een pater bereid een heimelijke correspondentie mogelijk te maken. Later, nadat Stanislaus ontsnapt was uit het klooster, heeft hij dat bitter moeten betreuren. Jan van Nispen had zeer goede connecties met de geestelijkheid. De pater werd voor straf overgeplaatst, als ik mij goed herinner, op bevel van Rome.

Na zijn ontvluchting voegde Stanislaus zich in Duitsland bij Elise. Het jonge paar vestigde zich in Frankfurt, waar Elise een groot huis huurde. Nu het leven hen zo bedrogen had, zagen zij op hun beurt er geen bezwaren in de wereld te bedriegen. Wie geen geld heeft moet er voor zorgen kredietwaardig geacht te worden. Dus stelde Elise hem aan iedereen voor als "mein Prinz". Een prins der Nederlanden, wie zou hieraan twijfelen. gezien de reputatie van de andere zonen van Koning Willem III? In het archief berusten nog enige exemplaren van de Frankfurter Zeitung, waarin te lezen valt hoe een volksfeest was gadeslagen vanuit zijn rijtuig door de Prins der Nederlanden! Jan van Nispen had inmiddels de commissaris van politie te Dusseldorf ingeschakeld om inlichtingen te verkrijgen over de verblijfplaats van Stanislaus en Elise. Wat hij te horen kreeg was onthullend. Eertijds had Elise Gräfin von Scheulenburg de naam Wilhelmina Gunther gedragen, maar zij had een nieuwe naam aangenomen toen zij na het verlaten van haar man een nieuw leven was begonnen als prostituee. Met deze wetenschap kon men echter weinig beginnen, zolang Stanislaus zich niet in Nederland vertoonde, maar ondanks onbeperkte kredietwaardigheid hebben ook prinses der Nederlanden wel enige contacten nodig, al was het maar voor fooien. Dus ging Stanislaus per trein naar Nederland om te trachten van enige oude vrienden iets te lenen. Al in Zevenaar werd hij door de politie uit de trein gehaald en opnieuw in Brabant veilig opgeborgen. Het was nu slechts een kwestie van tijd om hem wegens verkwisting onder curatele te plaatsen. Na vele jaren heeft zijn vader tenslotte de schulden aan de Leidse winkeliers betaald. Maar wel met korting voor contant! Het totaal werd verrekend met het erfdeel van Stanislaus, die het nooit meer royaal heeft gehad.

Nog heel lang is Stanislaus blijven geloven in de onschuld van zijn Elise. Dat zijn vader, teneinde hem onder curatele geplaatst te krijgen, zich verlaagde tot zo vuige laster, was voor hem een onverdraaglijke gedachte. Ach Stanislaus, je was argeloos, onverstandig en zwak. Waarom ben juist jij mij zoveel sympathieker geworden dan al je vrome en deugdzame familieleden? Is het misschien, omdat wij juist in iemands zwakheden en ondeugden iets van onszelf herkennen?

*) Deze bijdrage is een bewerking van R. Wartena *Het archief van het Huis Sevenaer*, lezing ten behoeve van de familievereniging Van Nispen, d.d. 5 oktober 1963.

NOTEN

1. De brandkast was voorzien van twee rozetten, die konden scharnieren. Door ergens op te drukken in de metalen panelen scharnierden de rozetten weg en kwamen twee sleutelgaten te voorschijn. Door tegelijkertijd met beide sleutels te manipuleren heeft Huub de brandkast uiteindelijk opengekregen. De inhoud bleek niet bijzonder te zijn. Interview met E. R. M. van Nispen van Sevenaer, d.d. 22 oktober 1961.
2. Een van haar halfzusters was getrouwd met baron Van der Heyden, heer van het Suideras. Op het Suideras werd alles voor de terugkeer van Isabella in gereedheid gebracht. Een van de jonge Van der Heydens was al aangewezen als pretendent naar haar hand en als deze onverhoopt niet mocht slagen dan had men nog een zekere neef L. achter de hand. Om dit te verijdelen heeft Carel Herman besloten Isabella nog een jaar langer in het klooster te laten blijven. Zie Wartena, *op. cit.*, 1963.
3. Op de veiling waren slechts twee gegadigden, Carel Herman en baron Van Dedem. De laatste wist tenslotte het gehele complex te verwerven, waardoor het Huis Sevenaer uit de familie Van Nispen raakte. Alleen wat bleek... baron Van Dedem had geboden in opdracht van Jan van Nispen. Zo hadden vader en zoon tegen elkander opgeboden zonder dat zij het wisten. Zie Wartena, *op. cit.* 1963.

NICHT EUPHEMIE VERTELT

door

A. J. M. van Nispen tot Pannerden *)

Het is vandaag 6 augustus 1961. Het is een tijd, die menselijkerwijs gezien een gelukkige tijd is, waarin de conjunctuur nooit zo hoog geweest is en waarin ook een grote mate van vrede en rust heerst. We hebben dit jaar weer hoopgevende aspecten gezien in Engeland, dat nu verklaard heeft tot de EEG, tot de Europese markt, te willen toetreden. Denemarken en Ierland en enkele andere landen hebben hetzelfde verklaard en zo leven we in een tijd waarin de hoop op Europese integratie groeit. We hebben dit jaar voor het eerst meegemaakt, dat mensen een wereldreis zijn gaan maken door het luchtruim, Gagarin, de Rus, is de eerste geweest, die daar het luchtruim heeft doorkliefd en daarna zijn twee Amerikanen gevolgd. Sinds vanmorgen 7 uur is er een majoor Titov, die alweer de geschiedenis verlengd heeft en nu alsmaar, terwijl wij aan het praten zijn, kringetjes rondom de aarde draait, door het wereldruim heen.

Toch is er aan de andere kant een gevoel van ontust, dat de hoogconjunctuur niet kan duren, zoals hij op het ogenblik is. Het gebrek aan arbeidskrachten remt de conjunctuur af en wat de vrede betreft, we leven toch allemaal in een zekere zorg, dat de toestand rondom Berlijn zich dit jaar zal gaan toespitsen, het begin van het volgend jaar wellicht en dat dat alles kan bedreigen, wat wij aan een zekere welvaart en geluk menen te hebben.

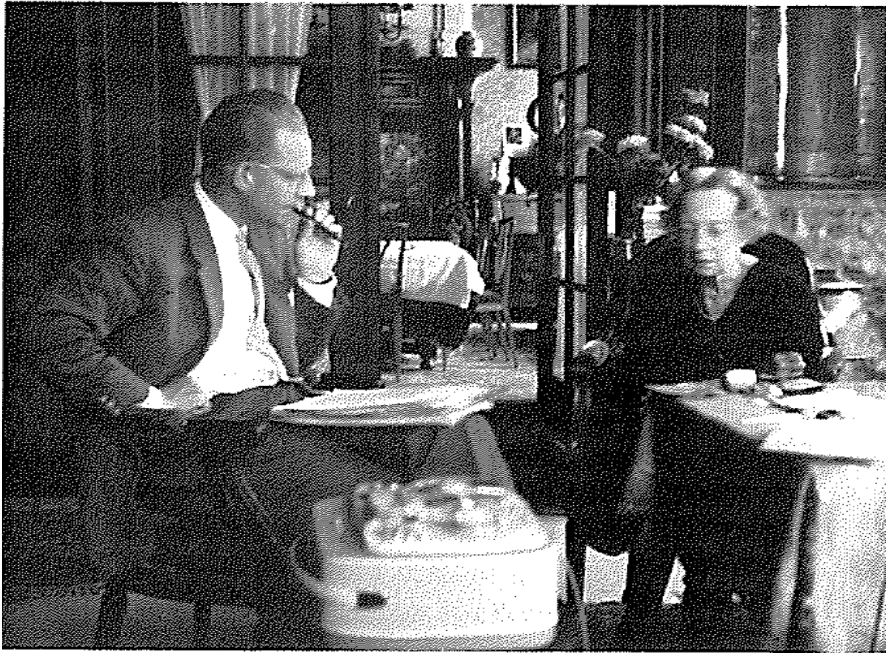
Het was vroeger gebruik om wat mensenheugenis vast te leggen, door ze als getuigen bij de procedures te laten optreden en dan te laten vertellen over wat ze uit hun jonge jaren zich herinnerden. Men had zelfs een zekere rechtsfiguur geschapen, waarbij jonge kinderen naar een of ander betwist grensgebied werden gebracht en een dermate pak slaag kregen, dat zij zich als ze later oeroud waren geworden, nog altijd precies de plaats konden herinneren, waar zich dat had voorgedaan. Op die manier ontstond een zekere burgerlijke stand, een zeker hypotheekregister, waardoor de maatschappij zich kon handhaven.

Het is nu niet zo dat we niet Euph ook deze harde behandeling hebben laten ondergaan. Het is door een lieve verzorging van haar ouders. dat zij zich veel van deze herinneringen diep in haar geheugen heeft gegrift en dat we ook daardoor in de gelegenheid zijn nu iets vast te leggen. Op deze wijze, door middel van de techniek hebben we de mogelijkheid om voor de familiegeschiedenis vast te leggen, wat vroeger alleen door middel van een schilderij, later door een foto, vroeger alleen door handschrift e.d. wel kon worden doorgegeven, maar toch op een vrij primitieve wijze. Op deze wijze hebben we ook de mogelijkheid om de menselijke stem aan het nageslacht door te geven.

In de kerk heb ik vanmorgen erge pogingen gedaan om -op uw aansporen -enig berouw op te wekken dat ik u, nicht Euph, gisteren zo heb afgebeeld, maar dat is me toch echt niet gelukt. Voor berouw is op de eerste plaats nodig, dat je er spijt van hebt en dat is bepaald niet het geval, want alles wat u hebt verteld was uitermate interessant en nuttig en ik geloof dat het allemaal maar goed is dat het is vastgelegd. Voor berouw is bovendien nodig, dat je van plan bent om het niet meer te doen, terwijl ik van plan ben u nog heel wat keertjes op uw praatstoel te lokken.

Het is nog maar enkele maanden geleden dat hier in het Huis Sevenaer een Van Nispen-reünie is geweest. Bij die reünie mochten wij nicht Trees nog in ons midden hebben en nu zo kort daarna zijn we in de ongelukkige omstandigheden, dat we haar niet meer bij dit interview kunnen betrekken, zij die zo ontzettend veel van de geschiedenis van het Huis en de familie afwist. Het interview vindt plaats in het bijzijn van Huub, de zoon van Huub de burgemeester van Laren, die speciaal vecht voor het Huis

Sevenaer, om nog te behouden wat er valt te behouden, want een zekere dreiging gaat van deze nieuwe tijd ongetwijfeld op de oude burcht uit. Ook zijn moeder is hierbij aanwezig.

Het onderwijs

En als ik dan mag overgaan tot enkele vragen over jeugdherinneringen hier op het Huis Sevenaer, dan zou ik willen beginnen met te vragen, wat herinnert u zich nu zo van vroeger als U opstond en dan was er waarschijnlijk een kinderjuffrouw, die u aankleedde en dan ging u naar school toe. Naar welke school ging u dan?

Naar de freulesklas. De freulesklas was een klasje, waarin alleen de familie zat. En toen zijn de Van Voorsts erbij gekomen en 't Hoek, die hoorden er ook bij natuurlijk. En de Van der Schuerens. Trees van der Schueren is op die school geweest en Stance en Luce. En van 't Hoek waren dat Marie en Wies. Dat heb ik niet meer meegemaakt, maar die zijn er ook geweest. En van het Huis Sevenaer zijn Trees en ik er naar toe geweest. Fien was ouder, die was al op kostschool. Jozef is er ook geweest. Jozef is toen een tijd op het Huis Sevenaer geweest en toen is hij mee naar school gegaan.

Dat was waar nu de Van Nispentstichting is, die -als ik het wel heb -is gesticht door uw grootvader.

Ja, daar zat een hele politieke geschiedenis achter. Ik kan het je niet zeker zeggen, maar ik geloof dat het geweest is, omdat er geen katholieke scholen mochten komen. En toen heeft grootvader uit verontwaardiging samen met Oom Jan, die lam was aan zijn benen en in een wagentje reed, een eigen katholieke school in Zevenaer gesticht. De een de meisjesschool en de andere de jongensschool.

Over uw grootvader wordt verteld, dat hij een zwakke gezondheid had, althans dat hij zelf van mening was, dat hij een zwakke gezondheid had.

Ja. Hij moest buitenlucht hebben. Als hij ging wandelen in de tuin dan moest er een meid achter hem aan lopen en hem halverwege het bergje zijn jas aan helpen, want dan moest hij zijn gebedekes doen.

En dat was dus een hele vertoning.

Als hij naar de Kamer toe was, schreef grootmoeder hem iedere dag een groot vel. Het was niet eenvoudig om in die tijd een brief naar Den Haag gestuurd te krijgen. Het is waarschijnlijk

per diligence gegaan. Er was nog geen treinverbinding van hier met Den Haag, want grootvader ging met de trein tot Utrecht en van Utrecht met de koets naar Zevenaar.

Ik herinner me dat men op 't Hoek wel eens vertelde dat zijn broer Carel later, toen de trein was gekomen, de paarden bij het Hoek scherp zette wanneer hij naar de Tweede Kamer moest, omdat hij niet wenste te antechambrenen. Zo'n vijf minuten voordat de trein zou moeten vertrekken, holde hij het Hoek uit, ging in dat rijtuig, de paarden gingen knetterend over de stenen naar het station toe, de mensen stonden langs de weg met verbazing te kijken, omdat men wist dat de baron dan weer naar de Kamer toe moest en dan kwam hij net op het moment, dat de trein zou moeten vertrekken. daar aan, schoot uit het rijtuig en het fluitje ging en de trein vertrok. Later zei de stationschef, dat hij wist dat de baron naar Den Haag, toe moest en dus rustig wachtte met het fluitje tot hij er goed en wel in zat, maar dat was een van die typische gebeurlijkheden uit het Zevenaar van zoveel jaren her.

Het leven op het Huis

En wat herinnert u zich van hier als u na schooltijd thuiskwam? Kunt u daar iets over vertellen?

Oh, het hele huis was anders, je hebt er geen idee van. Dit was de keuken en daar was de eetkeuken voor het personeel. Naast de keuken was de badkamer. Mijn vader, die was zeer ingenieus, die had een bad in orde laten maken. Dan werd er gepompt en dan had je een koud bad en was er een kachel in met een rooster ervoor. Een koper bad met een kachel die het verwarmde. Het was heel goed in de tijd van de kleine kinderen, toen kon de juffrouw gaan pompen om er warm water bij te laten lopen, maar naderhand was het niet zo geschikt, want dan ging je in een warm bad en dan kookte je gaar en dan viel je flauw eraan.

Mijn broer Louis was zeer technisch en zeer hygiënisch. Hij vond zo'n oude p.d. onaangenaam en heeft toen een wc laten aanleggen. Hij heeft er een pot voor gekregen en beneden hadden we een pomp staan en die pompte het reservoir vol, maar daar moest je een arbeider voor hebben die dat deed en nu hadden wij een arbeider, die kon wel tot tien tellen en had tien steentjes. Bij iedere tien moest hij er eentje op het muurtje leggen. En als hij dan de zak leeg had, dan was het vol. En de volgende dag had hij de steentjes weer in de zak. De ene dag eruit en de andere dag erin.

En toen een keer, toen kwamen we thuis uit Arnhem, toen waren we al wat groter, toen waren we met de familie Van der Schueren uit Den Haag naar Arnhem geweest en toen hoorde ik water dat liep en ik zeg de hond, Nero, doet dat. Wat verschrikkelijk, Nero, die maakt de boel vuil. En toen gingen we kijken en toen holde ik maar vast naar beneden en ik zeg: "Lunt, gij hebt de steentjes niet uit de zak gelegd". Die bleef maar pompen. "En heregod, ja", zegt hij, "ze zitten er nog allemaal in". Hij was ze vergeten en had toen maar doorgepompt. Er hingen toen boven aan het plafond zulke zakken. En daar hebben we maar voetbaden onder gezet en in die tijd hadden we nogal wat wapens en we hadden een speer, daar staken we ermee doorheen en dan liepen die voetbaden vol, dus niet dat de hele boel los kon seheuren. En toen was er dus wel een hele waterschade ontstaan.

Op Babberich had je vroeger een wc, waar je met z'n tweeën naast elkaar op kon. Dat lijkt me bijzonder gezellig, als je zo met z'n tweeën naast elkaar kunt zitten.

Ja, dat herinner ik me nog, dat herinner ik me wel van Babberich.

Dat brengt me nog even op de gedachte dat natuurlijk een enorme hoeveelheid werk verricht moest worden, als er vroeger wasdag op het Huis Sevenaer was. Het moet voor uw moeder een hele zware taak zijn geweest, maar ik heb begrepen dat uw vader persé wilde, dat ze het toch zou blijven doen, totdat ze hem op een gegeven moment op een reuze handige manier heeft tuk genomen.

Dat heeft ze. Toen heeft ze de deur opengezet, dat de stank van de was in huis zou komen en dat vond hij zo verschrikkelijk, dat hij zei: "Je moet zo snel mogelijk de was buitenshuis doen".

Dat is echt wel een vrouwelijke oplossing van een moeilijk probleem. Als ik nu een keer beet genomen wordt door de vrouwen, dan weet ik hoe het hem zit.

Het huis stond hier in het water. En dan ging er een tweede gracht, de grote vijver, de kleine vijver, de brede weg, die is nu de smalle weg, de brede weg en dat kwam dan in de stadsgracht uit. Die stadsgracht voedde als het ware de gracht die om het Huis Sevenaer lag, dan liep hij dus ook tussen de Wittenburgstraat en Huis Sevenaer, daar liep hij ook tussen in dan. En er was een poort daar. Wij hadden vrij toegang tot de gemeente. In die vijvers zijn ook nog Romeinse vondsten gedaan. We hebben daar twee gouden munten uit gehaald. En er waren ook munten met de Heilige Andreas erop, als kroon van Zevenaer. Wij hadden ze hier, ik had een heel zakje vol, maar ja, dat hebben die moffen allemaal gestolen.

Jammer. Ik moet toch eens navragen bij het Koninklijk Penningkabinet of er nog iets van bestaat, want ik heb nog nooit Zevenaarse munten gezien.

De oorlogsjaren

Hoe is uw ontmoeting met de Duitsers geweest, misschien in de meidagen van 1940 al direct?

In oktober 1944, na de landing van de Engelse parachutisten bij Oosterbeek, hebben ze ons eruit gegooid. Toen kwam er een vent, Heinemann, een bekende moordenaar, en die zei: "Ich bin Behörde, ich muss den Schlüssel haben" en toen zei hij: "So, jetzt haben sie noch fünf Minuten und dann gehen sie heraus." Ik dacht, ik ben blij dat ik de juwelen heb weggebracht. De juwelen had ik 's morgens, die zelfde morgen, het is een ingeving geweest, weggebracht. Ik heb ze in een zuurtjespot gedaan met een glazen sluiting. De Duitsers zaten op de stoep. Ik zei, sta eens op en ze stonden op en gingen opzij, de kaffers, ze hadden moeten weten wat ik bij me had.

Met oom Louis, is dat allemaai goed verlopen in die oorlogstijd?

Ja, maar aan het eind van de oorlog kwam Noor Lochner nog een keer en die zei, Louis, je mag niet meer op de weg komen, want ze zoeken je. Ze hadden gezegd: 'Wir suchen ein Louis van Nispen. Welche soll das sein.' 'Louis' had ze gezegd 'ich kenne kein Louis van Nispen'. Octave, Eugene, Frans en al die namen had ze allemaai opgenoemd, die ken ik allemaal heel goed, maar Louis is daar niet bij, daar moet je je mee vergissen. Die moet niet van deze tak zijn, die moet niet van hier zijn als je Louis van Nispen zoekt.

Wanneer bent u teruggekomen hier op het Huis Sevenaer, meteen na de bevrijding of eerder?

Meteen na de bevrijding. Ze zijn hier gebleven tot het laatste ogenblik. We konden echter niet in het Huis wonen. De matrassen waren smerig, alles was vuil en de dekens die er nog waren, die waren allemaal vies, veel vuiligheid erop. Dus dat moesten we eerst allemaai schoon laten maken. En toen hebben we, in die tijd, bij Fien gelogeerd.

En wat herinnert u zich zo van de anderen, van Tante Bella of van Adrienne of zo? Wat waren, dat waren voor u natuurlijk de ouderen.

Ja, daar keek je tegenop zo. Maar tegen Adrienne niet erg, maar tegen Bella wel. Die was meer imponerend. Maar door de anderen werd ik niet geïmponeerd. Adrienne, die was jonger. Die was met Vos de Wael getrouwd, de burgemeester van Oldenzaal en die was zo lelijk. Dat je met zo'n vent kon trouwen, dat vond ik verschrikkelijk.

Ja, dat kan ik me voorstellen, dat je dat niet als vervulling van een jongemeisjesdroom kunt zien.

Nee, nu was ik voor een jonge meisjesdroom nog een beetje jong, maar ....

De jacht

Kunt u over de sfeer van de jacht nog niet vertellen?

Oh, daar waren ze fel op. Mijn broers joegen allemaal. Ze hadden met zo'n schild het recht om overal in de Liemers te jagen en dat er dus niet een afgezet jachtterrein was. Maar ze hebben er nooit gebruik van gemaakt. Ze wilden het niet. Ze joegen hier op rechten van het Huis Sevenaer.

Ik heb wel eens gehoord dat oom Louis op de Zweekhorst een wilde kalkoen heeft geschoten.

Het was een beest zo groot als een geit. Het was een mannetje met zo'n baard. Hij heeft het onder schot gekregen door het in een wit hemd, waarin hij ook op de ganzenjacht ging, te bekruipten.

Ik heb wel eens het verhaal gehoord dat tante Pop van 't Hoek ook mee op jacht ging en dat ze op een keer de fazanten onder haar rok had gehangen toen ze fazanten hadden geschoten in de tijd dat de fazantenjacht nog niet open was en ze op die manier mee naar huis had genomen. Een vermakelijk verhaal. En joegen ze nou ook veel met de Hoekse, die ook nogal veel op jacht gingen, of bleef dat altijd gescheiden?

Zo veel mogelijk gescheiden. Zij joegen meer op de Zweekhorst en wij joegen meer hier. Je moet elkaar niet in de weg zitten. Ze hebben op een keer Nesse ontmoet op de Zweekhorst met een touw om de box en de pijp was opgebonden. Een koe had de hele pijp eraf gescheurd. Hij liep met een bloot been. En toen had hij een touw van de koe genomen, die had hij zo om zijn been gedaan.

Dus dat is goed afgelopen, want zo'n koe had hem natuurlijk nog wel meer kwaad kunnen doen.

Het waren ossen en die zijn niet mak. Er waren veel ossenfokkerijen vroeger. Ze dreven ze naar Rotterdam en zelfs naar Brussel. Grootvader schreef aan zijn broer: "De tijd is zo slecht en we moeten de ossen verkopen" en aan zijn zoon Jan: "We moeten de ossen verkopen in Brussel. Hier krijg je er gewoon geen geld voor". En 's nachts dreven ze ze ergens in een wei, die ze langs de weg vonden, zonder dat ze dat eigenlijk wel mochten.

En als ik het goed heb begrepen van oude boeren hier dan was het scheldwoord 'ossenbuhl' dus een benaming voor ruwe jongens, eigenlijk van die gevaarlijke knapen, waar je voor moest oppassen als je ze tegenkwam. Ze sloegen je 'n ongeluk als je er tegenin ging.

*) Deze bijdrage is een compilatie van een vijftal interviews, welke in 1961 hebben plaatsgevonden.

DE ONDERWIJSWET VAN 1857 **een stukje parlementaire -en familiegeschiedenis**

door

F. K. M. van Nispen tot Pannerden

In de jaren vijftig was ik, zo vertelde mijn vader mij eens, op theevisite bij 'de tantes van het Huis Sevenaer'. 'Hoor eens, het angelusklokje klept', zei nicht Euph, terwijl nicht Trees de thee inschonk. 'Het luidde ook al in de vorige eeuw, toen er een vete bestond tussen 't Hoek en het Huis Sevenaer. Wij zitten hier nu wel vreedig thee te drinken, maar de vrede is nooit getekend. De vete nooit beëindigd, alleen vergeten!' Daarna deed nicht Euph er het zwijgen toe, terwijl nicht Trees mijn onwetendheid rustig deed bekliven. Het enige geluid kwam van een bromvlieg die een wedstrijd hield met het theeketeltje, waar nicht Euph naar toe ging om nog een kopje thee in te schenken. Ze nam er de tijd voor en vond na rustig locken de gewenste koekjestrommel. Intussen bleef dit zwijgen als een groot vraagteken, als een onzichtbare zeppelin, boven het gesprek hangen. Uiteindelijk, na veel trekken kwam het verhaal er uit. De aanleiding bleek de lagere onderwijswet van 1857 te zijn. Bij de behandeling daarvan heeft Jan van Nispen tot Sevenaer, die als woordvoerder der katholieken in de Tweede Kamer werd beschouwd, een betoog tegen de gemengde school gehouden, terwijl zijn broer Carel van Nispen tot Pannerden later in de Eerste Kamer juist de gemengde school verdedigde. Dit verschil in opvatting tussen mijn voorouders was voor mij aanleiding om binnen het kader der onderwijswet van 1857 dieper in te gaan op de tegenstelling tussen de verschillende stromingen en in het bijzonder tussen de katholieken onderling.

Het eerste kabinet Thorbecke (1849-1853)

De grondwetswijziging van 1848 had behalve rechtstreekse verkiezingen en ministriële verantwoordelijkheid ook vrijheid van onderwijs gebracht. Men mocht verwachten dat toen J.R. Thorbecke, de geestelijke vader van deze herziening, aan het bewind kwam, hij gauw met een ontwerp voor een nieuwe onderwijswet zou komen. Niets is echter minder waar. Men zou kunnen veronderstellen, dat het kabinet te weinig tijd heeft gehad, gezien zijn activiteit op het gebied der organieke wetten. Waarschijnlijker is echter dat Thorbecke geheel niet met een ontwerp wilde komen, omdat hij van mening was, dat niet al het onderwijs een taak van de regering is; de regering behoeft er slechts voor te zorgen dat er voldoende onderwijs van staatswege is.¹ Was het wel een taak van de regering dan zou de staat zich met de opvoeding en de godsdienst bemoeien, wat bij uitstek taken van de ouders zijn, aangezien onderwijs niet zonder opvoeding gepaard gaat en opvoeding zonder godsdienst onvoldoende is.² G. Groen van Prinsterer ging zelfs zover te insinueren, dat Thorbecke de onderwijswet op de lange baan probeerde te schuiven door steeds met andere wetsvoorstellen te komen.

Het kabinet Van Hall (1853-1856)

Nadat het kabinet Thorbecke tijdens de aprilbeweging was gesneuveld, draagt de Koning aan F.A. van Hall op om een nieuw kabinet te vormen. Minister van binnenlandse zaken wordt G.C.J. van Reenen, die al spoedig met een ontwerp voor een nieuwe onderwijswet komt. In artikel 4 van het ontwerp staat: "Waar plaatselijke omstandigheden het toelaten mogen afzonderlijke openbare scholen worden opgericht voor kinderen van dezelfde gezindheid." Het ontwerp gaat uit van de gemengde school en om geen godsdienstige opvattingen te kwetsen een godsdienstloze gemengde school. Groen van Prinsterer had reeds in 1840 als eis gesteld: en splitsing der openbare school naar gezindheden en vrijheid van bijzonder onderwijs".³ Het christelijk beginsel moet volgens hem in de gemengde school aanwezig blijven daar, waar de splitsing in gezindheidsscholen niet mogelijk is, omdat het christendom gemeen is aan alle godsdiensten.⁴ In een vergadering van Christelijke Vrienden stelt J.L.L. van der Bruggen naar aanleiding van de bewering, dat het Nederlandse volk in het volle genot van de vrijheid

van onderwijs leeft: dat je zou kunnen zeggen dat het Nederlandse volk in het volle genot van de vrijheid van onderwijs leeft, als je uitsluitend let op de rechtspositie, maar de feitelijke toestand verzwijgt. Dit is echter slechts een vrijheid op papier en ook het ontwerp Van Reenen zal slechts een splitsing op papier brengen,⁵ iets wat Van Nispen van Sevenaer ten aanzien van diens ontwerp later ook zal zeggen. De Groninger richting onder leiding van P. Hofstede de Groot verzet zich tegen de facultatieve splitsing, omdat ze bang is, dat daardoor het christelijk karakter van de volksschool zal verdwijnen. Nadat zijn voorstel tot een transitoire wet, in afwachting van de definitieve wet, is verworpen, neemt Groen van Prinsterer het initiatief tot een wetsvoorstel, waardoor het mogelijk wordt een beroep te doen op de Kroon als een vergunning om een bijzondere school op te richten geweigerd wordt. Ondanks de steun van de katholieken wordt het met 31 -17 verworpen. Als Van Reenen bemerkt, dat zijn ontwerp van alle kanten verzet ondervindt, trekt hij het weer in om drie maanden later met een nieuw ontwerp te komen. De zogenaamde facultatieve splitsing en de vergunning, nodig voor het oprichten van een bijzondere school, verdwijnen uit het oorspronkelijke ontwerp. Godsdienstonderwijs zal aan de kerkgenootschappen worden overgelaten; hiertoe zullen de schoollokalen buiten de schooluren beschikbaar zijn. Men moet hierbij echter bedenken, dat dit de beknotting van de vrije tijd van de jeugd zal betekenen, iets dat tegenzin zal opwekken. Ook dit is niet naar de zin van Groen van Prinsterer: de grondwet eist voldoende onderwijs van staatswege en de regering moet eerbied betonen voor iedere godsdienstige opvatting. Aan beide eisen kan slechts voldaan worden door een gezindheidsschool van staatswege.⁶ Ondanks het feit, dat meer dan tweehonderd adressen, tegen de bewering van Van Reenen, dat Nederland staatsrechtelijk niet christelijk zou zijn, de Kamer bereiken -onder andere een adres van O.G. Heldring, dat overigens bijna geheel door Groen van Prinsterer opgesteld, maar niet door hem ondertekend is -is het duidelijk dat het ontwerp Van Reenen het zal halen. De verkiezingen van 1856 vallen echter zo ongunstig uit voor de regering, dat de ministers hun portefeuille ter beschikking stellen, voordat het ontwerp in behandeling komt.

De totstandkoming van de lagere onderwijswet onder het ministerie Van der Bruggen (1856-1857)

Als de Koning nu Groen van Prinsterer om advies vraagt, laat deze hem weten, dat hij voorstander is van een splitsing in drie gezindten: katholiek, protestant en isralitisch, maar dat er in de Kamer geen meerderheid voor te vinden is en ook, dat er door Kamerontbinding geen meerderheid gebracht zal worden. Het lijkt hem daarom het beste, dat het ministerie Van Hall aanblijft en het ontwerp Van Reenen de vrije loop te laten; de Koning heeft immers het recht, mocht de wet aangenomen worden, om de wet weer in te trekken en daarna de Kamer te ontbinden. Omdat Groen van Prinsterer om verschillende redenen niet genegen is een portefeuille te aanvaarden, geeft de Koning Van der Bruggen de opdracht om een nieuw kabinet te vormen. Omdat Van der Bruggen wist, dat hij niet op de steun der liberalen, de conservatieven van vóór 1848 en in de meeste gevallen ook niet op de aanhangers van Thorbecke kan rekenen, verzocht hij de Koning eerst een gesprek met Groen van Prinsterer te mogen hebben. Wanneer hij Groen van Prinsterer om zijn steun vraagt antwoordt deze, verwachtend, dat Van der Bruggen hetzelfde standpunt als hij zal innemen, zoals deze al ten aanzien van het ontwerp Van Reenen had gedaan: "Handel gij overeenkomstig mijne U bekende beginselen, dan kunt ge zeker zijn van mijn bereidvaardige medewerking; doet gij dit niet, dan kunt gij geen lijdelijkheid verwachten".⁷ Hieruit heeft Van der Bruggen opgemaakt dat Groen van Prinsterer hem in ieder geval niet zal tegenwerken en aanvaardt zijn opdracht. Hierin vergist hij zich echter, want Groen van Prinsterer zal nog liever, zoals F.W. Merens zegt, een lege dop dan een kwart ei kiezen, om zo door gebrek aan voedsel een heel ei te krijgen.⁸

Reeds bij het ontwerp-adres op de trooneede treedt er een conflict op. De Koning wilde een regeling van het onderwijs zonder schending van het geweten van wie dan ook, iets wat volgens de Kamer, alleen voorkomen kan worden door zich strikt aan de grondwet te houden, die alle gezindten gelijk stelt, ieders godsdienstige begrippen geëerbiedigd wil zien en elk denkbeeld van gewetensdrang afwijst. Het concept antwoord verwijst naar het eindverslag over het ontwerp Van Reenen, dat

stellig aangenomen zou zijn. Omdat G. Simons, minister van binnenlandse zaken, zowel het lager, hoger als middelbaar onderwijs tegelijk wil regelen, iets dat niet naar de zin van de Kamer is, verwerpt men zijn begroting, waarbij Van Nispen van Sevenaer, wanneer Simons onwillig is te vertrekken, laat aantekenen dat zijn stemmen tegen de begroting een uitdrukkelijk opzeggen van vertrouwen is. Als minister ad interim draagt Van der Bruggen A.G.A. van Rappard voor, minister van hervormde eredienst. Deze dient spoedig een nieuw ontwerp in voor de regeling van het lager onderwijs; uitgaande van het tweede ontwerp Van Reenen tracht hij de bezwaren van de adressanten onder een noemer te brengen door daarin de 'opleiding tot alle maatschappelijke en christelijke deugden' van de wet van 1806, zij het in gewijzigde volgorde, op te nemen. Verder zal het mogelijk zijn om bijzondere scholen op bepaalde voorwaarden subsidie te verlenen.

De subsidieregeling

De mogelijkheid tot subsidie was opgenomen terwille van A.E. Mackay, die van mening was "dat juist de lagere standen een godsdienstloze opvoeding zouden ontvangen als de gezindheidsschool geen regel werd"⁹. S. Blaupot ten Cate "wenste geen geld uit te geven ter ondermijning van de openbare school, de enige waar de staat voor heeft te zorgen".¹⁰ P.F.E. van Wintershoven wijst de mogelijkheid tot subsidie af, omdat hij deze als een gevaar voor de bijzondere school ziet. Het amendement van W. Wintgens om de subsidie uit het wetsontwerp te schrappen werd met 63 -2 aangenomen. De twee katholieken, G.E.G.C.K. Dommers van Poldersveldt en A.A.J. Meylink, die tegen het amendement gestemd hadden, verklaarden achteraf, dat zij zich vergist hadden! Dat het verwerpen van de mogelijkheid tot subsidie niet geleid heeft tot intrekking van het ontwerp of de val van het kabinet, wordt verklaard door hetgeen Van der Bruggen tijdens een vergadering van Christelijke Vrienden in 1849 heeft gezegd, namelijk "dat de bijzondere school zou kunnen bloeien, als maar de bereidheid tot het brengen van offers even groot was, als de behoefte aan christelijk onderwijs geacht werd te zijn".¹¹ B.W.A.E. van Sioet van Oldhuis stelt voor om aan bijzondere scholen geen subsidie door de gemeente of de provincie te verlenen. Dit wordt verworpen. Bij de behandeling van artikel 35 probeert J.C. Baud nogmaals de subsidie erdoor te krijgen. Ook nu wordt het verworpen (57 -6). Opmerkelijk hierbij is, dat onder anderen Groen van Prinsterer nu vóór stemde en bij het vorige voorstel tegen.

Gemengde, bijzondere of gezindheidsschool?

Ofschoon H.M. Godefroi de inlassing van de christelijke deugden in strijd met de grondwet acht, zal hij zich er toch niet tegen verzetten, omdat het voor de regeling van het lager onderwijs onmisbaar is: de protestantse partij zou zonder meer tegen gestemd hebben. Dat Thorbecke niets van een spitsing van gemengde scholen in gezindheidsscholen wil weten blijkt uit hetgeen hij tot Groen van Prinsterer zegt: "Zolang door U om vrijheid van onderwijs gevraagd is, was ik uw bondgenoot, van het ogenblik af, dat gij getracht hebt het onderwijs in Uwen geest gegeven met een officieel karakter te bekleden was scheiding onvermijdelijk".¹² Hij vergelijkt christendom met mensdom: zoals mensdom staat boven alle volkeren, zo staat christendom boven alle kerkelijke genootschappen. Groen van Prinsterer is het met hem eens, dat het christendom boven alle kerkgenootschappen staat, maar hij bedoelt met christendom: "Het positieve, historische christendom, niet aan enig kerkgenootschap eigen, maar aan alle christelijke kerkgenootschappen gemeen." Als het niet mogelijk is dit (positieve, historische) christendom te onderwijzen dan moet de openbare school maar neutraal zijn.¹³ Zoals hij later verklaart (1869) in een vergadering van christelijke N. S. O. wil hij "liever eerlijk vasthouden aan neutraliteit dan aan de schijn van christelijkheid".¹⁴ Van der Bruggen is het hier helemaal niet mee eens: is het dan niet mogelijk het positieve christendom te onderwijzen, laat er dan in iedere geval een christelijk beginsel aanwezig blijven.¹⁵ Thorbecke is van mening, dat het woord "christelijk" niet gemist kan worden, daar het christendom een onderdeel van de maatschappij is en daarom zijn invloed op het onderwijs zal hebben, al bepaalt de wet daaromtrent niets,¹⁶ Van der Bruggen beaamt dit. De katholieken, die zich aanvankelijk afzijdig hadden willen houden, maar door de opmerking van Groen van Prinsterer, dat de katholieken blijkbaar voor de gemengde school waren, daar zij zwegen, in het debat betrokken werden, maakten juist bezwaar tegen het woord "christelijk", bang als zij waren, dat

het protestantisering van de openbare school zou betekenen. Groen van Prinsterer, teleurgesteld in Van der Bruggen, verzoekt deze hem niet meer met "vriend" aan te spreken. C.Th. Elout van Soeterwoude oppert dan om een uitzondering voor de Israëlieten te maken. Dit roept de woede van Godefroi op: hij wil "geen uitzonderingsmaatregelen voor zijn geloofsgenoten, de staatsschool moet (volgens de grondwet) voor elke staatsburger bruikbaar zijn, ook voor de Joodse",¹⁷ Alleen op deze voorwaarden heeft hij zich bij de inlassing der "christelijke deugden" neergelegd. Dat deze gedachte ook bij de katholieken leeft blijkt uit hetgeen Van Nispen van Sevenaer ten aanzien van dit voorstel zegt: "Zolang men geen gezindheidsschool wil, moet de openbare school bruikbaar zijn voor alle gezindten".¹⁸ Hij spreekt zijn leedwezen uit over het feit, dat er een vooroordeel tegenover de afzonderlijke scholen bestaat. Hij is van mening: "Dat het juist er toe zal bijdragen om verzoening en verdraagzaamheid te bewerken, wanneer men de verschillende gezindten niet dwingt op dezelfde school te gaan ..." Hij betreurt het zowel uit het oogpunt van zijn godsdienst als van de staat: de afzonderlijke school is in het belang van de staat! Het ontwerp, dat ter tafel ligt, "kan", volgens hem, "geen ontwerp van verzoening heten, maar zal voortdurend twist doen ontstaan".¹⁹ Van Nispen van Sevenaer, die in voortdurend contact met de bisschoppen J. Zwijsen en F. J. van Vree stond, vertolkte hiermee het standpunt van het episcopaat.

Hij wordt daarin gesteund door zijn zoon Hubert, priester te Amsterdam, die in een brief aan zijn vader schrijft: " Wanneer toch slechts alle katholieken op de hoogte van de zaak waren en in plaats van het Handelsblad en consorten de Encykliëk, het mandement der Bisschoppen, de werkjes van pater Van Gastel, de Tijd enz. lazen dan zouden we al minstens dit voordeel verkrijgen dat de openbare school niet langer als neutrale, maar als partij of liberale school werd beschouwd!" Om te besluiten met een aanklacht tegen het Katholieke volksdeel: "Droevig is het om te lezen hoe de Katholieken menen de wijsheid in pacht te hebben als ze de groote waarden der liberalen napraten en zelfs niet eens weten wat ze zeggen en niet begrijpen hoe ze om den tuin worden geleid."²⁰

Opmerkelijk is dat de broer Van Nispen tot Pannerden in de Eerste Kamer van mening is, dat "de afzonderlijke school moet leiden tot meerdere scheiding tussen de gezindheden en daardoor minder verdraagzaamheid". En dat "door deze scheiding van de jeugd af men elkaar noodzakelijkerwijs nooit leert kennen en dus ook niet leert vertrouwen". De gemengde school moest echter niet godsdienstloos zijn: "De onderwijzer moet opleiden tot godsvrucht, deugd en plichtsbetrachting".²¹ Men moet hierbij bedenken, dat hier geestelijke erfgenamen van de verlichte, patriotsgezinde katholieken aan het woord waren.²² Dit geldt echter ook voor Van Nispen van Sevenaer! Vanwaar dit verschil van opvatting tussen mijn familieleden? Daarvoor zullen we terug moeten gaan in de familiegeschiedenis.

Broedertwist en schoolstrijd

Behoorden zij in 1830 beiden nog tot de ondertekenaars van een petitie van de Gelderse katholieken, die bescherming vroeg tegen beperkingen van hun rechten vrijheid van drukpers en onderwijs en gelijkstelling met de protestanten -in 1853 is er, bij het opnieuw instellen van de kerkelijke hiërarchie een verwijdering tussen beide broers gekomen. Hoewel beiden tegen invoering stemden, waarschijnlijk uit vrees de protestanten voor de kop te stoten, moet er toen al, zoals G.A.M. Beekelaar aangeeft, een verschil van mening zijn geweest.²³ Dit verschil van mening ging over in ruzie, toen Willem III, naar aanleiding van het verwijt van Jan van Nispen dat "nu de Koning de protestantse natie nauw aan het hart voelde, de katholieken blijkbaar tweede rangs burgers waren", geuit naar aanleiding van opmerkingen van de Koning bij het aanbieden van de petitie van Dominee B. ter Haar, beloofde naar Zevenaer te komen om dit "misverstand" uit de wereld te helpen. De ruzie ging nu over dit bezoek van de Koning aan Zevenaer: bij wie van beiden moest de Koning komen, en wiens vrouw zou aan de rechterhand van de Koning mogen zitten? Dat de vrouwen zusjes waren -vanwege hun vermogen de 'poetjes' genoemd -maakte de zaak er niet gemakkelijker op. Jan van Nispen meende dat hij de meeste rechten had, omdat hij districtscommissaris was. Bovendien was hij de oudste en kwam de

Koning naar aanleiding van zijn opmerking naar Zevenaer. Carel van Nispen meende dat hij de meeste rechten had op grond van het feit dat hij burgemeester van Zevenaer was en zitting had in de Eerste Kamer. Ook in die tijd was de Eerste Kamer echter minder belangrijk dan de Tweede Kamer. Jan van Nispen won het op beide punten: de Koning kwam naar Huis Sevenaer en een commissie, bestaande uit burgemeesters uit naburige gemeenten bepaalde, dat zijn vrouw aan de rechterhand van de Koning mocht zitten. Carel van Nispen weigerde toen -in hoedanigheid van burgemeester- een brug in de weg Arnhem -Zevenaer te laten verbeteren. Tot zijn leedvermaak bleef de Koning met zijn rijtuig in het poortgebouw van Huis Sevenaer steken en liep er een wiel van de wagen, zodat de Koning gedwongen was te voet zijn gang naar Canossa te maken. Aan tafel geen onvertogen woord. Maar toen de Koning vertrokken was, was ook de vrede tussen beide gezinnen geweken. Jaren ging het zo door. Nergens kan een wrok, een burenruzie, een zich verongelijkt voelen, een verkeerd begrepen opmerking of daad zo vast zitten als in een dorp. Iedere dag kan men de schrijnende wonde weer geopend voelen. Er is geen vertier dat even het leed doet vergeten en de omgeving leert het gezwel te vergroten en voorttellen. Zo gingen de jaren in verdriet voorbij. De broers en zusjes spraken elkaar niet meer. De tak Sevenaer zat voorin de kerk en de tak Pannerden helemaal achterin. Men ontliiep elkaar.

Maar het leven is vol spot en de werkelijkheid is bonter dan onze fantasie. De jaren gingen voorbij en de kinderen werden groot. Zo gebeurde het dat Frans van het huis Sevenaer verliefd werd op Marie-Christine van 't Hoek. In 1862 zijn ze getrouwd. Maar dat ging zo maar niet. De vaders waren broers en de moeders waren zusters. Erger kon het niet. Tenslotte kwam uit Utrecht een dispensatie af op het motief dat het voor de emancipatie van de katholieken noodzakelijk was dat deze twee takken weer tot elkaar kwamen. Kwamen zij dat? Het huwelijksfeest werd uiterlijk rustig gevierd. Niet verteld wordt met welke blikken de gasten elkaar aankeken, noch hoe de tafelschikking was of wat de sprekers aan tafel hebben gezegd. Men vertelt niet over de gesprekken in de gang of in een zijkamer, noch hoe het afscheid die avond verliep. In ieder geval is de verzoening niet gekomen, want zelfs toen Carel op zijn sterfbed lag en Jan een dienstbode stuurde met de vraag of hij zijn broer onder deze omstandigheden niet de hand mocht reiken, kwam het bericht terug: 'nu wij een geheel leven in onenigheid zijn geweest. is het maar beter het daarbij te laten...'²⁴

Het probleem was onoplosbaar geworden en hoewel het natuurlijk niet te bewijzen valt, zou ik me kunnen voorstellen, dat dit van invloed is geweest op de standpuntsbepaling van beiden en, omdat zij als woordvoerders van de katholieken werden beschouwd. Nadat een voorstel van Van Nispen van Sevenaer om aan de onderwijzers van bijzondere scholen lagere bevoegdheidseisen te stellen was verworpen, wordt de lagere onderwijswet van Van Rappard/Van der Bruggen met 47-13 in de Tweede Kamer aangenomen. De dertien tegenstemmers bestonden uit Groen van Prinsterer en vijf van zijn volgelingen, een conservatief en zes katholieken, waaronder, zoals te verwachten was, Van Nispen van Sevenaer. In de Eerste Kamer gaan alle katholieken (6) met het ontwerp mee. Alleen Oudermeulen stemde tegen vanwege het ontbreken van positief, godsdienstig onderwijs. Nu het bestaansrecht is verkregen, begint de stdjd om de bestaansmogelijkheid²⁵

Onmiddellijk na de stemming neemt Groen van Prinsterer, totaal verbitterd, ontslag als Kamerlid. Buiten het parlement zet hij echter de strijd voort, maar hij ijvert nu, omdat de gezindheidsschool geen haalbare kaart blijkt, voor de bijzondere school. Van Nispen van Sevenaer sticht in Zevenaer de Van Nispenstichting, een bijzondere school, die ook door het nageslacht van Carel van Nispen is bezocht.

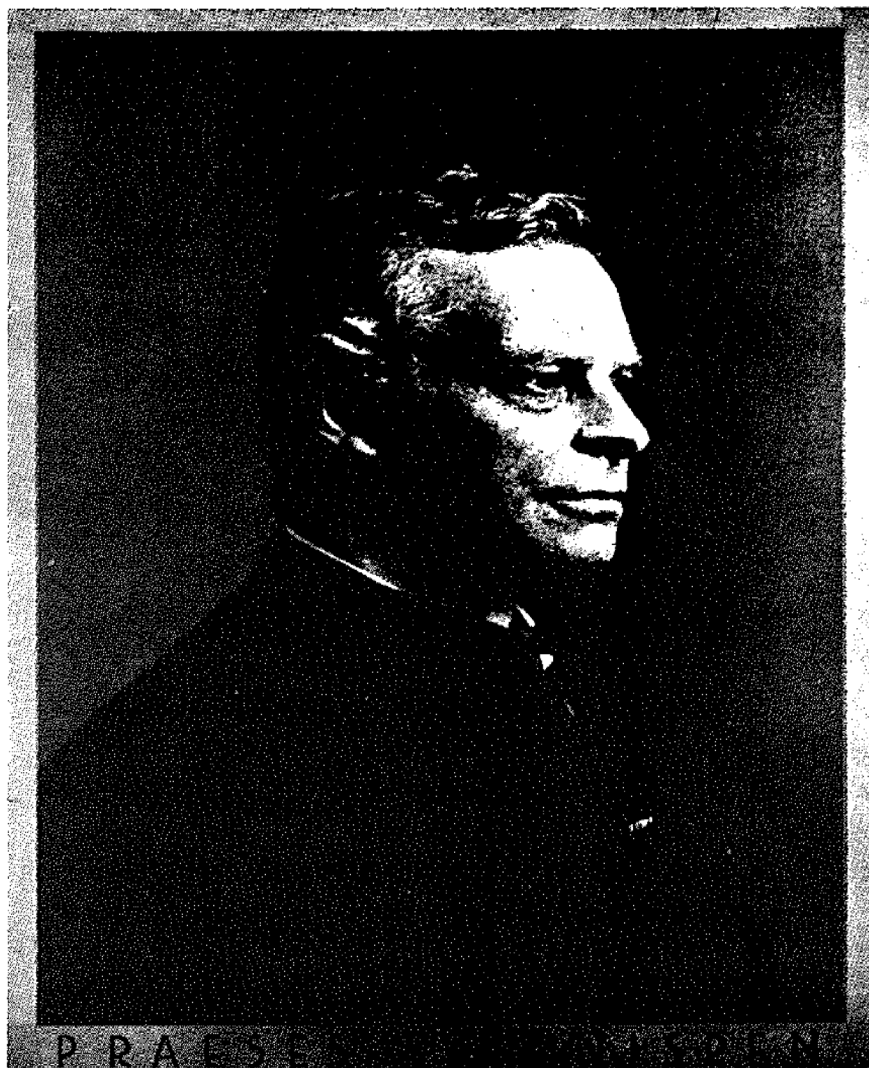
Slotbeschouwing

Leken de voorstanders van de gesubsidieerde bijzondere school bij de onderwijspacificatie in 1971 het pleidooi definitief gewonnen te hebben, nu wint de openbare, "gemengde" school, door de deconfessionaliseringsgedachte en de gestegen kosten, weer terrein terug! Leek de tak Sevenaer het aanvankelijk van de tak Pannerden gewonnen te hebben, zowel in het parlementaire als in het familiegeschil, nu schijnt de tak Pannerden het uiteindelijk te winnen, zij het slechts op het gebied van het parlementaire geschil.

NOTEN

1. Oud, P.J. *Honderd jaren (1840-1940). Een eeuw van staatkundige vormgeving in Nederland*. Assen 1967, blz. 39.
2. Oosterlee, P. *Geschiedenis van het Christelijk onderwijs*. Haarlem 1929, blz. 153.
3. Groen van Prinsterer geciteerd door P. A. Diepenhorst. *Groen van Prinsterer*. Kampen 1932, blz. 393.
4. zie noot 1, blz. 60.
5. zie noot 2, blz. 139.
6. idem blz. 151.
7. idem blz. 161.
8. Groen van Prinsterer en Van der Bruggen geciteerd door F. W. Merens, *Groen van Prinsterer en Van der Bruggen: eene herinnering van blijvend aanbelang*. Utrecht 1888, blz. 6.
9. zie noot 2, blz. 190.
10. idem blz. 188.
11. idem blz. 189.
12. idem blz. 163.
13. zie noot 1, blz. 60.
14. zie noot 8, blz. 20.
15. zie noot 1, blz. 60.
16. idem
17. zie noot 2, blz. 182
18. Witlox, J. H. J. M. *Staatkundige emancipatie van Nederlands katholieken (deel 3). De katholieke staatspartij in haar oorsprong en ontwikkeling geschetst*. Bussum 1969, blz. 282.
19. Raalte, E. Van/A.J.M. van Nispen tot Pannerden. *De Van Nispens als kamerlid*. Familievereniging 1966, blz. 21-22.
20. Brief van H.C.J.M. van Nispen tot Sevenaer aan zijn vader d.d. 9 oktober 1868, Algemeen Rijksarchief Gelderland.
21. zie noot 1, blz. 61.
22. Rogier, L. J. *Katholieke herleving. Geschiedenis van katholiek Nederland sinds 1853*. 's-Gravenhage 1956, blz. 145.
23. Beekelaar, G.A.M., *Rond grondwetswijziging en herstel der hiërarchie. De Hollandse katholieke jonkheren 1847-1852*. Hilversum 1964, blz. 157.
24. Ontleend aan Nispen tot Pannerden, A.J.M. van., *Een oud familie verhaal* (niet gepubliceerd), 's-Gravenhage 9 juni 1971.
25. Winkler Prins, A., *Encyclopedie*. Amsterdam, 1953, blz. 498.

H. C. J. M. VAN NISPEN TOT SEVENAER

Door

H. J. C. M. van Nispen tot Pannerden

Inleiding¹

Op 1 februari 1977 brandde het Van Nispenhuis aan de Stadhouderskade 55 te Amsterdam af. Het was gebouwd door Hubert van Nispen tot Sevenaer (1836-1897), voorman van de St. Jozef Gezellen. Hij was niet alleen mijn naamgenoot -zij het van de andere tak -maar ook mijn collega als priester. Over Hubert van Nispen tot Sevenaer is reeds door velen geschreven en met name door niet geringe schrijvers als de professoren Antoon van Duinkerken, L. J. Rogier en Gerard Brom. Over de verhouding van Hubert van Nispen tot zijn familie is echter nagenoeg niets in de literatuur te vinden. Mogelijk dat nader onderzoek, met name van het familiearchief, nog eens ooit wat meer oplevert. Zijn persoonlijke archief in Amsterdam is in de laatste Wereldoorlog in beslag genomen door de Duitsers en op verschillende plaatsen ondergebracht. Na de oorlog zijn slechts twee mappen teruggekomen.² Mogelijk kunnen de oudsten van ons geslacht, die meer en/of beter dan ik uit overgeleverde mondelinge traditie kunnen putten, mijn beeld en veronderstellingen corrigeren en aanvullen of sporen voor nader onderzoek aanwijzen.

Kinderjaren

In de kortere of langere biografieën van Hubert van Nispen tot Sevenaer heet het altijd dat hij op 16 augustus 1836 werd geboren op het voorvaderlijk kasteel in de Heerlijkheid, welke naam hij draagt. Ik behoef de familie niet uit te leggen, dat met dit voorvaderlijk kasteel het Huis Sevenaer te Zevenaer wordt bedoeld. Maar het 'voorvaderlijke' ervan is zeer betrekkelijk, zo niet onjuist. Zoals we o.a. uit familiepublicaties weten, was deze Heerlijkheid, have en goed, pas in 1785 door Huberts oud-oom Arnold Jan van een ionkvrouwe Van Rouwenoort van Ulenpas gekocht, dus zo'n 50 jaar voor Huberts geboorte. De schoondochter van deze Arnold Jan, de weduwe van Everhard van Nispen, Huberta van Middachten, moest het wegens schulden in 1824 -het jaar van de dood van haar man -verkopen en wel aan diens oom Herman Carel van Nispen, de pater familias van de takken Sevenaer en Pannerden. Deze Herman Carel, zelf wonend op 't Hoek te Zevenaer, gaf huis en goed Sevenaer, in 1824 direct aan zijn een jaar eerder getrouwde oudste zoon Jan, de stamvader van alle huidige Van Nispen tot Sevenaers. die zich daardoor sindsdien heer van Sevenaer en Van Nispen tot Sevenaer kon noemen. Huberts rechtstreekse voorvaders, zijn grootvader en anderen, hebben dus nooit op het Hoge Huys gewoond; wel zijn ouders vanaf het tweede jaar van hun huwelijk. Huberts ouders waren in 1823 zeer jong gehuwd: vader Jan A. C. A. van Nispen was bij zijn trouwen op 28 november 1823 nog net geen 20 jaar en zijn bruid Isabella E. J. Hoevell tot Swanenburg was toen nog enkele maanden jonger. De jonge echtelieden kenden elkaar allang, want vanaf 1810, het jaar dat Isabella wees was geworden, was de bruid van 1823 -evenals haar jongere zus Christine, de latere stammoeder van alle huidige 'Pannerdens' -op 't Hoek als pleegdochter in het gezin van Herman Carel van Nispen en Elisabeth Goossens opgenomen geweest. De reeds vaker geciteerde Van Dalen schrijft over dit huwelijk en over dat van Isabella's zuster Christine met Jans' broer Carel Everhard in 1827: "Laten we niet romantisch of sentimenteel worden, maar nuchter constateren dat achter deze huwelijken de sterke persoon van Herman Carel -Huberts' grootvader dus -stond, die zorgvuldig de wegen van de aan hem toevertrouwen leidde, daarbij materiële overwegingen niet uitsloot en liefde aan liefde, bezit aan bezit paarde. Bij zijn zoons", voegt Van Dalen er nog aan toe, "weerhouden door de achting en liefde voor hun vader" riep de vaderlijke leiding in deze geen weerstanden op.³

Het echtpaar Jan en Isabella van het Huis Sevenaer kreeg in de jaren 1825 tot 1841 tien kinderen, waarvan negen in leven. De jongste, een dochter werd doodgeboren. Hubert was de zevende temidden van zes broers en twee zusters. Het was, aldus nicht Euph, "een lang mager iemand. Ernstig, maar die heel aardig met kinderen kon praten. Wij waren maar ukken, he".⁴ In zijn gelaatsuitdrukking zijn, zoals uit de afgedrukte foto moge blijken, familietrekken te herkennen, die mijns inziens ook nu nog in de tak Sevenaer voorkomen.

Van de grootvader, Herman Carel van Nispen, gestorven in 1829, die Hubert dus niet meer gekend heeft, hebben we dankzij Van Dalen een vrij uitvoerig en nauwkeurig beeld. Het moet een man geweest zijn, die zijn roerige tijd, de overgang van de 18e naar de 19^e eeuw verstond. Hij was ruimdenkend en rationeel bezig, het was meer een pragmaticus dan een man van studie en lektuur. Zijn doen heeft hem enerzijds geen windeieren gelegd, maar anderzijds kon hij relativiseren, met name zijn adellijke titel, die hij in 1816 verwierf. In geloofszaken relativeerde hij echter niet, integendeel, in de Franse tijd en daarna kwam hij op voor de rechten van zijn katholieke geloofsgenoten en zonder het veel voorkomende minderwaardigheidscomplex, dat velen in Nederland uit de schuilkerkentijd hadden overgehouden, was hij actief in de Lijmers en overig Gelderland.

Blijkens de overgebleven portretten leken grootvader Herman Carel en vader Jan uiterlijk niet op elkaar, maar enige karaktertrekken hadden ze mijns inziens toch wel gemeen. Wel geloof ik, dat de trek zich in te zetten voor de katholieke gemeenschap en de inrichting van de kerk bij de vader Jan nog sterker is geweest dan bij de grootvader. Daardoor heeft hij dan ook een voorname rol in de katholieke emancipatie kunnen spelen en ook feitelijk gespeeld.

Ook Jan -de vader dus van Hubert -was een rationeel denkend iemand. Hij schuwde de omgang en samenwerking met andersdenkenden, bijv. met de liberalen- denk aan zijn rol bij het herstel der hiërarchie in de tijd van Thorbecke -niet, maar hij kon zich er ook van distantiëren als het katholieke belang het zijns inziens vereiste -denk aan zijn houding in zake het onderwijs. In de literatuur wordt deze Jan van Nispen tot Sevenaer, die zijn academische studie aan de Universiteit van Gent niet had voltooid, beschreven als een intelligent man, een van de meest invloedrijke katholieken in de Tweede Kamer en deskundig daar, waar weinig katholieken het toen waren. Dat hij in 1842 'lastig' heet te zijn, kan mijns inziens eerder als een pluim dan als een verwijt worden beschouwd. Of het waar is wat het Brabantse kamerlid Van Son beweerde, dat hij zo'n somber man was, kan ik niet beoordelen. Wel staat vast, dat hij veel geklaagd heeft over zijn slechte gezondheid. In hoeverre dit laatste een weerslag heeft gehad op zijn gezin, weet ik niet. Wel meen ik uit de karakterbeschrijvingen van Huberts grootvader en vader te kunnen concluderen, dat 'werken' en zich inzetten voor de gemeenschap en voor de nog emanciperende katholieke gemeenschap traditie was in de familie en dat Hubert en zijn broers (en zussen) dit met de paplepel is ingegeven. Zijn ouders voedden hem op "in den geest van toewijding aan de openbare zaak en aan de Kerk", schrijft Hubert zelf later in 1839.

Hoe was de prille opleiding van de kinderen in dit gezin waaruit de meeste zonen, evenals de vader, een carrière als overheidsfunctionaris en/of volksvertegenwoordiger zouden maken? Gezien de drukke bezigheden van de vader in de plaatselijke, regionale en landelijke politiek, mag men redelijkerwijs veronderstellen dat de moeder de hoofdrol vervuld heeft bij het bepalen van de sfeer in huis en in de opvoeding. Kregen zij het eerste onderricht aan huis, zoals grootvader Herman Carel en zijn broers dit in de 18^e eeuw gehad hadden, of gingen zij ter schole in Zevenaer of elders? Zevenaer had in deze tijd een protestantse en een katholieke school; een openbare kwam er pas in 1861. In 1835, dus een jaar voor de geboorte van Hubert, vermeldde de bekende schoolopziener Wijnbeek in een rapport: "De Roomsche school heeft een zeer gebrekkig lokaal, slechte tafels en schoolmeubelen. De verbeterde leerwijze was er nog niet doorgedrongen en de ouderwetsche onderwijzer seheen er onvatbaar voor",

Dat vader Jan zijn eigen kinderen naar een niet-katholieke school gestuurd heeft, is echter niet aan te nemen. Hij was sinds 1838 o.a. hoofdschout of districtscommissaris van het district Doeburg (waar-

onder Zevenaer), een functie te vergelijken met die van sous-prefect in een Franse sous-prefecture. Als zodanig deed hij, blijkens een recent proefschrift, zoveel voor het R.K.-onderwijs, dat de Lijmers in de 40er jaren in dit opzicht een goed figuur sloegen in Gelderland. Mogelijk was het huis Deelhoven, vlak bij de R.K. kerk te Zevenaer en sinds 1824 eigendom van vader Jan van Nispen, al de R.K. lagere school voor Hubert en zijn broers.

Priesterroeping

Hoe iemand tot een priesterroeping is gekomen, is een vraag die wel nooit precies beantwoord zal kunnen worden, dus ook niet in het geval van Hubert van Nispen tot Sevenaer. Hoogstens kan men aanduidingen geven, m.n. de inspiratie uitgaand van andere priesters of iets dergelijks. In zijn familie waren er, ook van moederskant. voorzover ik weet, geen priesters. Priesters uit vorige geslachten, Amandus van Nispen uit de 17^e eeuw en de beide oudooms Goossens uit de 18^e en begin 19^e eeuw waren te ver in het verleden om een ontluikende knaap te kunnen inspireren. Maar gezien de activiteiten van de vader met name voor het R.K.-onderwijs in de regio zullen er wel vaker pastoors in het vaderhuis over de vloer gekomen zijn. Vader Jan had in zijn studententijd in Gent ingewoond bij de priester-hoogleraar J. M. Schrant, een Amsterdammer van geboorte. Of dit geleid heeft tot blijvende contacten van het Hoge Huys met deze vroege, maar in katholieke kring zeer omstreden emancipator⁵, heb ik ondanks ijverig zoeken niet kunnen vinden. Ook Hubert sprak zich in zijn latere publicaties niet duidelijk uit over het verkrijgen van zijn priesterroeping. Wel schreef hij "dat het handwerk in hem vond een beoefenaar uit aanleg en liefhebberij". Hij was dus al vroeg een knutselaar. Mogelijk is het beeld van de misdienaar, die ijverig de zusters hielp met velerlei karweitjes, niet ver bezijden de waarheid aangaande de vroegste activiteiten van Hubert in de dienst des Heren. De familie- of Van Nispen-banken achter in de Andreaskerk te Zevenaer tot de vernieuwing van het interieur in 1966 kunnen m.i. een priesterroeping niet erg bevorderd hebben. Al is Hubert dan niet opgegroeid in de schaduw van de kerktoren -de Andreaskerk kreeg er pas weer een in 1884 -wel speelden zijn kinderjaren zich vlak bij de kerk af gezien de nabijligging van het Hoge Huys en de R.K.-kerk.

Hoe is een oost-Nederlander als Hubert terecht gekomen op seminaries in het westen des lands en priester geworden van het bisdom Haarlem en niet van het aartsbisdom? In 1851, toen Hubert op 15-jarige leeftijd zijn priesteropleiding begon, was het oost-Nederlandse groot-seminarie, dat mede door grootvader Herman Carel in 1798 op kasteel Bergh te 's-Heerenberg terecht gekomen was, al sinds 1842 met veel tumult opgeheven. Verder bestond er in 1851, dus twee jaar voor het herstel der bisschoppelijke hiërarchie nog geen aarts- of ander bisdom boven de grote rivieren in Nederland. De keuze van het klein seminarie Hageveld te Voorhout en van het groot seminarie Warmond was te danken aan een bisschoppelijk advies, schreef Hubert later zelf. Het is duidelijk uit velerlei publicaties, dat deze adviseur F. J. van Vree was, ook een Gelderlander van geboorte, in 1851 nog president van het seminarie te Warmond, maar van 1853 tot 1861 de eerste bisschop van Haarlem. Diens broer J. G. van Vree was rentmeester bij vader Jan van Nispen en sinds de jaren '40 van de 19^e eeuw waren vader Jan en de priester en latere bisschop Van Vree goed bevriend geraakt tijdens hun herhaalde samenwerking, met name bij het bevorderen van het herstel der hiërarchie in Nederland waarin zij, zoals bekend, slaagden in 1853.

Studie te Hageveld

Hageveld was gesticht in 1817 door de aristocraten wijbisschop C. L. baron van Wijckerslooth en C. R. A. van Bommel, de latere bisschop van Luik van 1829 tot 1852. Dankzij hen beiden en vooral dankzij Van Bommel, die jaren de leiding te Hageveld heeft gehad, bezat Hageveld een traditie van goede manieren. Dit aspect en het feit dat Van Vree vanuit Warmond net gezorgd had voor een betere leiding in Hageveld, zullen ongetwijfeld meegespeeld hebben in de keuze van Hageveld door vader Jan van Nispen boven een Zuid-Nederlands seminarie als bijv. Beekvliet in het apostolisch vicariaat Den Bosch, dat onder leiding stond van mgr. J. Zwijsen, met wie vader Jan ook contact had bij zijn activiteiten. Hageveld bezat een Latijnse school, geen erkend gymnasium. Een wettelijk geregeld

gymnasium bestaat in Nederland pas vanaf de Hoger Onderwijs Wet van 1876 en een erkend bijzonder gymnasium pas sinds 1901. De nadruk bij het onderwijs te Hageveld lag op de vakken Latijn en Frans, de z.g. beta-vakken kwamen er niet of nauwelijks aan te pas. Dat was niets uitzonderlijks in die tijd, want bij de confessionele of openbare Latijnse scholen elders in den lande was het niet anders.

Het onderwijs in Hageveld moet redelijk geweest zijn in die tijd en voor die tijd, al waren de priester-docenten autodidacten. Zoals soms ook elders sprong ook op Hageveld een autodidact er bovenuit. Een autodidact, die zelfs vermaardheid kreeg buiten de muren van het eigen instituut en zelfs buiten het clericale milieu, in casu Cornelis Breere, priester, dichter, schrijver, schilder, filosoof en kerkhistoricus. Broere was net overgeplaatst naar Warmond, toen Hubert van Nispen in Hageveld arriveerde, maar zijn vermaardheid hing er nog, waaraan trouwens de vereerde leermeester zelf bijdroeg door er nog herhaaldelijk op bezoek te komen. Daar moet al het eerste contact tussen beiden geweest zijn en daar moet de basis gelegd zijn voor de verering van Hubert voor Breere.

Nu, na de studies van Brom en Rogier, moeten we erkennen, dat de vermaardheid van Broere helaas iets had van de één-ogige in het land der blinden. "Het optreden van Broere behoudt". volgens Brom. "slechts zijn waarde als historisch verschijnsel.⁶ Zijn fideïsme en traditionalisme zijn nu volkomen achterhaald en afgeschreven.⁷ En Van Duinkerken is van oordeel: "Hij behoorde in het gunstigste geval tot de betere helft der middelmatigen"⁸. Met Van Duinkerken en Brom betwijfel ik dat hij een bijzonder grote aanleg voor de studie heeft gehad. Het zal meer grote ijver geweest zijn, zodat "hij met een door velen, dus zeker niet allen -benijdbaar gevolg zijn studieën voltrok", zoals het letterlijk luidde in zijn lijkrede.

Na zijn studie van acht jaar, zes jaar Latijnse school en twee jaar filosofie, wilde Hubert in 1859 zijn priesterstudie voltooien in Rome, maar Mgr. Van Vree, sinds 1853 bisschop van Haarlem, wees hem op Warmond en daarbij tevens uitdrukkelijk op de aanwezigheid aldaar van Broere als docent. De "bisschoppelijke raad versterkte zijn verlangen om zijne studieën ook aan het groot seminarie van het bisdom Haarlem te volbrengen en leerde hem, dat de lessen elders te genieten, wellicht talrijker zouden zijn, doch ook in dat geval niet zouden opwegen tegen de lessen van de grooten wijsgeer".⁹

Studie te Warmond

In Warmond liet Hubert zich betoveren door de levende persoon en ging zweren bij elk woord dat uit Broere's mond viel.¹⁰ Broere schreef, volgens Brom, in zijn laatste levensjaren beter dan hij doceerde en menig seminarist werd dan ook niet meer geboeid door zijn lessen, maar Van Nispen wel¹¹ Leermeester en leerling werden vrienden, zodat zij in de zomer van 1860 samen een reis maakten naar de Dom in Keulen.¹² Het lukte Hubert niet hem op het Hoge Huys te krijgen, want Broere bedankte voor de aangeboden gastvrijheid in het adellijk huis, "omdat deze mensen, zulke aristocraten, geen mensen voor hem (de Amsterdamse grutterszoon) waren". Het was de laatste zomer van Broere, want op 28 december 1860 stierf hij na een vrij lang ziekbed. De dag voor zijn sterven bleef zijn jonge vereerder bij hem waken en verliet hem alleen toen de President van het Seminarie met gezond verstand Van Nispen waarschuwde om het niet te erg te maken.¹³ Naast zijn verering voor Broere, die zijn leven lang zou blijven, viel hij bij zijn medestudenten in Warmond op door zijn ascese, zijn zich versterven, zijn soberheid, die ook later in zijn leven tot zijn dood een kenmerk van hem bleven.¹⁴

In zijn studiejaren deed God hem "om het karakter van den persoon zijner keuze te stalen en hem geschikt te maken voor de oogenblikken, waarop hij zich zou moeten geschokt gevoelen tot in de grondkracht zijner ziel, tot in het merg van zijn gebeente ... staan tegenover een absolute weigering van zijn verzoek, eene afwijzing van elke mogelijke intercessie en eene aanbieding van eene bepaalde gunst, bij het prijsgeven van eigen wensch. Hij kwam daarbij geheel alleen te staan, moest aanmerkingen vernemen, verwijten hooren over de moeilijke verhouding, die zijne wenschen hadden doen uitstaan voor anderen, raakte verlegen en als in het onzekere"¹⁵ De invloed, die kort voor zijn priesterwijding werd uitgeoefend, om hem te doen besluiten in Rome zijn studieën verder vaart te

zetten, vond steun bij de President van het Seminarie, niet echter bij de President van het Groot Seminarie, in wie hij inmiddels toch ook zijn Ordinarius mocht begroeten. Men kan, zo zei deze, in Broere's voorbeeld zien, "wat men op zijne kamer kan worden". Hij voegde daaraan toe: "Uwe beweegredenen zijn goed, ge kunt volhouden".

Op 15 augustus 1963 -daags voor zijn 27e verjaardag- werd hij priester gewijd door de tweede bisschop van Haarlem, Mgr. G. P. Wilmer, de opvolger van Van Vree. Hij vierde de dag van de z.g. Eerste Mis op 16 augustus verder in de kring van zijn familie, maar onttrok zich er reeds vroeg in de avond aan om te bidden en te mediteren, vermeldt zijn wat erg hagiografisch ingestelde biograaf Thomas. Was het ascese of moest de Gelders familie reeds vroeg met de trein weer terug naar het oosten des lands? Hubert bezocht vanuit Warmond, net zoals vanuit Hageveld, menigmaal zijn broers en neven studenten te Leiden. Hij leerde er kennen, schreef hij later met enige afkeer, wat er aan ideeën in de studentenwereld leefde.

Kapelaan te Beverwijk

Over zijn eerste standplaats als kapelaan te Beverwijk van 1863 tot 1866 kunnen we kort zijn.¹⁵ Er heerste typhus en de kapelaan, die de zieken bezocht, werd zelf besmet en zijn uren waren geteld. Maar hij herstelde te midden van zorgvolle en liefderijk omringende bloedverwanten, al scheelde het weinig. Verder begon hij in 1867 reeds te werken aan 'Het Katholieke Boek', dat nooit voltooid is. Het moest een handboek worden van de katholieke geloofsleer, geheel uitgewerkt naar het idee Eenheid en Drieuldigheid. In 1887 heeft hij een inhoudsopgave met inleiding in folio aan Paus Leo XIII laten aanbieden, maar nogmaals -getuige de vele bewaarde kladjes en fragmenten -voltooid is het nooit. Het was kennelijk te hoog gegrepen de hele geloofsleer, alsmede alle wetenschappen en kunsten te vatten in zijn driedelige Triniteitsopzet.

Kapelaan te Amsterdam.

In 1866 werd Hubert kapelaan van de St. Catherinaparochie te Amsterdam. Deze parochie met kerk gelegen aan de Singel vlakbij de Heiligenweg in het centrum van de binnenstad van Amsterdam, bestaat nu niet meer. De parochie is per 1 januari 1934 opgeheven en de in 1820 klaargekomen neo-klassieke kerk is daarop afgebroken. In Amsterdam begon de jonge kapelaan al spoedig zijn sociale aanleg te tonen in de Vereniging voor Weldadigheid, die hij leidde vanuit het Hubertusbureau, dat hij stichtte. Het was oorspronkelijk een bureau dat hulpbehoevenden de weg wees naar instellingen, die in individuele gevallen de passende hulp konden bieden. Hij was nog maar kort in Amsterdam, toen de gebeurtenis plaatsvond, die zijn verdere leven zou bepalen. De Duitser Adolf Kolping (1813-1865), die eerst zelf arbeider, i.e. schoenmakersgezel, was geweest en pas op latere leeftijd priester was geworden, had in Duitsland in het Roergebied (in Elbersfeld in 1846) de St. Joseph Gezellenvereniging opgericht. Het initiatief sloeg aan en er kwamen afdelingen in vele Duitse steden tot in Beieren, Oostenrijk en Zwitserland, met een centrale in Keulen, de stad waar in 1865 Kolping gestorven was. De vereniging had tot doel katholieke arbeiders, vooral jonge arbeiders, op te vangen en hen onder priesterlijke leiding gezonde recreatie en indien nodig huisvesting te verschaffen, hen geloofskennis, algemene ontwikkeling en vakbekwaamheid bij te brengen. De vereniging was duidelijk geïnspireerd en gemodelleerd op de middeleeuwse gilden, waarbij de zelfwerkzaamheid der leden voorop stond, wat heel wat wilde zeggen in die tijd. Overigens kon niet iedereen lid van de Josef Gezellen worden. Het was, aldus Hubert, "regel dat jongelieden, die op fabrieken werken, niet worden toegelaten. Alleen zij, die een handwerk op een fabriek uitoefenen, nemen wij aan. Wij maken verschil tusschen handwerkslieden en ambachtslieden... Iemand die in den tuin werkt als knecht heeft een ambacht, dat noemen wij niet een handwerk"¹⁶ In januari 1868 begonnen de Vincentiaan mr. Jan van der Biesen en de architect J. H. Schmitz met een afdeling in Amsterdam. Zij hadden een priester nodig en richtten zich met de vraag tot deken Van Luenen, die tevens de pastoor van de St. Catharinaparochie was, waarvan Hubert dus de kapelaan was. Er bestaat een anecdote waarom de pastoor-deken, die voorlopig zelf praeses werd, zijn eigen kapelaan. de aristocratische en peinzende Jhr. van Nispen, als sub-praeses, met de feitelijke dagelijkse leiding van de handwerkersvereniging belastte. Hij deed dit,

heet het, omdat Van Nispen "in zijn vrijetijd zoo vaardig beitel, hamer en zaag hanteerde, vaak tot goedmoedige vroolijkheid van de medebewoners der oude Catherina-pastorie". Over dit ironische verhaal schrijft Van Duinkerken: "Laten we de legende niet verwijderen, zolang de waarheid haar verdraagt".

Maar laten we wel even stil staan bij dit jaar 1868; dan wordt duidelijk dat van de jonge kapelaan pionierswerk gevraagd werd. In die tijd zette in Nederland en ook in de hoofdstad de moderne machinale industrie pas goed door en daarmee ook een omvangrijke handel en verkeer, d.w.z. stoomverkeer te land en ter zee. Sociale problemen waren er altijd geweest, maar deze werden toen schrijnender op het platteland, in de steden en vooral in een havenstad als Amsterdam. Deze stad was bezig uit haar grachtengordel te groeien naar het oosten en westen met vreselijke arbeidersbuurten. De schrijnende sociale toestanden begonnen rond 1870 in ons land enige aandacht te krijgen. De oud-liberalen à la Thorbecke begonnen afgelost te worden door de zogenaamde jong-liberalen met enige sociale belangstelling en zorg, getuige het kinderwetje van Van Houten in 1874, over de werking en uitbreiding waarvan Hubert in 1887 getuigde voor de enquête-commissie¹⁷ en hun sympathie met het initiatief van Bernard van Heldt, de meubelmaker met zijn Algemeen Nederlands Werklieden Verbond (op neutrale basis). Domela Nieuwenhuis startte pas rond 1888 met zijn SDB en in het katholieke kamp werd pionier Ariëns pas in 1886 kapelaan te Enschede en startte de R.K. Volksbond, een voorloper van de latere K.A.B. en N.K.V., pas in 1888. De eerste pauselijke sociale encycliek *Rerum Novarum* is van 1891 en de eerste sociale wet in ons land, die effect heeft en enige zoden aan de sociale dijk zette, is de Arbeidswet van 1889 van de katholieke minister Ruys de Beerenbrouck.

Maar terug naar Hubert van Nispen en zijn start op het sociale vlak in de binnenstad van Amsterdam in 1868, vroeg dus, in het geheel der sociale activiteiten in ons land. Hubert had moeite met zijn godsdienstlessen op de R.K. burgerschool aan de Keizersgracht.¹⁸ Bij de eenvoudige, meestal ongeletterde en ongeschoolde handwerkslieden sloeg hij wel aan. Dat een priester, in casu zelfs een priester met een dubbele naam, simpele en doodarme werkjongens niet met een neerbuigende liefdadigheid benaderde, maar gewoon dagelijks met hen verkeerde, toefde, hen verantwoordelijkheid gaf voor eigen vereniging en eigen toekomst, hen stimuleerde en hen de mogelijkheid gaf om meer te worden dan de doorsnee proletarier was iets uitzonderlijks in die tijd en in het nog erg maffe en doorgaans verburgerlijkte katholieke leven. Het moest wel aanslaan. De begaafdsten van de jonge kerels kwamen op de duur vanzelf naar voren en werden later op hun beurt ook buiten de vereniging peilers van steun en initiatief (op sociaal en kerkelijk terrein). Na een kort gehuurd verblijf in de pas gebouwde Vondelstraat vond men reeds in het eerste jaar van de vereniging, in 1868 dus, met steun van Dr. Pierre Cuypers een eigen huis in het Blaeu-Erf -genoemd naar de bekende ontwerper van de Blaeukaarten-bij de Gravenstraat, gelegen in een toen berucht complex van gangen en slopjes niet ver van de Nieuwe Kerk. De spoedige bijnaam 'Het Holi' typeert het Blaeu-Erf en de aanvankelijke afkeer van de omwonenden was navenant. Reeds in 1870 was pastoor-deken Van Luinen bezorgd om de geringe nachtrust van zijn kapelaan, die dan wel een rijzige gestalte had, maar zwak was van gezondheid, zoals ook nog uit latere ziektes blijkt, met name een oogziekte van twee maanden in Dusseldorf in 1880 en een zware ziekte in 1881. De bisschop van Haarlem, Wilmer, greep in en stelde Van Nispen vrij voor het verenigingswerk, hetgeen hem in 1893 het volgende commentaar ontlokte: "Alhoewel zij nog steeds de eigenlijke begeerte van het hart niet was en het zich geroepen voelen niet inhield". Een priester vrijgesteld voor sociaal werk in 1870!

Weer iets uitzonderlijks in het Nederland van die tijd, want de volgende, de eerste aalmoezenier van de arbeid, Souren, werd pas in 1902 te Maastricht benoemd. Het was enerzijds prachtig voor Van Nispen en zijn werk, anderzijds heeft deze uitzonderlijke positie hem op den duur toch wel vereenzaamd in het clericale milieu. De St. Jozef Gezellen Vereniging groeide direct in de eerste jaren: naast de jonge arbeiders kwam er in 1873 een tweede afdeling van jongeren van 14 tot 18 jaar bij, de leerlingen; vervolgens een derde afdeling van volwassen en gehuwde arbeiders en sinds 1873 bestond er ook al een vierde afdeling, de bazen, de dankzij de vereniging zelfstandig geworden patroons. Er

werd een tekenschool opgericht -de oprichter, de architect Schmitz, was een van de eerste docenten - een spaarbank, een voorschottenbank en een ziekenfonds. Op het eind van zijn leven werd in maart 1895 nog een begin gemaakt met de oprichting van vakafdelingen voor schoenmakers, timmerlieden, metaalbewerkers, schilders, kleermakers, beoefenaars van de grafische vakken, kalk-en teenbewerkers.

Op een winteravond in februari 1873 bezocht Mgr. Wilmer 'Het Holi' niet via de normale ingang, maar op een nettere manier via een belendend winkelpand mocht hij met zijn paarse mantel 'Het Hol' in. Hij kon toen reeds ervaren wat de zelfwerkzaamheid der Gezellen betekende, want een leerling, een gezel, een gehuwde arbeider en een baas spraken de bisschop toe, voordat de overigen declameerden en cantates lieten horen. Veel in het verenigingsleven geschiedde naar het Duitse model. In het eerste jaar 1868 waren Van der Biesen en Van Nispen naar de Duitse Centrale in Keulen gereisd om het Duitse voorbeeld te zien. Van Nispen Zou nog vaker naar Keulen in Duitse en internationale congressen voor de St. Jozef Gezellen reizen, want hij werd ook centraal president van het Nederlandse Centrale Verbond, aangesloten bij de grote Duitse zuster-organisatie.

Voorts was in 1868, onafhankelijk van Amsterdam, in Bergen op Zoom een afdeling ontstaan. Spoedig volgde de oprichting van afdelingen in Den Haag en Breda, later in Weert, Nijmegen, Rotterdam, Leiden en op Curaçao. Al deze afdelingen samen vormden het centrale landelijke verbond met Van Nispen als centraal president, die de afdelingen buiten de hoofdstad vaak bezocht en toesprak. Verder vertaalde hij de Duitse reglementen, schaafde ze bij en gaf ze uit, voorzien van een eigen inleiding als Handboek der Vereniging.

De St. Jozef Gezellenvereniging werd echter tot grote verontwaardiging van Hubert, blijkens een brief aan zijn vader, rechtspersoonlijkheid onthouden: "Onze gezellenvereniging ondervindt ook de zegepraal van het liberalismus: regtspersoonlijkheid wordt geweigerd op titel dat de statuten niet goedgekeurd zijn door de onderhorigen en 2e (en dat is eigenlijk het ware punt) omdat de President te veel magt heeft, als zijnde strijdig met het algemeen belang. Een vereniging, die 40.000 welvarende werkbazen, rustige burgers, dappere soldaten heeft opgeleverd en daarom door den Koning van Pruisen beschermd en geholpen wordt, van Hem te Keulen en te Elbersfeld onder andere regtspersoonlijkheid, op de eerste plaats verlof verkregen heeft om den Stichter binnen de stad in de Kerk te begraven, die den Koning van Beieren tot Protector heeft en overal op 500 plaatsen naar dezelfde reglementen bestuurd wordt, strijdt in het vrije Nederland te veel tegen het algemene belang om burgerlijk te mogen optreden!"¹⁹ Maar niet alleen de liberalen maeten het ontgelden, ook de socialisten krijgen er van langs: "De Internationale leert ons te Parijs gezoegzaam hoe nodig goede Arbeidersverenigingen in onze tijd zijn! De Gezellenvereniging zal waarschijnlijk de 'Ark van Noë' zijn in den Sociale Zondvloed. Uit haar zal de herstelde orde van zake voorttreden".²⁰ Het getuigt niet bepaald van een gebrek aan zelfvertrouwen.

Het Hol op het Blaeu-Erf voldeed al spoedig niet meer: gebrek aan ruimte, geen hospitiuim voor arbeiders van buiten de stad, geen mogelijkheid voor de praeses om te midden van zijn gezellen te wonen en, wat de praeses het ergste vond, geen kapel voor de lithurgische diensten. Na vruchteloos zoeken van een terrein in de oude binnenstad werd een terrein van 0,4 ha. gekocht in het toen nog open land achter de Buitensingel, nu Stadhouderskade, iets ten opzichte van het rijksmuseum, dat net iets later is gebouwd (tussen 1877 en 1885). Dank zij de lening van een ton en schenkingen kon in 1875 met de bouw worden begonnen en in 1876 was het af. Als een volleerd architect had hij zelf de bouwplannen getekend. Het grondplan van het gezellenhuis, lezen wij bij Thomas, "heeft de vorm van het Grieksche kruis, gericht in de H. Linie, dat is op het Noord-Oost ten Oosten, opwaarts naar den Calvariënberg, waar volgens de overlevering de stervende Christus de bilk naar het westen richtte. De Gothieke kapel, uit baksteen opgetrokken, vormt den hoofdbalk, de zijarmen, met houten kap gedekt, dienen als vergaderzaal. Het middenstuk, waar hoofd- en zijlijn elkaar snijden, kan of bij de kapel of bij de zalen getrokken worden en wel door het verplaatsen van enorme deurgevaarten -een vernuftige constructie van de praeses zelf -die in een hoek van 90 graden kunnen worden omgezet. De

grondgedachte van heel den bouw is, dat de Kerk en de Maatschappij elkaar doorkruisen. Om dat kruis groeit straks een nieuwe orde, die burgers en huisgenooten vormt in christelijken zin. De samenleving verandert en wordt christelijk, de slavernij van het proletariaat verdwijnt en het goddelijk recht van iederen mensch, van ieder kind Gods in huisgezin of staat treedt in plaats van de overmacht, het recht van den sterkste of sluwste. De tyrannie verdwijnt, het oproer verliest zijn zin. De kapel van het gezellenhuis doorsnijdt daarom het dwarsgebouw, bestemd voor huiselijke samenkomsten, de vergadering van leerling, gezel, gehuwde en baas, de oefeningen, lessen en ontspanning. Het is de kapel, die aan allen haar wijding meedeelt, de menschen opbeurt, bericht en op den loop der dingen beheerschende invloed uitoefent. De stijl van het gebouw, zoo heeft de stichter het gewild, herinnert aan de middeleeuwen, het edele tijdperk, waaraan Van Nispen zijn idealen ontleent".²¹

In de kapel, gewijd aan St. Hubertus, kan Hubert van Nispen zijn liefde voor symboliek nog verder uitleven. Hij pleegde na de voltooiing ervan vrienden en bezoekers graag en lang rond te leiden, hen elk detail wijzend en de symboliek verklarend. "Zijn groot geloof in de verbinding van den mensch met zijn Drieënen God, doordacht in jaren van overweging, zijn liefde voor de getallen 1 en 3, welke mystiek hij steeds weer in alle onderdeelen van den bouw heeft toegepast, dat alles heeft hij vastgesteld in de kapel als in een ander 'ik' ".²² Hij voert deze symboliek ver, te ver, aldus Brom, als hij schrijft: "Nog tastbaarder is de mist in de symboliek, waarmee de kapel met telkens drie beelden van dezelfde heiligen aan de altaren van Maria en Jozef is ontworpen en natuurlijk weer breedvoerig is uitgelegd."²³

Het Gezellenhuis in 1889 (naar een gekleurde tekening van J. A. M. Rieke, Gemeentelijke Archiefdienst Amsterdam).

In 1883 en 1890 werd het gebouw nog twee keer verbouwd en vergroot, zoals het heet 'uit eigen middelen'.²⁴ In dit 'Van Nispenhuis' heeft Hubert verder tot zijn dood in 1897 uiterst eenvoudig en sober geleefd: een woon-en slaapvertrek met een slaapkrib, gevuld met een strozak, een kleine mat op de stenen vloer. Sober was hij ook in eten en drinken. Al het voedsel sneed hij voor het eten in drie stukken ter ere van de Triniteit. Zo pleegde hij ook te doen bij het geven van aalmoezen, iets wat hij veel deed. Hij gaf altijd drie geldstukken: drie dubbeltjes of drie kwartjes, enz.²⁵ Het Van Nispenhuis valt helaas niet meer te bezichtigen, want enkele jaren geleden is het afgebrand en onlangs heeft de gemeente Amsterdam besloten de ruine te laten opruimen.

In de eerste druk van de Katholieke Encyclopedie schreef pater Gorris dat Hubert ondanks enige eigenaardige ideeën, o.a. over kunst en symboliek, een juiste kijk op de sociale noden van zijn tijd had. In de tweede druk heeft prof. Verberne dit echter veranderd²⁶, m.i. vanwege het artikel van Anton van Duinkerken, verschenen in 1941. Van Duinkerken betoogt namelijk dat Van Nispen niet 'ondanks', maar 'om of vanwege' zijn eigenaardige ideeën een juiste kijk op de noden van zijn tijd had.²⁷ Ook Brom ziet dit zoo "bij dat baanbrekerswerk haalde hij zijn bezieling uit Broece".²⁸ Hubert had van Broece -hoe achterhaald veel van deze leermeester ook mag zijn- naast een zeker profetisme ten eerste de gave van meeslepende verwondering, ten tweede de gave alles in breder en hoger verband te zien, en ten derde alles te zien in verband met de Schepper, die echter sinds Jezus' Openbaring gekend kan en moet worden als de Drie-ene God, de Triniteit, geleerd²⁹. Niet alleen in de kunst en in de architectuur zag hij de symboliek, maar hij zag in de hele wereld, in alle mensen zinnetekens.

Dit gevoel voor symboliek dankte hij niet alleen aan Broere, maar kennelijk ook aan de geschriften van Alberdingh Thijm. Het kon en mocht, volgens Hubert, niet dat het Gods wil was, dat de arbeider, zoals ieder mens geschapen naar Gods beeld, vervreemde van het product van zijn arbeid, dat hij ontaardde en slaaf werd van de machine en het kapitaal, dat de arbeid slechts koopwaar werd. "Wanneer men aanneemt", aldus zijn redenering "dat het feit van de menselijke samenleving beantwoordt aan den wil van God, dan is de maatschappij ook het werk van God en dan moet men in haar samenstelling het beeld van God onderkennen". Het beeld van God nu, dat stand voor hem vast, vertoont zich sinds het leven van Jezus van Nazareth als het beeld van de H. Drie-eenheid. Er is Eenheid in, er is Verscheidenheid in en er is Samenwerking in. De samenwerking veroorzaakt juist in de verscheidenheid de eenheid. Zo moest het ook volgens hem in de maatschappij. Hubert was daarom tegen het individualisme en neutralisme van de liberale oplossing, tegen de klassestrijd en noodzakelijke revolutie van het socialisme. In solidariteit, samenwerking en gezamenlijk streven naar omhoog, beeld van de liefde tussen de Vader en de Zoon, die de H. Geest is, moesten de sociale problemen worden opgelost, moest er Orde komen. Hij preekte dus de solidariteit van de standen: de hogere door het geven van eigen persoon, van bezit en inzet, door het geven van leiding, lering en bescherming met wet en normen; de lagere standen door deze leiding te aanhoren, te gehoorzamen en volgbaar te aanvaarden, door te vragen en te ontvangen en in plichtsvervulling en vakbekwaamheid een eigen menswaardig bestaan en een betere wereld op te bouwen, een geordende maatschappij.

Eerst wanneer de leidinggevende groepen (standen en individuen) het 'vaderschap' consequent zouden aanvaarden, waartegenover de andere het 'zoonchap' erkenden, zou de 'geest van liefde' geboren worden in de klassen en standen van de maatschappij. Ieder mens heeft zijn individuele bestemming en zijn sociale plaats; in ieder mens zit ook tijdens zijn verschillende levensfasen het geven en het ontvangen, het Vaderschap en het Zoonchap. Alles, in elk individueel leven als in het grote maatschappelijk leven, kent kruispunten in dit opzicht en wijst dus zo, volgens Van Nispen, op de oplossing van het Kruis. Om dit mystieke kruis moet groeien de maatschappelijke orde die huisgezinnen en mensen vormt en groeit de orde van Kerk en Maatschappij ineen. Deze oorspronkelijke visie, die hij zelf levenslang zei te danken te hebben aan Broere, inspireerde hem tot zijn belangrijk en reëel pionierswerk met zijn Gezellen. Hij beleefde deze zelf tot het einde van zijn leven. Voor zijn dagelijkse arbeid bij en met zijn Gezellen -in Amsterdam 'Sjefkens' genoemd -zijn opofferend sociaal bezig zijn, vond hij waardering in zijn tijd, meer dan hij waarschijnlijk zelf beseftte. In de 20^e eeuw zou hij er na zijn dood zelfs om geprezen worden. Hij heeft zelf niet in de gaten gehad wat voor verdienstelijk werk hij deed in zijn Gezellenvereniging. Het laatste anderhalf decennium van zijn leven werd echter gekenmerkt door een tweevoudige tragiek.

De eerste tragiek schuilt in het mislukken van zijn poging om een kloosterorde op te richten. Hij, de werker, druk bezig met een heel reële toepassing van ideeën op sociaal terrein, had een sterke neiging tot meditatie, contemplatie, zelfs tot mysticisme in stille teruggetrokkenheid en eenzaamheid. Iedereen die uitsteeg boven de alledaagsheid van het vlakke milieu van geloofsgenoten en ambtsgenoten, die weinig of geen neiging hadden tot mystiek, wekte de begrijpelijke reactie op van 'wat meent hij wel'.

Men kan hem er in het algemeen niet in volgen. Slechts een enkeling kon hem bemoedigen, maar hij stond praktisch alleen in zijn contemplatief en mystiek streven zonder kundig leidsman. Mystiek was toen in Holland nauwelijks bekend. Kritische Nederlandse uitgaven van de werken van de erkende mystici uit de kerkgeschiedenis, als van een Ruusbroeck, Johannes van het Kruis, Theresia van Avila e.a. bestonden er in Van Nispens tijd niet en kende hij dus niet. Op 28 december 1881, de sterfdag van zijn geliefde leermeester Broere, legde hij zelf de gelofte af verder te leven als Crucifixist, d.w.z. gelijkvormig te worden aan de gekruisigde Jezus, tot mensgeworden Zoon Gods, de Christus. Daarom zou het dagelijks in voortdurende ascese zijn kruis opnemen de inhoud van zijn gelofte zijn, de rest van zijn leven. Daarom zijn kloosterlijk bestaan in zijn prive-vertrekken van het Gezellenhuis. Hij wilde meer: een kloosterorde of congregatie stichten van Crucifixisten, een beschouwende orde. De leden ervan zouden onder zijn leiding het Triniteitsmysterie aanbidden en overwegen en verder zijn levensstijl en voorbeeld als Crucifixist volgen. In 1884 stuitte zijn herhaaldelijk, tactisch en ontactisch verzoek daartoe op de vierde bisschop van Haarlem, Mgr. C. J. M. Bottemanne, omdat: "duidelijk bleek dat gij, -zonder het te weten, te willen of te vermoeden- de speelbal waart van de ongelukkige neiging die ons allen parten speelt, laat ik het ronduit zeggen, de nederigheid ontbrak".³⁰ Van Nispen heeft de hoop, dat het getij nog een zou keren ten gunste van zijn plan, niet opgegeven tot het eind van zijn leven.

Vlak voor zijn dood op 8 januari 1893 legde hij zijn ideeën nog eens neer in een Oratorium. Het crucifixisme aan den Drie-enen God. Oorzaak, Typen en Doel van het heelal en aan Jezus Christus den Gekruiste'. Van Nispen vroeg de jonge Willem Mengelberg er de muziek voor de te maken, maar deze gaf zijn opdracht terug.³¹ Enerzijds moeten we bij deze geplande kloosterstichting bedenken, dat in de 19^e eeuw een kloosterorde of congregatie-stichting door een eenvoudig saeculier priester niet uitzonderlijk was noch in ons land, noch in de buurlanden (Frankrijk, Belgie, Duitsland en zelfs Engeland). Dus 'waarom ik ook niet' moet Hubert van Nispen gedacht hebben. Anderzijds was bisschop Bottemanne een uiterst voorzichtig man en beducht voor verspreiding van niet-traditionele, onzekere en gewaagde ideeën, zelfs door clerici. Vlak voor de eeuwwisseling moest ook de toen nog jonge dr. Poels dit ervaren met zijn toen voor R.K. Nederland opzienbarend artikel in een Nederlands tijdschrift over de Pentateuch (de vijfboeken van Mozes). De tweede tragiek zat hem in de waardering in eigen kring. De ideeën, die hem inspireerden, werden niet begrepen. Zijn heilig idealisme en hard werken werden erkend, het meest door hen, met wie hij dagelijks toefde (de gezellen). Maar veel vooraanstaande katholieken konden hem niet volgen in wat hem dreef. Zijn theorieën droeg hij uit in vele brochures, alsmat opnieuw, vaak verward, onduidelijk en stroef geformuleerd. In deze brochures richt hij zich tot hogere standen, beursmannen, kooplieden en industriëlen, de mannen van wetenschap en kunst, tot staatslieden, de priesters en kloosterlingen. En ook tot de lagere klassen, met name de ambachtsman. Hen allen wijst hij op hun plicht in betrekking tot de orde van de maatschappij. Men vond hem soms naïef en misschien niet geheel ten onrechte. Hij schreef bijvoorbeeld een kruisweg-oefening voor ongelovigen: vrijmetselaars, anarchisten, socialisten, communisten, geleerden en kunstenaars. Zijn collega's priesters vonden hem, de vrijgestelde voor het Gezellenwerk, vaak vreemd, eigenaardig. In die kringen begon men hem een zonderling te vinden. Het dagblad De Tijd negeerde zijn brochures jarenlang. Schaepman noemde zijn brochures eens 'stichtelijke wartaal' maar een man, die zich zo zonder voorbehoud gaf, verdiende naast de spot van de robuuste Twentse doctor meer de eerbied van de fijner samengestelde A. Ariëns.³² Ariëns had achting voor Van Nispen en hij heeft van Van Nispen het idee van de zelfwerkzaamheid van de arbeiders in zijn eigen Twentse R.K. textielvakvereniging overgenomen, maar de oudere Van Nispen vond dat zijn jongere collega Ariëns zich te veel en te uitsluitend af gaf met fabrieksarbeiders, daarmee in feite de fabriek sanctioneerde, terwijl Van Nispen de fabriek verfoeide.³³

VOETBALWEDSTRIJD

3e Klasse B van District West II van de K.N.V.B.

H.V.V.

TEGEN

Van Nispen

Hillegom

op ZONDAG a.s. - aanvang 14 uur
op het terrein aan de van Hogenhoucklaan

Toegangsprijzen		
1° Rang f .1--	2° Rang f 0.75	Jongenskaarten f 0.50

DONATEURS- EN SEIZOENKAARTEN ZIJN VERKRIJGBAAR AAN HET TERREIN

Leden en donateurs hebben alléén toegang op vertoon van hun diploma

Aanplakbiljet van de voetbalwedstrijd HVV-Van Nispen, opgericht door kapelaan Paap, ter nagedachtenis van Praeses van Nispen d.d. 22 oktober 1932.

Vond hij dus weinig weerklank voor zijn ideeën en symbolen in het Katholieke kamp, een enkele keer vond hij respect -geen begrip- bij een niet-katholiek, zoals prof Quack, medewerker aan het tijdschrift *De Gids*.³⁴ In de jaren rond 1890 werd Van Nispen -toch een katholiek priester!- uitgenodigd te spreken voor niet-katholieke verenigingen, als het Nut, de Vrije Gemeente te Amsterdam en voor een Architectenvereniging, waar hij ging uitleggen, dat een oplossing van het sociale vraagstuk buiten de leiding en inspiratie van zijn kerk nooit zou lukken. In de pauselijke encycliek 'Rerum Novarum' van Leo XIII zag hij een bevestiging in vele praktische punten: vooral in de nadruk die er gelegd werd op de plicht van alle rangen en standen om mee te werken aan de verheffing van de arbeider.

Ieder mens heeft behoefte aan waardering en bevestiging: Hubert van Nispen heeft geleden onder het gebrek hieraan. Hij was altijd een secuur en precies man geweest. Het irriteerde hem, toen hij ouder werd dat een klein detail niet meteen of precies lukte. Tevens werd hij somberder om wat hij om zich heen zag gebeuren, een hardere wereld met veel strijd, oproer, geroep om revolutie en voortschrijdende ontkerstening. In de Jordaan brak het palingoproer uit, op het moment dat hij bijvoorbeeld het jaarlijkse feest van opname van nieuwe leden op de Stadhouderskade op 25 juli 1886 vierde: "Met droefheid sla ik kenteekenen gade van het bederf en de ontbinding, die zich allerwegen openbaren. O, daar is zoveel, dat mij zorgen baart, dat mij schokt", schrijft hij in 1890.

De lange rijzige figuur was in de jaren '90 krom geworden. Als een vroeg oud, ietwat in zichzelf gekeerde man zag men hem door Amsterdam lopen, het Amsterdam zoals we dat kennen van de schilderijen van Breitner. Op 61 jarige leeftijd stierf hij plotseling aan een hartverlamming. De dood overviel hem toen hij zich gereed maakte om de zondagsmis te gaan lezen op 5 december 1897. Op donderdag 9 december volgden vier equipages met de geestelijkheid en met de familie Van Nispen tot Sevenaer, alsmede 20 rouwkoetsen zijn laatste gang naar het Barbarakerkhof. Bij zijn dood leefden nog drie broers en een zuster. De oudste, Frans uit Nijmegen, die ook had gezorgd voor de doods-annonce namens de familie in *De Tijd*, dankte aan de groeve.³⁵ Namens de Jozef Gezellen sprak B.J.M. de Bont onder meer de volgende woorden: "Hij, de man van hoge geboorte, van de ouden adel, die den Hollandschen liebaard in zijn wapen voert, hij stond pal en onversaagd als een leeuw, waarmee zijn borst-en wapenschild waren gesierd".³⁶ En in het tijdschrift *Recht voor Allen* werd opgemerkt dat als hij geen priester was geweest hij misschien: "een goede kapitein of een groot majoor zou zijn geweest bij het regiment Grenadiers of Jagers of bij de klas van discipline".³⁷

Niet iedereen was echter zo positief, niet in de laatste plaats zijn eigen familie. Zo blijkt uit een anonieme brief in het familiearchief dat de familie, althans een lid van de familie, van oordeel is dat hij te veel op zijn eigen verheerlijking uit was: "Om heilig verklaard te worden heeft hij veel te veel zijn persoonlijk stempel op zijn werk gedrukt en was hij te weinig puur werktuig in Gods handen".³⁸ Het gaat weliswaar om een voorlopig oordeel van een lid van de familie, dat Hubert bovendien waarschijnlijk niet meer heeft gekend, maar ook het antwoord van de bisschop van Haarlem, mgr. Bottemanne, op zijn verzoek om een nieuwe congregatie te mogen stichten wijst in die richting. Hubert vermaakt, met uitzondering van een aantal legaten, alles wat hij bezat aan de St. Jozef Gezellenvereniging.

Hubert van Nispen was geen eenvoudig man. Hij behoefde weliswaar weinig voor zichzelf, maar hij was een gecompliceerd man. Hij greep in zijn idealisme hoog, wilde meer dan hij kon overbrengen op zijn omgeving. Dit leidde tot een tragie, waar hij zelf veel onder geleden heeft, zoals moge blijken uit de beoordeling van zijn eigen leven: "Ik overdenk mijn leven en beken het volkomen mislukken mijner pogingen, maar het is Gods wil", zo besluit, aldus Brom, de asceet.³⁹ De volgende ervaring van een Amsterdams priester uit 1936 zou hem evenwel goed hebben gedaan. Op huisbezoek bij een 84 jarige vrouw en zag hij het vergeelde portret van praeses Van Nispen. Haar man was 57 jaar lid van de Gezellenvereniging geweest. "Ook mijn zoons en nu zijn mijn kleinzoons op de Stadhouderskade. Mijn man heeft er goed leren tekenen. Anders kun je geen goed vakman worden en geen gezin onderhouden, zei Praeses van Nispen altijd tegen mijn man ... Hij begreep je zo en hij was toch van heel

hoge komaf. Hij voelde zo met je mee. En ik ben zo dankbaar, mijn jongens hebben ook goed hun brood. Ja, dat was een fijne priester".

NOTEN

1. Deze bijdrage is een bewerking van de inleiding die H. J. C. M. van Nispen tot Pannerden heeft gehouden op 26 september 1984 te Warmond. Door zijn overlijden op 7 juni 1985 heeft hij zijn inleiding niet meer zelf kunnen bewerken. De bewerking heeft nu door zijn neef F. K. M. van Nispen tot Pannerden plaatsgevonden.
2. Lohman, O.P.M, H, *Ariëns bulletin*, 18 augustus 1978.
3. Dalen, A.G, van, *De Van Nispen en Bergh in de 18^e en 19^e eeuw*, p. 66.
4. Interview van A.J.M. van Nispen tot Pannerden met E.R.M. van Nispen van Sevenaer, d.d. 7 augustus 1961.
5. Rogier heeft Schrant in drie uitvoerige artikelen beschreven.
6. Brom, G., *Cornelis Broere*, Utrecht/Antwerpen, 1955, pp. 572-576.
7. Rogier, L. J. en N. de Rooy, *In vrijheid herboren*, 's-Gravenhage, 1953, pp. 267-272.
8. Duinkerken, A. van, Hubert van Nispen tot Sevenaer 1836-1897, in *Nederlandsche vromen van den nieuwen tijd*, Hilversum, 1941, p. 136/7 en 145.
9. Brom, *op. cit.* p. 572.
10. Brom, *op. cit.* p. 572.
11. Brom, *op. cit.* p. 341.
12. Brom, *op. cit.* p. 563.
13. Brom, *op. cit.* p. 565.
14. Thomas, F., *Praeses van Nispen, zijn persoon en zijn werk*, Amsterdam, 1936, p.7.
15. Nispen tot Sevenaer, H. J. C. M. *De geschiedenis van de St. Jozefsgezellen* 1893, p.20.
16. Giele, J., *Een kwaad leven*, Link, Nijmegen 1981, p. 293.
17. Giele, *op. cit.* p. 290-299.
18. Thomas spreekt van een R.K. HBS, maar dit kan hoogstens een drie-jarige HBS zijn geweest, want Nederland kende in de 19e eeuw maar een vijfjarige HBS, nl. te Rolduc (sinds 1872), verzorgd door de Limburgse clergé.
19. brief d.d. 21 januari 1871.
20. brief d.d. 7 augustus 1872.
21. Thomas, *op. cit.* p. 49/50.
22. Thomas, *op. cit.* p. 51.
23. Brom, *op. cit.* p. 574.
24. Gabriel, Th. *Praeses van Nispen*. Kolpingblad (herdenkingsnummer 1836-1936) no. 5; Van Duinkerken, *op. cit.* p. 62; Thomas, *op. cit.* p.69 en 76.
25. Van Duinkerken, *op. cit.* p. 147.
26. Nispen tot Sevenaer, H. C. J. M. van, *De symboliek en het doel van het St. Josephus Gezeïenhuis te Amsterdam*, Van Langenhuysen Amsterdam 1878. Zie ook Van Duinkerken, *op. cit.* p.160.
27. Gorris, A.J.G.C.W. & L.J.G. Verberne. *Katholieke Encyclopaedie* (deel 18), 1953, pp. 755/756.
28. Brom, *op. cit.* p. 572.
29. Van Duinkerken, *op. cit.* p. 133.
30. brief van Mgr. Caspar Bottemanne, geciteerd in een dagblad van 30 maart 1841.
31. Thomas, *op. cit.* p. 71; Rogier, *op. cit.* p. 334.
32. Brom, *op. cit.* p. 574.
33. Van Duinkerken, *op. cit.* p. 171/172.
34. Quack, H.P.G. *Herinneringen*, Amsterdam 1913, pp. 454/455.
35. *De Tijd*, 7 december 1897 e.v.
36. Bont, B. J. M. geciteerd bij Thomas, *op. cit.* p. 66.
37. Recht voor Allen, geciteerd door Thomas, *op. cit.* p. 583.
38. Archief jhr. mr. A.J.M. van Nispen tot Pannerden, Algemeen Rijksarchief Gelderland.
39. Brom, *op. cit.* p. 573.

CLANDESTIEN POSTVERVOER PER DILIGENCE

door

A. M. A. van der Willigen

Er was eens een tijd, zonder kranen voor gas- en waterleiding, zonder simpele knopjes, waarop wij slechts behoeven te drukken om ons electrisch licht, onze centrale verwarming, onze wasmachine(s) enzovoort aan te steken, zonder telefoon, televisie, telex en zonder fietsen, auto's, autobussen, vrachtwagens, spoorwegen en vliegtuigen om ons en onze vele boodschappen, reisbagage en andere vrachten op snelle en comfortabele wijze over kleine en grote afstanden te vervoeren. Maar in die goede (?) oude tijd, die nog maar nauwelijks 100 à 150 jaar achter ons ligt, was er wel een postbedrijf dat, onder bescherming van een monopoliepositie, nog lang niet optimaal functioneerde en toch relatief hoge tarieven berekende voor het overbrengen van brieven en kleine pakjes per voetbode, (te paard) rijdende bode, trekschuit en dergelijke.

Geen wonder dat er dan ook ondernemende lieden waren die zich vestigden als 'commissionair' en zich in die functie belastten met het overbrengen van kleine en grotere vrachtzendingen. In de oude, jaarlijks verschijnende, almanakken welke in die jaren in vele huishoudens onmisbare informatiebronnen waren, komen verscheidene namen en adressen van dergelijke 'commissionairs' voor, die zich in latere jaren dikwijls ontwikkelden tot 'ondernemers van diligences'. Met de uitbreiding van het spoorwegennet en later ook van de lokale en interlokale tramwegen kwam aan het bestaan van deze diligencediensten een eind.

Eén hunner die in deze branche grote bekendheid genoot, en wiens naam ook onder verzamelaars van stukken uit onze postgeschiedenis een bekende klank heeft, was J.P. Koens, die -in strijd met het postmonopolie- ook vele gewone brieven goedkoper en vermoedelijk ook sneller, dan de post heeft vervoerd. Deze brieven zijn herkenbaar aan witte en gekleurde etiketten voorzien van het opschrift 'EXPEDITIE KOENS' en een of meer plaatsnamen.

Dankzij de welwillende medewerking van het Gemeente Archief te 's-Gravenhage en van de heer Ch. Raadsveld, gepensioneerd medewerker van het archief, kunnen wij de persoon van Koens en zijn activiteiten hier wat nader belichten en daarbij, met afbeeldingen van enkele door zijn dienst vervoerde brieven (uit eigen verzameling), zijn betekenis voor het brievenvervoer in het midden van de negentiende eeuw aantonen.

Johannes Petrus Koens werd te 's-Gravenhage geboren op 3 november 1796 en trouwde op 3 januari 1821 met Catharina Wemmers, eveneens te 's-Gravenhage geboren, in 1798. In het gemeentelijk huwelijksregister werd als beroep van Koens opgegeven 'commissionair' en als dat van zijn vrouw 'fruitverkoopster' in 1822 werd hun een zoon, eveneens genaamd Johannes Petrus, geboren, die later als koetsier in het bedrijf van zijn vader werd vermeld. Koens en Spruijt in de Lange Bagijnenstraat worden voor het eerst in de Residentie Almanak van 1830 genoemd als "Commissionairs van 's-Gravenhage op Rotterdam, vertrekken geregeld alle avonden". Reeds in het volgende jaar maakt dezelfde almanak melding van de "Diligence van 's-Gravenhage naar Rotterdam, ondernemers J.P. Koens en H. v. d. Beek, waarvoor concessie werd verleend bij Zr. Ms. besluit van 15 mei 1830. Vertrek des namiddags ten 2 1/2 ure en des avonds ten 8 ure van 's-Gravenhage, alsmede des morgens ten 8 ure en des namiddags ten half 2 ure van Rotterdam. Deze diligence rijdt ook op de Dordrechtsche stoomboot. De prijzen der goederen zijn zeer matig gesteld. J.P. Koens is te spreken tot 1 ure des middags te Rotterdam in de Leeuwenstraat bij de Weduwe Scherpenhuizen en zoon en te 's-Gravenhage aan zijn woonhuis Bagijnenstraat Q 218. De kantoren worden gehouden te 's-Gravenhage, bij den heer Clijmans, in de Hooge Nieuwstraat en te Rotterdam in het Logement het Gentsche koffijhuis, op de Korte Hoogstraat bij den heer Bomheuer."

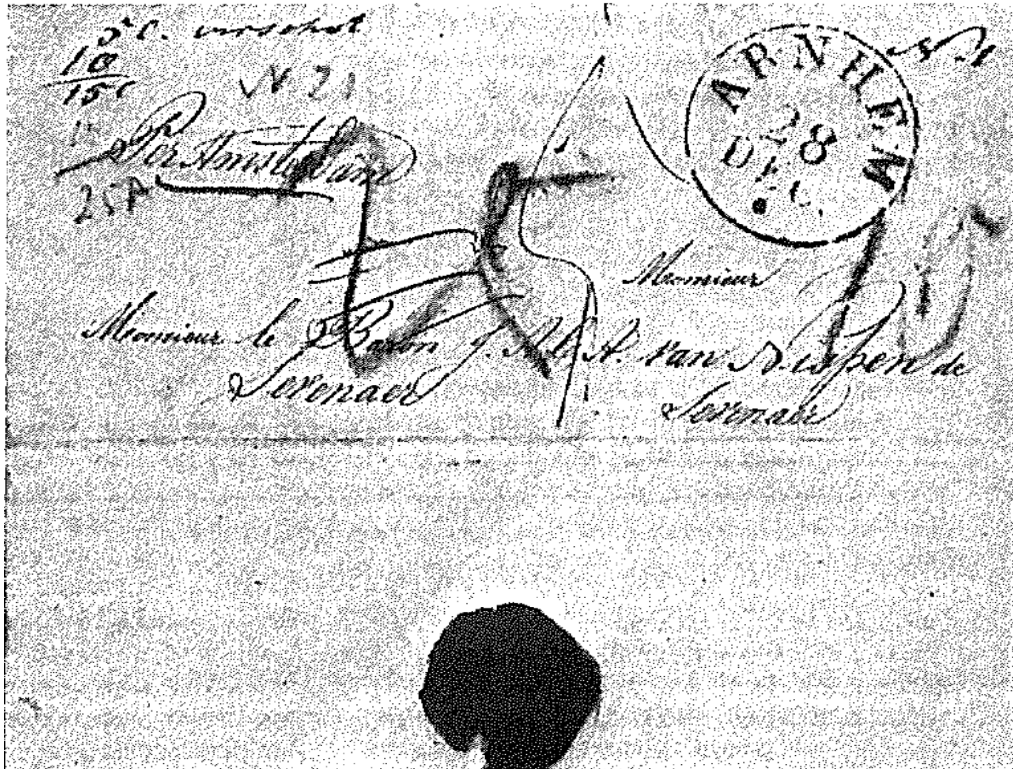
Brief in 1850 verzonden met op de achterzijde een roze etiket 'Van Amsterdam naar 's-Hage Expeditie Koens', aan een Tweede-Kamerlid dat blijkbaar bij Sprecher aan het Plein logeerde.

Maar onze vriend Koens was blijkbaar nogal wispelturig in zijn compagnonschappen, want in 1833 wordt genoemd de onderneming van F.S. en J.L. Surig en J.P. Koens, maar de diligence rijdt dan ook van Amsterdam naar Rotterdam in 7 1/2 uren tijds met zes maal verwisseling van paarden! Het traject gaat langs dezelfde steden en dorpen waarlangs de in 1847 voltooide treinverbinding van Amsterdam naar Rotterdam zal gaan rijden. De diligence rijdt "in regstreeksche correspondentie met de Stoombooten op Dordrecht vice versa, alsmede op Zeeland, Keulen en Londen." Ook in 1838 komt de naam Surig nog in de almanakvermelding voor, maar in 1848 is deze weer verdwenen. Wel staat J.P. Koens dan aan het hoofd van verscheidene diensten, die niet alleen de provincies Noord-en Zuid-Holland bestrijken, maar ook in de provincies Gelderland, Overijssel en Noord-Brabant talrijke steden verbinden. Uit de reproductie van het overzicht in deze almanak blijkt wel hoe wijdvertakt het diligencenet inmiddels was geworden. J.P. Koens onderhoudt in dat jaar zelfs ook een diligencediens van 's-Gravenhage over Scheveningen naar het Badhuis, die dagelijks niet minder dan tien maal naar en zeven maal van het Badhuis vertrok. Ook de diligencediens van Van Gend & Loos van Amsterdam naar Antwerpen "in directe correspondentie op geheel Noord-Brabant, over Brussel en Valenciennes of over Rijssel naar Parijs, geheel Frankrijk, Zwitserland, Sardinië, Italië, Spanje enzovoort enzovoort" geeft uitgebreide reismogelijkheden! Tevens wordt in 1848 nog genoemd de bij verzamelaars bekende onderneming vroeger van J.P. Jonker, daarna C. v. d. Horst te Amsterdam.

Aangezien de postrijen pas met ingang van 15 maart 1882 postpakketten tot een maximum-gewicht van 5 kg. ter verzending aannamen, konden de diligencediens ten vóórdien in de behoefte aan verzending van dergelijke pakketten voorzien, maar ongetwijfeld zullen beide partijen -brieffschrijver en vervoersonderneming geredeneerd hebben: waarom alleen pakketten en geen brieven per diligence verzenden? Wij zien dan ook in de tweede helft der veertiger jaren vele brieven vervoerd met 'Expeditie Koens', blijkende uit stroken welke meestal op de achterzijden der brieven werden geplakt.

Enkele daarvan uit 1847 kunnen wij hierbij afbeelden. Vermoedelijk is 1847 een recordjaar voor dit vervoer geweest, omdat toen de spoorlijn van Amsterdam tot Rotterdam voltooid was en Koens, of één zijner medewerkers, daarmee op reis ging om de hem toevertrouwde brieven snel op hun bestemming te brengen. *Er bestaan zelfs brieven waarvan wij er hier één kunnen afbeelden, welke door een in Katwijk wonende student aan zijn vader in 'Sevenaer' werden verzonden.* Het vervoer geschiedde per 'Expeditie Koens' uit Leiden naar Arnhem, waar de strook van Koens werd afgescheurd en de brief met een gewoon poststempel van Arnhem naar Zevenaar werd doorgezonden. Uit de aantekeningen op deze (ongefrankeerde) brief is het niet duidelijk of de post in Zevenaar behalve het eigen porto van 5 cent óók het met de pen en rood krijt op de brief vermelde 'verschot' van totaal 25 cent voor Koens incasseerde. Na de invoering der nieuwe postwet van 1850 (per 1 januari 1851) hebben de posterijen waarschijnlijk aan Koens te verstaan gegeven dat hij zijn illegale activiteiten met het briefvervoer moest beëindigen, want na 1850 zijn ons geen brieven met etiketten of stempels van Koens meer bekend.

Vermeldenwaard is nog dat Koens in het Haagse bevolkingsregister van 1849 genoemd wordt als 'ondernemer van diligences', wonende met zijn vrouw en vier andere personen (onder wie een 'kastelijnesse'. vermoedelijk om de wachtende reizigers der diligences al dan niet geestrijke dranken te schenken!) aan de 'Kleine of Dagelijksche Groenmarkt wijk E 362', welke aanduiding in 1859 werd vervangen door het huisnummer 15.

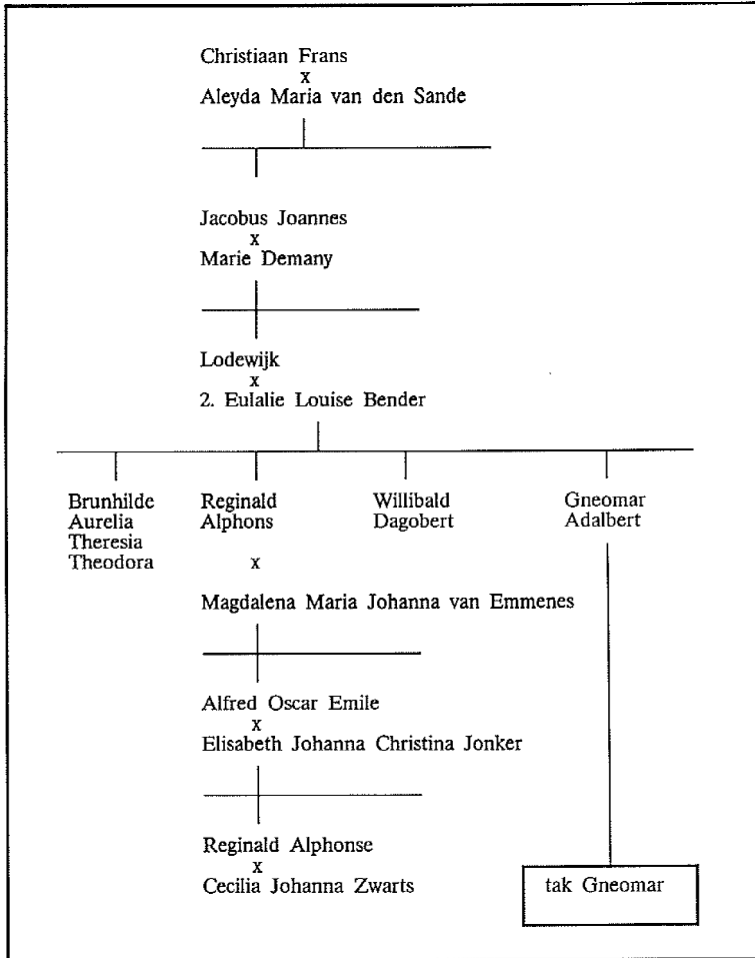

Brief, omstreeks 1845 uit Katwijk 'Per Amsterdam' verzonden naar 'Sevenaer' met op de achtezijde nog een restant van een Koensetiket, hetwelk vermoedelijk te Amhem werd afgescheurd toen de brief aldaar met een gewoon poststempel Amhem werd doorgezonden.

In de almanak van 1861 komt de diligencedienst van J.P. Koens voor het laatst voor, hetgeen overeenstemt met de aantekening in het bevolkingsregister dat mevrouw Koens-Wemmers op 29 oktober 1861 is overleden en dat J.P. Koens op 31 oktober 1861 naar Voorburg vertrekt. Koens heeft toen blijkbaar zijn bedrijf overgedaan aan Van Gend & Loos, want in de almanak van 1862 komt als

diligencedienst alleen nog deze firma voor, eerder gevestigd aan het Plein, maar nu aan de Dagelijksche Groenmarkt 15. Op een foto uit het Haagse Gemeentearchief is dit huis met huisnummer 15 nog zichtbaar, juist voordat het in het begin van deze eeuw werd afgebroken om plaats te maken voor het grote modemagazijn 'De Bonneterie' dat thans deze gehele zijde van de Groenmarkt beslaat.

* Eerder gepubliceerd in het Nederlands Maandblad voor Philatelle, 1979.

TUSSEN DUEL EN DUET

door

F. K. M. van Nispen tot Pannerden
en

S. F. M. Plantinga

Inleiding

In de familie doet het verhaal de ronde dat de leden van het geslacht Van Nispen niet muzikaal zijn. Het bericht uit Zuid-Afrika, dat daar in de vorige eeuw een muzikale Van Nispen zou hebben geleefd werd dan ook met ongeloof ontvangen. Bij navraag¹ bleek het om Reginald Alphons van Nispen (1832-1874) te gaan, die niet alleen muzikaal bleek te zijn, maar zelfs een vooraanstaande rol in het muzikale leven in Transvaal heeft gespeeld. Daarachter blijkt tevens een minder gelukkig verlopen carrière in het Nederlandse leger te gaan.²

Reginald Alphons van Nispen is de vijfde zoon en het zesde kind uit het tweede huwelijk van Lodewijk van Nispen van 't Velde met Eulalie Louise Bender.³ Hij werd op 4 maart 1832 geboren in 's-Heerenberg, dat wil zeggen acht jaar nadat zijn vader 't Velde had verkocht aan Alexander van Dijk. In 1959 hebben zijn nakomelingen 't Velde op hun beurt verkocht aan de Stichting 'Het Geldersch Landschap'⁴ Reginald Alphons is de oudere broer van Willibald Dagobert van Nispen (1836-1914), welke in 1905 trouwde met een Javaanse, die hij -tot diens grote ergernis heeft vernoemd naar zijn zuster Brunhilde (1824-1912). Van deze Willibald Dagobert gaat het verhaal dat hij op de varanda van zijn builen in Kebon Rono op Java een doodskist had staan. Hij placht daarmee zijn vrouwelijke gasten de stuipen op het lijf te jagen, maar op een gegeven dag had de doodskist niet het gewenste effect. De jonge vrouw, die hij door zijn buiten leidde, liet -goed opgevoed als zij was -niets van haar afschuw blijken, waarop Willibald Dagobert de volgende dag een doodskist bij haar thuis liet bezorgen.

Duel

Op 19 mei 1860 deed het gerucht de ronde dat de eerste luitenant van het Regiment Grenadiers en Jagers, Reginald Alphons van Nispen 'feitelijke beledigingen' had ondergaan in het café Français te 's-Gravenhage. Uit het opgemaakte verslag valt af te leiden dat een aantal studenten de overige aanwezigen trachtte over te halen hun hoofddekse af te zetten toen zij het 'io vivat' inzetten. Reginald Alphons weigerde met zoveel woorden. Een van de studenten, een zekere Clifford, gaf hem hierop te kennen 'geen standjes' te maken. Clifford stelde na wat heen en weer gepraat voor om het af te drinken, maar Reginald Alphons deelde hem mede 'met geen kwade jongens te drinken'. De hierop volgende woordenwisseling ontaardde in enige klappen van Clifford in het gezicht van Reginald Alphons, die deze -aldus het verslag- met 'de meeste kalmte en zonder zich te verzetten ontving'.⁵ Het zich niet willen verweren werd door 32 van de 37 mede-officieren opgevat als een belediging van de eer van een officier.

De daarop volgende dag heeft Reginald Alphons de eerste luitenant Van der Meulen, die eveneens in het etablissement aanwezig was geweest en toen hij deze niet thuis aantrof de eerste luitenant Verschoor verzocht om als zijn secondant op te treden teneinde de zaak eervol af te doen. Deze weigerde evenwel, omdat hij inmiddels met onderzoek naar de zaak was belast. Bovendien, zo had hij vernomen, zou de secondant van Clifford, Rengers, hem beletten om te duelleren met Reginald Alphons omdat deze een nog -overigens door Reginald Alphons bestreden- 'onuitgewishton blaam van vroeger voorvallen op zich had kleven'.^{6,7} Reginald Alphons wist op deze wijze wel een duel te ontlopen, maar niet een raad van onderzoek,⁸ die werd ingesteld om na te gaan of hij de waardigheid van de officiersrang had 'aangerand'. Deze kwam weliswaar tot de conclusie dat Reginald Alphons

door zijn gedragingen de waardigheid van de officiersrang had aangetast, maar dat er sprake was van verzachtende omstandigheden. Desalniettemin was zij unaniem van oordeel dat hij uit de militaire dienst moest worden ontslagen.⁹ Het is evenwel de vraag of Reginald Alphons in militaire dienst had kunnen blijven als de raad hem zou hebben vrijgesproken, gezien de teweeg gebrachte opschudding en publiciteit.

Op grond daarvan heeft de Koning, op voordracht van de Minister van Oorlog, Reginald Alphons uit de militaire dienst ontslagen ondanks een poging van 'de achtenswaardige Vader van genoemde officier ... om ten gunste van zijnen zoon, Majesteit welwillende tusschenkomst eerbiedig in te roepen'.¹⁰ In verband met de verzachtende omstandigheden werd hem een 'onderstand tot levensonderhoud' van fl. 150,-gedurende een periode van vijf jaar toegekend.

Wie verwacht dat het hierna enige tijd rustig zou zijn rondom de persoon van Reginald Alphons komt bedrogen uit. In 1861 wordt hij aangetroffen in Zuid-Afrika, waar hij in de Transvaalse burgeroorlog gevangen genomen werd door Paul Kruger.

Duet

Na de Transvaalse burgeroorlog werd Reginald Alphons als landdrost-klerk van Potchefstroom aangesteld. In Potchefstroom organiseerde hij in 1862 een concert dat het 'vernieuwde bewijs was van die vooruitgang in beskaving van die Z.A. Republiek in die algemeen en in Potchefstroom in bijzonder'.⁹ Het programma van het 'sangfeest' vermeldde onder meer een potpourri van zijn hand, gebaseerd op de nationale volksliederen van de deelnemers. Het eerste is het Transvaalse volkslied dat, aldus Bouws, 'wel die lied was met 'n verwerkte teks wat in die dae op Potchefstroom gesing is

'wij leven vrij. wij leven vrij
op Overvaalse grond'

seker geen slegte volkslied nie'. Vervolgens kwamen God save the Queen en Wien Neerlandsch Bloed, in die tijd ons volkslied, aan bod. Voorts heeft Reginald Alphons, die een goede tenor was, zelf het 'Wanderlied' van Friedrich Fesca en 'Aan het vaderland' van Richard Hor gezongen. Het feest bleek een groot succes, niet in het minst omdat hij er in geslaagd was om zowel de medewerking van de afrikaans sprekende als van de engelstalige bevolking te verkrijgen. In de recensies van het 'sangfeest' was hij zelfs 'den met zooveel roem toegekenden vituoos' genoemd.¹² Dat was, aldus Bouws, weliswaar enigszins overdreven, maar dat laat onverlet dat hij: 'n belangrike rol in die ontluikende musieklewe van transvaal gespeel het"

Reginald Alphons is niet lang daarna tot huisonderwijzer benoemd in Zoutpansberg, alwaar hij eens 'een kleine soiree musicale' heeft gegeven ter ere van de piano.¹³ Vervolgens is hij nog landdrostklerek op Schoemansdal en landdrost in Waterberg geweest, waar hij op 14 april 1874 is overleden.¹⁴ Hij liet een vrouw en vier zonen na, waarvan er twee in dienst van de bereden politie van generaal Beyers zijn gesneuveld. Een van beide anderen is de vader van de Reginald Alphonse (1896), die in 1948 -het bloed kruipt waar het niet gaan kan- heeft getracht lid van het parlement te worden voor de Nationale Partij. Deze toonde zich daarbij onder meer voorstander van de apartheidspolitiek omdat "(d)ie naturel se pei! van beskaving ... duizende jare agter die van die Europeaan" zou staan. Voorts gooide hij zijn concurrent van de Arbeidspartij op een hoop met het communisme dat "die blanke beskaving in hier die land uitdelg indien ons hulle niet uitdelg nie"¹⁵ Het heeft niet mogen helpen, want hij werd met grote meerderheid door T. W. B. Osborn verslagen.¹⁶

NOTEN

1. Huub van Nispen tot Sevenaer, die toendertijd (1973) in Zuid Afrika was geaccrediteerd, heeft daarbij als trait d'union gefungeerd.
2. Voor zijn militaire carrière zie het Algemeen Rijksarchief (ARA) Stamboeken Officieren Landmacht 1813-1924, Inventaris nummer 375, folio 51:
  - Kadet KMA voor het Wapen der Infanterie, KB 11 augustus 1848, nr. 8
  - Page van Zijne Majesteit, KB 31 aug. 1849, nr. 48
  - Tweede Luitenant bij het 6e Regiment Infanterie, KB 13 juli 1853, nr. 33
  - Eerste Luitenant, KB 2 november 1856, nr. 31.
  - Overgeplaatst naar het Regiment Grenadiers & Jagers, KB 30 april 1857, nr. 59.
3. Het verhaal gaat dat Lodewijk en Eulalie, een dochter van een dominee, zijn getrouwd op de 'huwelijksvoorwaarde' dat de kinderen protestant zouden worden opgevoed wanneer het eerste kind een meisje zou zijn. Hoewel de eerste een jongen was, zijn de kinderen toch protestant geworden. Om dat te benadrukken is aan de kinderen een germaanse naam gegeven. Zie interview met E. R. M. van Nispen van Sevenaer, d.d. 11 augustus 1961.
4. Eliëns, F.M. & J. Rarenberg, *Middeleeuwse kastelen van Gelderland*, Rijswijk, 1984, p 32 en 33.
5. Schriftelijk verslag van het gebeurde met den 1^e luitenant Jhr. van Nispen, 's-Gravenhage, 20 mei 1860, p. 2 en 3. ARA, Archief Kabinet des Konings (K.d.K.) 26 mei 1850 La R5.
6. ARA, *op. cit.*, p. 4.
7. Reginald Alphons heeft ook nog tevergeefs getracht een secondant te vinden in zijn 'neef te Leyden', waarmee waarschijnlijk Stanislaus van Nispen tot Sevenaer wordt bedoeld. In ieder geval studeerde Stanislaus, blijkens de voorlopige inventaris van het archief van het Huis Sevenaer, in die tijd in Leiden.
8. Deze raad van onderzoek werd ingesteld ex artikel 27, lid 3 van de wet tot regeling van de bevordering, het ontslag en het op pensioen stellen der militaire officieren bij de landmacht van 28 augustus 1851 (Sbld. 128)
9. Notulen van de zitting van de raad van onderzoek d.d. 7 juni 1860, ARA, Archief Generale Staf, inventarisnr. 579.
10. Koninklijk Besluit d.d. 14 juni 1860, no. 54.
11. Bouws, J., *Musikale Jonkheer in de ou Transvaal*, lezing voor de Afrikaanse radio dd. juni 1973. Overigens wordt Reginald Alphons door Bouws abusievelijk tot de tak Van Nispen tot Sevenaer gerekend.
12. De Kaapse Koerant (datum onbekend), alsmede Het Volksblad d.d. 9 augustus 1873, geciteerd door Bouws, *op. cit.* p. 3.
13. Pont, A. D., *Nicolaas Jacobus van Warmelo 1835-1892*. Zie tevens S.P. Engelbrecht, *Geschiedenis van die Nederlandsch Hervormde Kerk van Afrika*, 1953. Beiden duiden Reginald Alphons abusievelijk aan als baron.
14. Reginald Alphons is begraven op de begraafplaats voor voortrekkers te Nijlstream. Een foto van zijn graf is te vinden in het archief van A.J.M. van Nispen tot Pannerden dat is ondergebracht in het Rijksarchief Gelderland. In dat archief is ook de briefwisseling met een aantal nakomelingen van Reginald Alphons in Zuid Afrika te vinden.
15. Nispen, R.A. van, *Aan die kiesers van Benoni*, 1948. Archief A.J.M. van Nispen tot Pannerden.
16. Reginald Alphons werd met 4804 tegen 2431 stemmen verslagen, *Die Transvaler*, d.d. 27 mei 1948.

BIJLAGEN

BEKNOPTE BIBILOGRAFIE *)

- Bijleveld, W. J. J. c., Jacob Hendrik Baron van Nispen en Gijsbert van Rijckhuysen, een genealogisch onderzoek in het midden der 18e eeuw, *Taxandria*, 1915 p. 141-154, 243-256, 301-322.
- Het geslacht Van Nispen te Leiden in de 17e eeuw, *De Nederlandse Leeuw*, 1917, p. 106-121 (in 1940 herdrukt)
  - Ken uw land, *Taxandria*, 1938, p. 151-2.
- Boer, L. P. de, Van Nispen, De Mill, Van den Steenkiste, De Dopper, De Navorscher, 1939, p. 230-235.
- Dalen, A. G. van & A. J. M. van Nispen tot Pannerden, *De Van Nispens en Bergh in de 18^e en 19^e eeuw*, z.pl. 1969.
- Ditzhuysen, H. C. F. G., *Brouwers, burgers en buitenlui*, Thoben Offset, Nijmegen 1985
- Helbers, G. C. Het voorgeslacht van Cornelis Jan Cornelisz. van Nispen, *Bijblad van De Nederlandse Leeuw* (deel 2), p. 110-113.
- Juten, G. C. A. De Ypelaar, *Taxandria*, 1941, p. 52-68 en 106-124.
- Juten, W. J. F. Genealogische fragmenten: Van Nispen, *Taxandria*, 1907, p.175-181.
- Kingmans, J. L. G., Van Nispen, *Taxandria*, 1906, p. 204-206.
- Leeuwen, S. van, *Batavia Illustrata ofte Hollandsche Chronyck*, Vely, Tongerlo & Doll, 's-Gravenhage, 1685.
- Maris van Sandelingenambacht, J.C. Het wapenbord Van Nispen, eertijds in de kerk van Giessen, *De Nederlandse Leeuw*, 1947, p. 158-162.
- Merkelbach van Enkhuizen, *Het oud-adellijk geslacht Van Nispen*, Jaarboek van de oudheidkundige kring De Ghulden Roos, Roosendaal, 1958, p. 140-152.
- Muschart, R.T., Het wapenbord Van Nispen, *De Nederlandse Leeuw*, 1947, 275-6.
- Nispen tot Pannerden, A.J.M. van, De muntmeesters Van Nispen, *De Navorscher*, 1940, p. 103-107.
- Van Nispen, *Taxandria*, 1943, p. 281-293.
  - Het kernprobleem in de familiegeschiedenis Van Nispen, *De Nederlandse Leeuw*, 1947, p. 346-354 en 378-389.
  - *De oudste generaties Van Nispen te Bergen op Zoom*, z.pl. 1967.
  - *De koop en verkoop van Pannnerden in 1801-1803*, z.pl. 1968.
  - *Abraham, alias Amandus van Nispen*, 's-Gravenhage, 1972.
  - -& E. van Raalte, *De Van Nispens als kamerlid*, z.pl. 1966.
  - Puchinger. G., *Colijn en het einde van de coalitie, de geschiedenis van de kabinetsformatie 1981-1924 en 1925-1929*, Kok, Kampen 1969, resp. 1980.
- Rielslap, J.B. *Wapenboek van den Nederlandsche Adel (1883-1887)*.
- Wildeman, M. G., Van Nispen, *Taxandria*, 1906, p. 160-167.
- Genealogische fragmenten: Van Nispen, *Taxandria*, 1907, p. 60-67
  - Bijdrage tot de geschiedenis van de geslachten den naam Van Nispen dragende, *Taxandria*, 1909, p. 37-42.
- Woelderren, C. A. van, De afstamming van het tot den Nederlandschen adel behorende geslacht Van Nispen, *De Nederlandse Leeuw*, 1948, p. 9-11.

*) Voor verdere verwijzingen zie: E.A. van Beresteijn, *Genealogisch Repertorium*, Centraal Bureau voor Genealogie, 's-Gravenhage 1948, 1962 en 1972 (bijgewerkt door H. L. Kruijmel tot 1 januari 1970).

STATUTEN

van de Vereniging van het geslacht Van Nispen

Artikel 1. Naam zetel en duur

De vereniging is genaamd "Familievereniging Van Nispen". Zij is gevestigd te Arnhem en is aangegaan voor de tijd van 29 jaren, te rekenen van de dag van oprichting, zijnde 21 mei 1960.

Artikel 2. Doel

De vereniging is aangegaan met het doel om het persoonlijk contact tussen de leden van het geslacht Van Nispen te bevorderen en het besef van hun afkomst en de daaruit voortvloeiende morele verplichtingen in persoonlijk, sociaal en maatschappelijk opzicht levendig te houden.

Zij tracht dit doel te bereiken langs wettige weg en wel door de jaarlijkse daartoe bijeen te brengen gelden te beheren en overeenkomstig het aan de vereniging gestelde doel te besteden en voorts door andere wettige middelen, welke aan het bereiken van het doel der vereniging bevorderlijk kunnen zijn.

Artikel 3.

Tot het bereiken van het in artikel 2 gestelde doel der vereniging zullen onder meer tot haar werkzaamheden behoren:

1. het organiseren van samenkomsten voor de leden;
2. het bewaren of doen bewaren, onderhouden, herstellen of instandhouden van bescheiden, voorwerpen, bouwsels, gedenktekens en dergelijke, welke de herinnering aan het geslacht Van Nispen levendig houden;
3. het bestuderen of doen bestuderen van de geschiedenis van het geslacht Van Nispen en eventueel het publiceren of dien publiceren van de resultaten hiervan.

Artikel 4. Leden

Leden der vereniging kunnen zijn:

- a. zij, die tot het geslacht Van Nispen behoren en als eigen familienaam de naam Van Nispen dragen, mits behorende tot de Nederlandsche adel;
- b. echtgenoten van personen onder a. bedoeld, die een andere familienaam dragen;
- c. weduwen van personen onder a. bedoeld;
- d. weduwnaars van personen onder a. bedoeld, tenzij zij hertrouwd zijn.

Artikel 5.

Om lid der vereniging te worden moeten de gegadigden de leeftijd van 18 jaren hebben bereikt en door de algemene ledenvergadering als lid worden aanvaard.*J

Artikel 6.

Degene die tot lid der vereniging wenst te worden toegelaten dient zich daartoe aan te melden bij het bestuur. Het bestuur legt de binnengekomen aanmeldingen ter beslissing voor aan de eerstvolgende algemene ledenvergadering.

Artikel 7.

Het lidmaatschap der vereniging eindigt door overlijden, door schriftelijke opzegging of door royement krachtens besluit der algemene ledenvergadering. De in het vorig lid genoemde opzegging dient te zijn gericht aan het bestuur der vereniging en moet voor 1 december van het jaar, voorafgaande aan de gewenste beëindiging van het lidmaatschap, door het bestuur zijn ontvangen.

Artikel 8.

Het bestuur is bevoegd om een lid, dat niet meer voldoet aan het bepaalde in artikel 4 van deze statuten of niet voldoet aan de verplichtingen, voor de leden vastgesteld in deze statuten of in het huishoudelijk reglement, uit te nodigen om door schriftelijke opzegging diens lidmaatschap te beëindigen. Indien het betrokken lid aan deze uitnodiging geen gehoor geeft binnen vier weken, nadat de betreffende uitnodiging aan hem of aan haar is verzonden, kan het bestuur diens roeyement aan de algemene ledenvergadering verzoeken, welke daarover beslist.

Artikel 9.

De leden betalen een jaarlijkse contributie, welke bij huishoudelijk reglement wordt vastgelegd.

Artikel 10.

Jaarlijks wordt tenminste een algemene ledenvergadering gehouden en voorts zo dikwijls de voorzitter zulks nodig acht of wanneer ten minste drie leden van het bestuur of tien leden van de vereniging een verzoek daartoe tot de voorzitter richten, die alsdan verplicht is binnen een maand na ontvangst van dit verzoek een algemene ledenvergadering uit te schrijven of te doen uitschrijven, bij gebreke waarvan de bedoelde leden het recht hebben zelf tot het beleggen van een algemene ledenvergadering over te gaan.

Artikel 11.

Op de algemene ledenvergadering brengt ieder der aanwezige leden in artikel 4 dezer statuten sub a. en c. genoemd een stem uit. Bij verhindering van de in artikel 4 dezer statuten sub a. genoemde leden kunnen de respectievelijke echtgenoten als gevolmachtigden van die leden fungeren.

Artikel 12.

Alle besluiten worden bij volstreekte meerderheid der geldig uitgebrachte stemmen genomen. Bij staking van stemming wordt een voorstel geacht te zijn verworpen. Stemmen over personen geschiedt schriftelijk. Indien bij eerste stemming niemand de volstreekte meerderheid heeft verkregen, wordt een tweede vrije stemming gehouden. Verkrijgt ook daarbij niemand de volstreekte meerderheid, dan vindt een herstemming plaats tussen de twee personen. die bij de laatste stemming de meeste stemmen op zich verenigden, zo nodig na tussen-stemming over hen, die een gelijk aantal stemmen hebben verkregen. Bij staking van stemmen beslist alsdan het lot.

Artikel 13.

De algemene ledenvergadering stelt jaarlijks de begroting voor het komende en de rekening van het afgelopen dienstjaar vast. Het dienstjaar is gelijk aan het kalenderjaar. Vaststelling van de rekening door de algemene ledenvergadering geldt tot decharge van de penningmeester over het door hem gevoerde financieel beheer. Uit de leden wordt telkenjare een commissie van drie leden benoemd, welke belast wordt met het nazien van de rekeningen en de bescheiden van de penningmeester en aan de algemene ledenvergadering verslag uitbrengt van haar bevindingen.

Artikel 14. Het bestuur.

Het bestuur heeft de dagelijkse leiding van de vereniging en vertegenwoordigt deze in en buiten rechten, het voert de besluiten van de algemene ledenvergadering uit en is gemachtigd in elk onvoorzien geval in naam der vereniging te handelen, behoudens latere verantwoording aan de algemene ledenvergadering. Voor het vervreemden en bezwaren van onroerende goederen behoeft het bestuur de voorafgaande toestemming van de algemene ledenvergadering. Tegenover derden wordt de vereniging verbonden door de handtekeningen van de voorzitter en de secretaris.

Artikel 15.

Het bestuur bestaat uit een voorzitter en vier leden, welke door de algemene ledenvergadering worden gekozen uit de leden in artikel 4 dezer statuten sub a. genoemd.

De leden van het bestuur hebben telkens voor vier jaren zitting in het bestuur, echter met dien verstande dat van de bij de oprichting der vereniging gekozen bestuursleden er twee zullen aftreden, aan te wijzen door het lot, na verloop van een tweejarig bestuurslidmaatschap.

De aftredende bestuursleden zijn terstond herkiesbaar, doch mogen niet meer dan een maal achtereenvolgens herkozen worden, tenzij zulks tot gevolg zou hebben dat één tak der familie in het geheel niet in het bestuur vertegenwoordigd zou zijn.

Artikel 16.

De voorzitter wordt gekozen voor een termijn van vijf jaren. Hij is niet terstond als zodanig herkiesbaar.

Artikel 17.

Het bestuur wijst uit zijn midden een secretaris en een penningmeester aan. Het bestuur is bevoegd zich in de uitoefening van zijn taak te doen bijstaan door deskundigen. Dezen behoeven geen lid der vereniging te zijn.

Artikel 18. Finandeel beheer.

Jaarlijks wordt door het bestuur een begroting voor het komende en een rekening van het afgelopen dienstjaar opgemaakt en aan de algemene ledenvergadering ter vaststelling aangeboden.

De begroting en de rekening bestaan uit een gewone en een buitengewone dienst. Op de gewone dienst worden beraamd c.q. verantwoord als inkomsten de contributies der leden en andere baten, niet zijnde buitengewone bijdragen der leden, erflatingen of schenkingen aan de vereniging gedaan en als uitgaven die kosten, die benodigd zijn om de vereniging als zodanig in stand te houden en te doen functioneren.

Op de buitengewone dienst worden geraamd c.q. verantwoord als inkomsten de buitengewone bijdragen der leden, erflatingen of schenkingen aan de vereniging gedaan, overboekingen uit batige saldi der rekeningen van de gewone dienst, indien en voor zover daartoe door de algemene ledenvergadering wordt besloten, en als uitgaven die kosten, welke benodigd zijn voor het nastreven van de in artikel 2 dezer statuten genoemde doeleinden en het uitvoeren van de in artikel 3 dezer statuten sub 2 en 3 genoemde taken.

Artikel 19.

Het bestuur doet jaarlijks aan de algemene vergadering voorstellen met betrekking tot overboeking van de gewone naar de buitengewone dienst van batige saldi der rekeningen en tot besteding van gelden uit de buitengewone dienst, onverminderd hetgeen in artikel 14 dezer statuten is bepaald.

Artikel 20.

De penningmeester is belast met het beheer der geldmiddelen der vereniging. Bij het doen van uitgaven is hij gehouden aan de door de algemene ledenvergadering vastgestelde begroting. Hij is voor zijn financieel beheer verantwoording verschuldigd aan het bestuur en aan de algemene ledenvergadering.

Artikel 21. Huishoudelijk reglement.

Ter nadere uitwerking van het bepaalde in deze statuten wordt door de algemene ledenvergadering een huishoudelijk reglement vastgesteld. Dit reglement mag niets bevatten dat in strijd is met deze statuten.

Artikel 22. Ontbinding der vereniging.

De algemene ledenvergadering kan besluiten tot ontbinding der vereniging. Een besluit daartoe behoeft de meerderheid van twee-derde der geldig uitgebrachte stemmen. Over een zodanig besluit kan slechts rechtsgeldig worden gestemd indien de algemene ledenvergadering schriftelijk is opgeroepen, de betreffende oproeping tenminste vier weken vóór de datum der vergadering is verzonden, in de betreffende oproeping het voorstel tot ontbinding der vereniging is vermeld en op de algemene vergadering tenminste de helft der stemgerechtigde leden aanwezig is. Indien aan het laatst genoemde vereiste niet is voldaan, wordt nogmaals binnen drie maanden na de voornoemde vergadering een algemene ledenvergadering opgeroepen, waarvoor de oproeping aan dezelfde voorwaarden moet voldoen, doch waar rechtsgeldig kan worden gestemd ook indien niet de helft der stemgerechtigde leden aanwezig is.

Artikel 23.

Bij ontbinding der vereniging wordt het bestuur of een commissie van drie meerderjarige leden der vereniging door de algemene ledenvergadering met de liquidatie der vereniging belast.

Eventuele bezittingen der vereniging als bedoeld in artikel 3 dezer statuten sub 2, alsmede het saldo der geldmiddelen, zullen worden overgedragen aan een vereniging of instelling, die mede of grotendeels dezelfde doelstelling heeft als deze vereniging of bij het ontbreken daarvan aan instellingen van algemeen nut of weldadigheid, zulks zoveel mogelijk overeenkomstig de aard der bezittingen en het doel waarvoor de vereniging is opgericht. Bedoelde instellingen zullen worden aangewezen door de algemene ledenvergadering. De liquidatie zal geschieden met inachtneming van het bepaalde in artikel 1702 van het Burgerlijk Wetboek.

Artikel 24.

In alle gevallen, waarin deze statuten niet voorzien of welke niet in het huishoudelijk reglement zijn geregeld, beslist het bestuur.

Artikel 25.

Deze statuten treden in werking op de dag der Koninklijke goedkeuring. Geen wijzigingen worden in deze statuten aangebracht dan onder voorbehoud der Koninklijke goedkeuring, waar deze wordt vereist.

Aldus vastgesteld in de algemene ledenvergadering van 23 juni 1962.

- *) d.d. oktober 1966: veranderd in 16 jaar
- d.d. september 1983: veranderd in 12 jaar/ eerste klas middelbare school.

HUISHOUDELIJK REGLEMENT

van de Vereniging van het geslacht Van Nispen.

Artikel 1. De leden.

De jaarlijkse contributie der leden bedraagt:

fl. 5,00 per persoon;

fl. 7,50 per echtpaar (kinderen beneden 21 jaar inbegrepen);

Zij die lid worden in de loop van het verenigingsjaar, betalen de contributie over het volle lopende verenigingsjaar.

Artikel 2.

Alle contributies zijn verschuldigd bij de aanvang van het verenigingsjaar, behoudens die van hen, die in de loop van het jaar tot de vereniging toetreden, wier contributie verschuldigd zal zijn binnen een maand na toetreding.

Artikel 3.

De leden die in gebreke blijven hun contributie te voldoen, worden per aangetekend schrijven aan de verplichtingen tot voldoening herinnerd. Indien een maand voor de algemene ledenvergadering de betaling van de contributie voor het voorafgaande jaar niet is geschied, kan het lid als zodanig door de algemene ledenvergadering worden geroyeerd.

Artikel 4. De algemene ledenvergadering

De leden worden voor de algemene ledenvergadering opgeroepen bij schriftelijke uitnodiging, welke uiterlijk drie weken voor de vergadering dient te worden verzonden en welke zoveel mogelijk alle voor de vergadering aan de orde te stellen punten moet bevatten.

Artikel 5.

De voorzitter leidt de algemene ledenvergadering, hij verleent het woord in de orde, waarin het wordt gevraagd en zorgt dat niemand in zijn rede wordt gestoord. Hij stelt aan de orde de onderwerpen, opgenomen in de uitnodiging voor de vergadering en volgens de daarop aangegeven volgorde. Voorstellen, amendementen en motieën tot die orde van behandeling behorende, kunnen door de voorzitter in het debat worden gebracht, doch behoeven om in behandeling te komen de steun van tenminste vijf andere ter vergadering aanwezige leden.

Artikel 6.

Onderwerpen, welke niet in de uitnodiging voor de algemene ledenvergadering zijn vermeld, of waarvan de leden niet tevoren door een afzonderlijke kennisgeving van het bestuur kennis hebben gekregen, kunnen niet in behandeling worden genomen, tenzij de vergadering tot behandeling besluit.

Artikel 7.

Over alle voorstellen wordt mondeling gestemd, over personen geschiedt de stemming schriftelijk. Besluiten worden genomen met de volstrekte meerderheid der geldig uitgebrachte stemmen, tenzij in de statuten der vereniging anders is bepaald.

Artikel 8.

De uitlegging en verklaring van dit huishoudelijk reglement is uitsluitend voorbehouden aan de algemene ledenvergadering. Geen veranderingen of wijzigingen kunnen in dit reglement worden aangebracht dan na een bepaald voorstel, vooraf op de uitnodiging voor de vergadering vermeld.

Artikel 9.

Dit huishoudelijk reglement treedt in werking op de dag der Koninklijke goedkeuring van de statuten.

Aldus vastgesteld in de algemene ledenvergadering van 23 juni 1962.

25 JAAR VAN NISPEN VERENIGING

21 mei	1960	Royal te Arnhem
6 mei	1961	Huis Sevenaer te Zevenaer
23 juni	1962	De Buunderkamp te Wolfheze
5 oktober	1963	De Ulenpas te Hoog Keppel
17 oktober	1964	Kasteel Doornenburg te Pannerden
25 september	1965	Eerste Kamer der Staten-Generaal te Den Haag
1 oktober	1966	Koetshuis van kasteel 'de Cannenburgh' te Vaassen
7 oktober	1967	Markiezenzaal te Bergen op Zoom
28 september	1968	Huize Bergh te 's-Heerenbergh
13 september	1969	De Meerpaal te Dronten
3 oktober	1970	Hotel Hartenstein te Oosterbeek (10-jarig bestaan)
4 september	1971	Huize 't Suideras te Vierakker
20 september	1972	't Heerenlogement te Beusichem
6 oktober	1973	Kasteel Haamstede te Haamstede
26 oktober	1974	Bisschoppelijk College te Roermond
20 september	1975	Stedelijk Museum te Zutphen
25 september	1976	Bij Leo en Pauline, lunch Societeit te Den Bosch
8 oktober	1977	Het Raadhuis te Oosterbeek
21 oktober	1978	De Wildwal te Rheden
3 november	1979	Het Catharijne Convent te Utrecht
18 oktober	1980	Cistercienserabdij te Tegelen
26 september	1981	Meerrust te Warmond
25 september	1982	Kasteel Doddendael te Ewijk
24 september	1983	Kasteel Doddendael te Ewijk
20 oktober	1984	Statenzaal van de Hof van Dordrecht
31 augustus	1985	Het Loo te Apeldoorn (25-jarig bestaan)